

*Martin Kahanec, Alica Petrasová, Mária Rosinská, Július Rusnák,
Jurina Rusnáková, Robert Sabo*

**ANALÝZA VSTUPNÉHO MONITORINGU A HODNOTENIA CIEĽOV, OBSAHU
A AKTIVÍT REALIZOVANÝCH VEREJNÝCH POLITÍK VZHLÁDOM
K PRÍSTUPNOSTI PREDPRIMÁRNEHO VZDELÁVANIA DETÍ ZO SOCIÁLNE
ZNEVÝHODNENÉHO PROSTREDIA**

Dokument bol vytvorený v rámci projektu

"Zefektívnenie verejných politík s dopadom na predprimárne vzdelávanie sociálne znevýhodnených skupín."

Tento projekt je podporený z Európskeho sociálneho fondu.

Názov: *Analýza vstupného monitoringu a hodnotenia cieľov, obsahu a aktivít realizovaných verejných politík vzhľadom k prístupnosti predprimárneho vzdelávania detí zo sociálne znevýhodneného prostredia*

© *ThDr. Martin Kahanec, PhD.*
doc. PaedDr. Alica Petrasová, PhD.
Mgr. Mária Rosinská
PhDr. Július Rusnák
doc. PhDr. Jurina Rusnáková, PhD.
Mgr. Robert Sabo, PhD.

Recenzenti: *Prof. PaedDr. Alena Doušková, PhD.*
PhDr. Miroslava Čerešníková, PhD.

ISBN: 978-80-570-1391-4

EAN: 9788057013914

Text neprešiel jazykovou ani grafickou úpravou.

Občianske združenie Tobiáš

2019

Obsah

ÚVOD.....	6
1 PREDPRIMÁRNE VZDELÁVANIE DETÍ ZO SOCIÁLNE ZNEVÝHODNENÉHO PROSTREDIA.....	8
1.1 Systém vzdelávania a starostlivosti v ranom detstve v Košickom a Prešovskom kraji.....	8
2 ZEFEKTÍVNENIE VEREJNÝCH POLITÍK S DOPADOM NA PREDPRIMÁRNE VZDELÁVANIE SOCIÁLNE ZNEVÝHODNENÝCH SKUPÍN V KOŠICKOM A PREŠOVSKOM KRAJI	33
2.1 Metodológia výskumu	33
2.2 Bariéry v prístupe k predprimárnemu vzdelávaniu v KE a PO kraji	67
2.2.1 Prečo sa len málo rómskych detí z marginalizovaných komunít v materskej škole stretáva s deťmi z majority	81
2.3 Finančná nedostupnosť, chudoba, materiálna deprivácia a vylúčenie z dostupnosti služieb	89
2.4 Ako sa o nízkej zaškolenosti detí z marginalizovaných rómskych komunít diskutuje na lokálnej úrovni?	94
2.4.1 Predprimárne vzdelávanie v lokálnych rozvojových dokumentoch.....	96
2.4.2 Čo na to rodičia?	103
2.5 Podpora a nedostatky v oblasti financovania a riadenia a administratívy	110
2.6 Podpora a nedostatky v oblasti personálno-metodickej.....	128
ZDROJE.....	140

Zoznam tabuliek

Tabuľka 1: Štatistický prehľad poskytovateľov sociálnych služieb.....	17
Tabuľka 2: Prehľad počtu štátnych MŠ, zapísaných detí v nich a počet evidovaných žiadostí o prijatie do MŠ podľa okresov Prešovského a Košického kraja.....	25
Tabuľka 3: Prehľad počtu súkromných MŠ, zapísaných detí v nich a počet evidovaných žiadostí o prijatie do MŠ podľa okresov Prešovského a Košického kraja.....	26
Tabuľka 4: Prehľad počtu cirkevných MŠ, zapísaných detí v nich a počet evidovaných žiadostí o prijatie do MŠ podľa okresov Prešovského a Košického kraja.....	28
Tabuľka 5: Prehľad počtu MŠ, zapísaných detí v nich a počet evidovaných žiadostí o prijatie do MŠ	29
Tabuľka 6: Prehľad počtu 3 – 5 ročných detí a počtu detí bez MŠ v okresoch Prešovského a Košického kraja.....	30
Tabuľka 7: Prehľad počtu žiadostí o prijatie do MŠ a počtu detí bez MŠ v okresoch Prešovského a Košického kraja.....	31
Tabuľka 8: Základné údaje z úvodných informačných stretnutí	37
Tabuľka 9: Názov inštitúcie, kraj a počet účastníkov úvodných informačných stretnutí.....	38
Tabuľka 10: Miesto zberu dát.....	42
Tabuľka 11: Umiestnenie chudobnej rómskej komunity v obciach respondentov	43
Tabuľka 12: Zriaďovateľ MŠ respondentov	43
Tabuľka 13: Miesto zberu dát.....	44
Tabuľka 14: Umiestnenie chudobnej rómskej komunity v obciach respondentov	45
Tabuľka 15: Miesto zberu dát.....	46
Tabuľka 16: Rod respondentov	46
Tabuľka 17: Umiestnenie chudobnej rómskej komunity v obciach respondentov	47
Tabuľka 18: Rómovia v susedstve respondentov	47
Tabuľka 19: Počet detí respondentov	48

Tabuľka 20: Počet detí respondentov v MŠ.....	48
Tabuľka 21: Miesto zberu dát.....	49
Tabuľka 22: Rod respondentov	49
Tabuľka 23: Umiestnenie chudobnej rómskej komunity v obciach respondentov	50
Tabuľka 24: Vek respondentov	50
Tabuľka 25: Respondenti a poberanie dávok v hmotnej núdzi	51
Tabuľka 26: Rómovia v susedstve respondentov	51
Tabuľka 27: Rómske deti a ich distribúcia v MŠ v skúmaných obciach	51
Tabuľka 28: Obce v okresoch a krajoch a ich označovanie vo výskume.....	54
Tabuľka 29: Zoznam obcí ²⁹	62
Tabuľka 30: Harmonogram druhej etapy výskumu (09/18 – 03/19).....	63
Tabuľka 31: Umiestnenie chudobnej rómskej komunity v obciach respondentov	68
Tabuľka 32: Citácie z rozvojových dokumentov Prešovského a Košického kraja .	76
Tabuľka 33: Predprimárne vzdelávanie v rozvojových dokumentoch obcí	98
Tabuľka 34: Názory rodičov na nízku zaškolenosť rómskych detí.....	106
Tabuľka 35: Dôvody, pre ktoré rodičia dieťa/deti do MŠ nezapísali.....	107
Tabuľka 36: Počet pedagogických asistentov a odborných zamestnancov v materských a základných školách.....	129
Tabuľka 37: Počet respondentov rozhovoru – komunitní a terénni sociálni pracovníci.....	137

Zoznam obrázkov

Obrázok 1: Podiel 3 – 5 ročných detí na predškolskom vzdelávaní – najviac ohrozené okresy	58
Obrázok 2: Odhadovaný podiel rómskej populácie v okresoch SR.....	58
Obrázok 3: Vývoj počtu evidovaných nevybavených žiadostí	75
Obrázok 4: Aká pomoc chýba vedúcich pedagogickým zamestnancom v MŠ (možnosť výberu viacerých odpovedí)	131
Obrázok 5: Aká pomoc chýba pedagogickým zamestnancom v MŠ (možnosť výberu viacerých odpovedí)	131
Obrázok 6: Koho pomoc z odborných zamestnancov by vedúci pedagogickí zamestnanci v MŠ privítali	132
Obrázok 7: Koho pomoc z odborných zamestnancov by pedagogickí zamestnanci v MŠ privítali.....	133

ÚVOD

Zvyšovanie vzdelanostnej úrovne rómskej minority ako aj detí zo sociálne znevýhodneného prostredia od útleho veku sa všeobecne vníma ako základný predpoklad ich aktívneho začlenenia sa do spoločnosti. Predprimárne vzdelávanie v lokalitách so zvýšenou koncentráciou detí zo sociálne znevýhodneného prostredia má však aj v čase explózie inkluzívnych myšlienok značné rezervy najmä z hľadiska jeho dostupnosti, poskytovania komplexných sociálnych a edukačných prístupov, ako aj nastavenia a synergie verejných politík.

Občianske združenie Tobiáš (ďalej iba OZ) so sídlom v Prešove sa od roku 2002 aktívne podieľa portfóliom svojich aktivít zlepšovať postavenie sociálne slabších rodín, zmierňovať etnické rozdiely, podporovať ich sociálne začlenenie. Od roku 2005 OZ prevádzkuje materskú školu, ktorú navštevujú deti prevažne z marginalizovanej rómskej komunity Tehelňa v Prešove. Svoju činnosť OZ rozšírilo aj o poskytovanie sociálnych služieb krízovej intervencie pre deti a rodinu zriadením nízkoprahovej sociálnej služby pre deti a rodinu a komunitného centra. Neustále podporuje dobrovoľnícku činnosť, ktorej cieľom je udržiavať a podporovať pracovné návyky a sociálnu inklúziu ako aj aplikáciu § 10 zákona č. 417/2013 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi v platnom znení do praxe.

Občianske združenie Tobiáš sa po celý čas svojej existencie aktívne zapája do implementácie a využíva podporu národných projektov, či už v oblasti podpory vzdelávania alebo zamestnanosti. Napriek dlhoročnej praxi v oblasti vzdelávania a inklúzie detí zo sociálne znevýhodneného prostredia a prostredia marginalizovaných rómskych komunít si pri každodennej činnosti s rodinami zamestnanci OZ stále uvedomujú, že veľká časť úsilia sa vynakladá na kooperáciu a permanentné zladžovanie činností všetkých zainteresovaných strán, ktoré majú dopad na výsledky práce. Pokiaľ rodina disponuje akýmikoľvek problémami, ktoré môžu rozvoju osobnosti dieťaťa uškodiť, spomaliť, alebo narušiť, je povinnosťou všetkých subjektov hľadať možnosti tento negatívny vplyv čo najviac eliminovať. Ide o náročnú prácu presviedčania a neustáleho získavania a zapájania partnerov do spolupráce, ktorá sa javí ako nevyhnutná. V tomto ohľade je viac ako potrebné poukázať a jasne pomenovať slabé miesta,

ako aj nájsť riešenia na zefektívnenie procesov, participácie a synergie subjektov verejnej správy a samosprávy, ktoré sa akýmkoľvek spôsobom podieľajú a majú vplyv na predprimárne vzdelávanie detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, ktoré prevažne pochádzajú z marginalizovaných rómskych komunít.

Predkladaná správa je výsledkom výskumného projektu *Zefektívnenie verejných politík s dopadom na predprimárne vzdelávanie sociálne znevýhodnených skupín*, ktorého realizátorom bolo spomínané Občianske združenie Tobiaš. Hlavný cieľ projektu vychádzal z oblasti programového vyhlásenia vlády v časti Školská politika a to: " ...vláda bude venovať osobitnú pozornosť predprimárnemu vzdelávaniu detí v materských školách od troch rokov veku v oblastiach s vysokou mierou nezamestnanosti a v ohrozených a vylúčených komunitách." Cieľom výskumného projektu bolo zmapovanie a analýza cieľov, obsahu a aktivít realizovaných verejných politík vzhľadom k prístupnosti predprimárneho vzdelávania detí zo sociálne znevýhodneného prostredia a návrh optimalizovaných riešení v legislatívnej a praktickej rovine výkonu verejnej správy a samosprávy.

1 PREDPRIMÁRNE VZDELÁVANIE DETÍ ZO SOCIÁLNE ZNEVÝHODNENÉHO PROSTREDIA

1.1 Systém vzdelávania a starostlivosti v ranom detstve v Košickom a Prešovskom kraji

Zaškolenosť detí v predprimárnom vzdelávaní je na Slovensku dlhodobo nízka (v priemere za celú krajinu približne na úrovni 77 % u 4 až 6 ročných) a dosiahnuť 95 % v roku 2020 (podľa napr. Programového vyhlásenia vlády SR na roky 2016 – 2020) sa zdá byť nereálnym. Zvlášť vo vzťahu k zaškolenosti detí z tzv. sociálne znevýhodňujúceho prostredia je stav alarmujúci. V tejto súvislosti sú najviac ohrozenou skupinou deti a rodiny z marginalizovaných rómskych komunít žijúcich segregovane od majority. Situáciu s dostupnosťou a mierou zaškolenosti vo formálnom vzdelávaní, teda v materských školách sme spracovali v časti „Dostupnosť a kapacita MŠ v Košickom a Prešovskom kraji“. Ako kľúčové dôvody nízkej miery zaškolenosti (prekážky v zaškolenosti) detí z marginalizovaných komunít v oboch krajoch a zvlášť v niektorých okresoch sme identifikovali viacero faktorov, ktorým sa postupne v správe venujeme podrobnejšie. Ide napr. o finančnú nedostupnosť, chudobu, materiálnu depriváciu a vylúčenie z dostupnosti služieb; kapacity materských škôl; administratívne prekážky; vzdialenosť, segregácia v bývaní; rozdeľovanie detí (najmä podľa sociálno-ekonomickej situácie rodiny), predsudky a (ne)ochota prijať rómske deti z chudobných rodín do MŠ; bariéry na strane rodiny a jazyková bariéra, personálne kapacity (odbornosť).

Situáciu navyše komplikuje pretrvávajúci „rezortizmus“ a nízka miera vzájomnej koordinovanej spolupráce jednotlivých zložiek systému, zvlášť čo sa týka vzdelávania a sociálnych vecí. Ako problém vnímame i nejasnosti s definovaním oprávnených prijímateľov všetkých možných, existujúcich služieb, ktoré vnímame ako súčasť systému vzdelávania a starostlivosti v ranom detstve. Podobne ako v prípade materských škôl je taktiež obmedzená kapacita najmä tých služieb, ktoré sú definované v rezorte sociálnych vecí a rodiny. Štát v podstate nie je schopný zabezpečiť dostupnosť odborných služieb všetkým

deťom do troch rokov a ich rodinám, ktoré by takéto služby potrebovali. Nižšie v texte poukážeme najmä na komunitné centrá a centrá včasnej intervencie, ktoré sa špecializujú na prísne vymedzené skupiny detí a rodín.

Na medzinárodnej úrovni je dlhodobo diskutovaný model vzdelávania a starostlivosti v ranom detstve (ďalej VSRD). Viaceré prehľadové štúdie¹ dokazujú, že od kvality jednotlivých prvkov tohto modelu závisí miera participácie, aktivity a zapojenia všetkých detí a ich rodín, ale zvlášť najviac ohrozených skupín. Pod ohrozenými skupinami môžeme v najširšom slova význame vnímať deti a ich rodiny s rizikom znevýhodnenia. Podľa Európskej komisie² patria do tejto skupiny deti a ich rodiny žijúce v chudobe; deti so znevýhodnením (najmä mentálnym, ale v širšom ponímaní zdravotným); deti migranti, resp. žiadatelia o azyl; deti ohrozené zanedbávaním a zneužívaním; deti z prostredia, kde sa hovorí iným ako jazykom majority; a explicitne sú uvedené aj rómske deti (s. 65).

Z tohto pre nás vyplýva dôležitá skutočnosť, a síce, že dieťa s rizikovým vývinom, resp. dieťa s rizikom znevýhodnenia je skupina detí definovaná širšie, ako je tomu v našich národných a to koncepcných, ale aj záväzných dokumentoch a normách. Tento fakt, ako aj neustále pretrvávajúci problém s nízkou mierou medzirezortnej spolupráce a koordinácie spôsobujú priamo i nepriamo mnohé problémy v systéme VSRD. Samotný pojem „vzdelávanie a starostlivosť v ranom detstve“ nemá ustálenú definíciu a v našom kontexte sa stretávame aj s viac menej synonymami ako napr. raná starostlivosť, včasná starostlivosť, či včasná intervencia a pod. Systém VSRD je však na medzinárodnej úrovni definovaný omnoho širšie a komplexnejšie, ako je tomu v kontexte slovenskej reality. Nižšie v texte uvádzame definíciu VSRD podľa OECD, kde sa píše o všetkých službách a optareniach súvisiacich so vzdelávaním a starostlivosťou o deti od narodenia po začiatok tzv. povinnej školskej dochádzky. Žiaľ, prevažujúce vnímanie laickou, a čo je zarážajúce i odbornou verejnosťou na Slovensku, sa v spojitosti so vzdelávaním a starostlivosťou

¹ Napr. Miškolci 2015, Lazzari a Vanderbroeck 2012, European Agency for special and inclusive education 2005, 2010, 2017.

² Proposal for key principles of a Quality Framework for Early Childhood Education and Care, 2014.

v ranom detstve obmedzuje najmä na materskú školu (oblasť vzdelávania - rezort školstva).

V protiklade k takémuto nahliadaniu, vnímame okrem materskej školy (s primárne definovanou cieľovou skupinou detí vo veku 3 až 6 rokov) ako prirodzenú, nenahraditeľnú a významnú súčasť komplexného systému VSRD aj školské zariadenia výchovného poradenstva a prevencie³ (rezort školstva) a niektoré špecifické zariadenia v rezorte sociálnych vecí, ako komunitné centrá a centrá včasnej intervencie. V texte sa snažíme zdôrazniť fakt, že formálne predprimárne vzdelávanie v materských školách (štátnych, súkromných, či cirkevných) nemusí byť, nie je a nemôže byť jediným modelom „vzdelávania a starostlivosti v ranom detstve“ nespochybňujúc, že určite jedným z nenahraditeľných a významných. Zároveň si myslíme, že nízka miera zaškolenosti detí v materských školách, a to zvlášť z marginalizovaných rómskych komunít, môže súvisieť s nízkou mierou dostupnosti a tým nízkou mierou využívania práve služieb v rámci VSRD, ktoré sme naznačili vyššie a ďalej sa im budem venovať podrobnejšie, rodinami s deťmi do troch rokov.

Systém vzdelávania starostlivosti v ranom detstve

Systém vzdelávania a starostlivosti v ranom detstve (z anglického Early Childhood Education and Care) je pojem, ktorý postupne preberáme aj do našej teórie a praxe a zároveň sa snažíme existujúce služby postupne prispôbovať a modifikovať (viac, či menej) v súlade s odporúčaniami k tomu, akú by mohol mať podobu. Samotný pojem⁴ zahŕňa „*všetky opatrenia zabezpečujúce vzdelávanie a starostlivosť o deti bez ohľadu na nastavenie, financovanie, otváracie hodiny alebo obsah programu*“ (OECD 2001, s. 7; OECD 2017, s. 171) a to od narodenia po začiatok povinnej školskej dochádzky. Žiaľ, podľa spomenutej štúdie OECD z roku 2017 s necelými 7 % detí vo veku do troch rokov využívajúcich niektoré zo služieb v systéme VSRD, sme spolu s Českou

³ Centrum pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie (CPPPaP) a Centrum špeciálnopedagogického poradenstva (CSPP).

⁴ Starting strong. Early Childhood Education and Care, OECD 2001; StartingStrong. Key OECD indicators on Early Childhood Education and Care, OECD 2017.

republikou na konci tabuľky spomedzi 36 porovnávaných krajín (s. 122, pre ilustráciu – Dánsko 65 %, priemer krajín OECD 33 %).

V nasledujúcom texte sa snažíme spracovať podľa nás kľúčové odporúčania k skvalitňovaniu služieb VSRD identifikované v niektorých medzinárodných štúdiách a aktuálnu situáciu v tejto oblasti ako aj zámery na najbližšie obdobie vo vybraných koncepčných dokumentoch na národnej úrovni. V závere sa zameriame najmä na dokumenty vzťahujúce sa k deťom z marginalizovaných rómskych komunít. V oblasti výchovy a vzdelávania (v tradičnom ponímaní) sme situáciu v súvislosti s materskými školami spracovali v nasledujúcej kapitole, takže tu sa venujeme už len školským zariadeniam výchovného poradenstva a prevencie.

Podľa medzinárodnej štandardnej klasifikácie vzdelávania⁵ sa vzdelávanie v ranom veku definuje pre vekovú kategóriu od 0 rokov do momentu nástupu na povinnú školskú dochádzku (s. 26). Základnou charakteristikou pre programy na tejto úrovni je, že „sú zvyčajne navrhnuté s holistickým prístupom k podpore skorého kognitívneho, fyzického, sociálneho a emocionálneho vývoja detí“ (tamtiež). Organizujú sa zvyčajne mimo rodinného kontextu, dôležitým atribútom je úmyselný vzdelávací prvok. Cieľom týchto programov je primárne rozvíjať sociálnoemocionálne zručnosti potrebné na účasť v škole a spoločnosti. U nás sa už tradične na tejto úrovni podľa medzinárodnej klasifikácie uvažuje len o materskej škole. Práve preto venujeme pozornosť aj tým službám, ktoré poznáme v oblasti sociálnych vecí a rodiny, a to najmä službám včasnej intervencie a komunitným centráм.

Medzinárodné štúdie VSRD

Výsledky projektu mapujúce stav a pokrok v oblasti služieb VSRD do ktorého sa zapojilo 26 krajín (žiaľ, SR v tomto projekte nebola zastúpená) sú zhrnuté v dokumente vydanom Európskou agentúrou pre špeciálnu a inkluzívnu edukáciu⁶. Medzi hlavné priority a kľúčové prvky politiky a praxe VSRD autori

⁵ International standard classification of education , ISCED 2011.

⁶ Evropská agentura pro rozvoj speciálního vzdělávání, 2010. Raná péče – hlavní koncepční závěry. Taktiež Raná péče – Pokrok a vývoj 2005–2010, Odense, Dánsko: Evropská agentura pro rozvoj speciálního vzdělávání.

správy zaradili dostupnosť, organizáciu a riadenie, kvalitu, prístup orientovaný na dieťa, komunikácia s rodičmi a personál. Analýza ďalej ukázala, ktoré faktory sú kľúčové a zásadné pre efektívny model služieb VSRD - dostupnosť (všetkým a čo najskôr), proximita (k dispozícii všetkým členom cieľovej populácie a čo najbližšie), finančná dostupnosť (zdarma, či min. poplatok zo zdrojov v sektoroch zdravia, sociálnych vecí, či školstva), interdisciplinarita (rôzne odbory a spolupráca), rozmanitosť služieb (spojené s rozmanitosťou odborov) a to najmä v troch oblastiach - zdravotníctvo, sociálne zabezpečenie a vzdelávanie.

V závere správy autori formulujú konkrétne odporúčenia, ktoré sa týkajú štyroch oblastí:

- legislatívne ukotvenie a implementácia so sledovaním koncepčných opatrení;
- role ľudí z praxe, s dôrazom na spôsoby ako sú rodiny informované a programy vzdelávania a prípravy profesionálov v týchto službách s dôrazom na multidisciplinaritu (prítom SR si ako prioritu⁷ budovania služieb VSRD zadefinovala práve zvyšovanie kvalifikácie ľudí pracujúcich v tomto systéme);
- potreba spoločného koordinátora pri poskytovaní pomoci zo strany rôznych služieb,
- zlepšovanie koordinácie medzi sektormi a v rámci jednotlivých sektorov.

V podobnom duchu sú formulované kritériá kvality služieb VSRD v štúdiu Európskej komisie⁸. Ide o týchto päť oblastí:

- prístup k službám VSRD zabezpečený všetkým rodinám a ich deťom, ktoré to potrebujú so zámerom podporovať účasť, posilňovať sociálne začlenenie a zohľadňovať rozmanitosť;
- personálna otázka s prioritami zamestnávať kvalitných profesionálov s možnosťou kontinuálneho vzdelávania a kvalitnými pracovnými podmienkami s dôrazom na profesionálne vedenie, reflexiu, tímovú prácu a spoluprácu s rodičmi;

⁷ Quality Matters in Early Childhood Education and Care: Slovak Republic 2012.

⁸ Proposal for key principles of a Quality Framework for Early Childhood Education and Care, 2014.

- kurikulum a obsahové zameranie poskytovaných služieb s dôrazom na edukačné ciele, primerané hodnoty a holistický prístup, zároveň podporujúce spoluprácu (deti, rodičia, profesionáli);
- monitoring a evaluácia na všetkých úrovniach (lokálna, regionálna a národná), ktoré sú v súlade s najlepším záujmom dieťaťa;
- riadenie a zabezpečenie služieb VSRD s jasne definovanými rolami a zodpovednosťou jednotlivých poskytovateľov týchto služieb a legislatívou a financovaním, ktoré podporujú udržateľnosť a kontinuitu.

Zaujímavý je i fakt, že v ďalšom z projektov zastrešených Európskou agentúrou pre špeciálne a inkluzívne vzdelávanie, v ktorom sa dlhodobo venuje pozornosť vzdelávaniu a starostlivosti v ranom detstve,⁹ uvádzame za Slovenskú republiku v príkladoch dobrej praxe situáciu v materskej škole. Táto síce dlhodobo a systematicky poskytuje kvalitné služby v súlade s kľúčovými myšlienkami konceptu inkluzívneho vzdelávania, ale znovu primárne až vo veku od troch rokov. V rámci uvedených opisov príkladov dobrej praxe, ktoré sú súčasťou výstupov z tohto projektu z iných krajín (na stránke sú prístupné opisy z 26-ich rôznych krajín Európy), máme možnosť vidieť, že v zahraničí sa vo väčšej miere ako je tomu u nás venuje pozornosť deťom a ich rodinám od narodenia dieťaťa.

Slovenská republika - vzdelávanie

V rámci rezortu školstva v systéme VSRD okrem spomínanej materskej školy (ktorá sa však orientuje primárne na deti vo veku 3 až 6 rokov) existujú v skutočnosti len dve zariadenia, ktoré poskytujú svoje služby rodinám s deťmi od ich narodenia. Sú to školské zariadenia výchovného poradenstva a prevencie – Centrum pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie a Centrum špeciálnopedagogického poradenstva. V školských zariadeniach výchovného poradenstva a prevencie sa podľa § 130, odseku (1) „vykonáva najmä psychologická, pedagogická, špeciálnopedagogická vrátane logopedickej a liečebnopedagogickej činnosti a sociálna činnosť zameraná na optimalizáciu

⁹ Inclusive Early Childhood Education: New Insights and Tools – Contributions from a European Study 2017.

výchovného, vzdelávacieho, psychického, sociálneho a kariérového vývinu detí od narodenia až po ukončenie prípravy na povolanie. Osobitnú starostlivosť venujú deťom so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Poradenské služby poskytujú aj zákonným zástupcom detí a pedagogickým zamestnancom". Z čoho logicky vyplýva, že cieľovou skupinou sú deti od narodenia a v tomto zmysle CPPPaP a ČŠPP sú a mali by byť platným a aktívnym prvkom v systéme VSRD. V Košickom kraji existuje 7 štátnych a 2 súkromné CPPPaP. V Prešovskom kraji je to 12 štátnych a 3 súkromné. ČŠPP je v Košickom kraji 9 štátnych a 7 súkromných, v Prešovskom kraji je to 14 štátnych a 12 súkromných¹⁰.

Zo štatistických prehľadov zverejnených na stránke MŠVVaŠ o poskytovaných službách spomenutými školskými zariadeniami výchovného poradenstva a prevencie¹¹ vyplýva, že vo vekovej kategórii do 3-och rokov sa na týchto zariadeniach poskytujú služby rádovo 10-kam klientov. Prudký nárast klientov na stovky až tisíce ročne môžeme sledovať od 3-och rokov veku dieťaťa a najmä od 5-ich rokov veku dieťaťa. Čo samozrejme súvisí s nástupom do materskej školy a následne základnej školy. Alarmujúcim z nášho pohľadu je zistenie, že z tých málo desiatok klientov týchto zariadení do veku 3-och rokov nie je žiadne dieťa vedené v kategórii SZP!

V deklaratívnej rovine je situácia na prvý pohľad pozitívnejšia. V roku 2012 bola na Slovensku v rámci rezortu školstva preložená publikácia,¹² v ktorej sme definovali prioritu v oblasti podpory kvality služieb VSRD v nadväznosti na súbor nástrojov kvality definovaných OECD v projekte Starting Strong III. Z piatich nástrojov (stanovenie cieľov kvality a predpisov, vytvorenie a implementácia vzdelávacieho programu a štandardov, zvýšenie kvalifikácií, zlepšenie odbornej prípravy a pracovných podmienok, zapojenie rodín a spoločenstiev a výskum, monitorovanie a hodnotenie) sa Slovenská republika rozhodla pre zvyšovanie podporu kvalifikácie, odbornej prípravy a pracovných podmienok personálu v službách VSRD.

¹⁰ Údaje sú spracované podľa prehľadov zariadení zverejnených na stránke Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie.

¹¹ Výkazy o školských zariadeniach výchovného poradenstva a prevencie za jednotlivé školské roky na <https://www.minedu.sk/prehľad-statistickych-zistovani-v-rezorte-skolstva/>.

¹² Quality Matters in Early Childhood Education and Care: Slovak Republic 2012.

V danej publikácii sa síce odkazuje na rôzny typy služieb v systéme VSRD, ale z kontextu a na mnohých miestach aj explicitne vyplýva, že primárne ide najmä o predprimárne vzdelávanie v materských školách. Otázne je, či je toto naozaj skutočná priorita v kontexte odporúčaní k medzirezortnej spolupráci a dostupnosti, a pretrvávajúcim problémom práve v týchto faktoroch.

Pojem vzdelávanie a starostlivosť v ranom detstve (VSRD) sa objavil aj v Národnom programe rozvoja výchovy a vzdelávania¹³, avšak v zúženom ponímaní (a v súlade s naším tradičným „rezortizmom“) orientovanom výhradne na prostredie materskej školy a vekovú kategóriu detí od 4-och rokov do nástupu povinnej školskej dochádzky. Ako jedno z kľúčových opatrení na zvýšenie zastúpenia detí žijúcich v extrémnej chudobe a marginalizovaných komunitách sa uvádza na viacerých miestach zavedenie povinnej dochádzky do materskej školy minimálne rok pred nástupom na základnú školu (s. 39 a 48), ale aj napr. zavedenie právneho nároku na predprimárne vzdelávanie od troch rokov pre každé dieťa (s. 48). Ako zdôrazníme nižšie, tieto zámery sa objavujú v mnohých ďalších koncepčných dokumentoch.

Slovenská republika – sociálne veci

V oblasti sociálnych vecí ako prvé uvádzame vybrané informácie z dokumentu Národné priority rozvoja sociálnych služieb na roky 2015 – 2020. Dostávame sa tak k zdrojom, v ktorých sú zdôrazňované zistenia, odporúčania k systému služieb VSRD vo vzťahu práve k marginalizovaným rómskym komunitám. Budovanie kapacít poskytovateľov týchto služieb práve vo vzťahu k danej cieľovej skupine je vnímané ako nevyhnutné a to najmä v Banskobystrickom, Košickom a Prešovskom kraji (s. 13, 14). Zo SWOT analýzy situácie v sociálnych službách vyplývajú napr. tieto slabé stránky:

- nejednotný informačný systém v orgánoch štátnej správy bez prístupových práv pracovníkov riešiacich krízovú intervenciu;
- osobám, ktoré zotrávajú v segregovanej lokalite s prítomnosťou koncentrovanej a generačne reprodukovanej chudoby, sú sociálne služby

¹³ Národný program rozvoja výchovy a vzdelávania. Kvalitné a dostupné vzdelanie pre Slovensko. NPRVV 2018 – 2027.

poskytované vo veľmi obmedzenej forme, čo je častokrát spôsobené aj zlou sociálnou a technickou infraštruktúrou v daných lokalitách (s. 25).

Pre dosiahnutie priority podporiť rozvoj sociálnych služieb dostupných pre osoby zotrúvajúce v priestorovo segregovanej lokalite s prítomnosťou koncentrovanej a generačne reprodukovanej chudoby je podľa autorov dokumentu „potrebné zintenzívniť spoluprácu medzi zástupcami štátnej správy, s úradom splnomocnenca vlády pre rómske komunity, regionálnej a lokálnej samosprávy a poskytovateľmi sociálnych služieb k rozvoju a poskytovaniu sociálnych služieb za účelom odstraňovania marginalizácie a jej dôsledkov, využiť potenciál cirkví a náboženských spoločenstiev, motivovať obyvateľov marginalizovaných rómskych komunít k sociálnej inklúzií“ (s. 31). Žiaľ, ani tu nenájdeme ambíciu prekonávať už viackrát spomínaný „rezortizmus“ a v celom koncepčnom materiáli nie je explicitne zdôraznená spolupráca medzi rôznymi poskytovateľmi služieb VSRD, zvlášť koordinované postupy v oblasti sociálnych vecí, vzdelávania a zdravej starostlivosti. Čo sa týka riadenia a kompetencií v rezorte sociálnych vecí, v súlade s Národnými prioritami rozvoja sociálnych služieb, vyššie územné celky musia vytvárať koncepcie rozvoja sociálnych služieb a obce majú povinnosť vytvárať komunitné plány rozvoja sociálnych služieb.

Podľa zákona 448/2008 o sociálnych službách a zvlášť novinkách zavedených v roku 2014 sa kľúčovými službami javia dva druhy:

- sociálne služby krízovej intervencie a to najmä tzv. komunitné centrá a terénna sociálna služba krízovej intervencie;
- sociálne služby na podporu rodiny s deťmi a to najmä služba včasnej intervencie.

V tabuľke 1 prinášame štatistický prehľad poskytovateľov uvedených sociálnych služieb spracovaný podľa centrálného registra poskytovateľov sociálnych služieb.

Tabuľka 1: Štatistický prehľad poskytovateľov sociálnych služieb

Kraj	Typ služby a typ poskytovateľa	Komunitné centrum	Služba včasnej intervencie	Terénna sociálna služba krízovej intervencie
Košický	Neverejný poskytovateľ	19	2	10
	Obec/mesto	64	-	2
	Zriadený obcou/mestom	2	-	-
	Zriadený VÚC	-	4	-
	SPOLU	85	6	12
Prešovský	Neverejný poskytovateľ	43	10	15
	Obec/mesto	100	-	3
	Zriadený obcou/mestom	-	-	0
	Zriadený VÚC	-	4	0
	SPOLU	143	14	18
SR	SPOLU	414	80	62

Zdroj: Centrálny register poskytovateľov sociálnych služieb,

<https://www.employment.gov.sk>

17

Komunitné centrá (ďalej KC) sú bližšie definované v § 24d. Svoje služby orientujú na osoby v nepriaznivej sociálnej situácii, akou je podľa § 2 písmena h) zotrvávanie v priestorovo segregovanej lokalite s prítomnosťou koncentrovanej a generačne reprodukovanej chudoby. Komunitné centrá neposkytujú rovnaké služby a kvalita ich služieb je tiež rôznorodá (čo podľa nás súvisí napr. aj s nízkym počtom zamestnancov, ich finančným ohodnotením a tým atraktivitou tejto pozície, materiálno-technickým vybavením a pod. Z evaluačnej správy Národného projektu Komunitné centrá ¹⁴ vyplýva, že vyše 93 % zo všetkých KC, ktoré reagovali a odoslali údaje v rámci výskumu (134), pracuje s marginalizovanými komunitami a to najmä s deťmi a mládežou (s. 22).

¹⁴ Implementačná agentúra Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky 2015.

Z dotazníkového zisťovania je zrejmé, že najviac realizovanými činnosťami v zapojených KC sa okrem iných na prvých štyroch miestach podľa percentuálneho zastúpenia v odpovediach objavujú (s. 25 a 63):

- záujmová činnosť;
- základné sociálne poradenstvo;
- preventívne aktivity;
- pomoc pri príprave na školskú dochádzku a školské vyučovanie.

Do projektu neboli zapojené všetky existujúce KC na Slovensku, napriek tomu si vzhľadom na počet zapojených môžeme urobiť predstavu o vybraných ukazovateľoch ich činnosti, ako aj odporúčaniach pre ďalšiu činnosť KC¹⁵. V rámci tohto textu sa zameriavame najmä na tie činnosti, ktoré priamo súvisia s výchovou a vzdelávaním. Samozrejme, že v KC sa realizujú aj ďalšie odborné činnosti¹⁶.

Služba včasnej intervencie, ako jedna zo sociálnych služieb na podporu rodiny s deťmi, je primárne určená pre deti so zdravotným postihnutím (podľa § 33 práve deťom, ktorých vývoj je ohrozený zdravotným postihnutím). S definovaním tejto kategórie však existujú problémy, ktoré sme opísali vyššie v texte. Nízka dostupnosť (služieb) napriek zvyšujúcemu sa počtu poskytovateľov a potreba koordinácie a tranzície služieb sú kľúčovými bariérami identifikovanými v rámci skúmania situácie Asociáciou poskytovateľov a podporovateľov včasnej intervencie (2018, s. 3)¹⁷. Pozitívnym je fakt, že autori/ky správy vnímajú včasnú intervenciu v širšom slova význame, ako súbor možných intervencií a opatrení pre dieťa s rizikovým vývinom do 7 rokov jeho veku a/alebo jeho rodinu reflektujúci ich potreby. Dokonca vo všetkých troch rezortoch, zdravotníctva, školstva a sociálnych vecí. V rámci rezortu školstva sa uvádzajú intervencie ČŠPP (preventívne, diagnostické, rehabilitačné, stimulačné a poradenské) ako súčasť včasnej intervencie (tamtiež, s. 10). Žiaľ, tiež len vo vzťahu k predprimárnemu a primárnemu vzdelávaniu.

¹⁵ Pozri bližšie Evaluačnú správu – Národný projekt Komunitné centrá 2015, kap. 6 Sumarizácia zistení a odporúčaní.

¹⁶ Bližšie pozri napr. Implementačná agentúra Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky 2017. Štandardy komunitných centier, kap. 5.2.

¹⁷ Fričová, M., Matej, V., Tichá, E. 2018. Správa o stave včasnej intervencie na Slovensku. Bratislava: Asociácia poskytovateľov a podporovateľov včasnej intervencie.

Vo výsledkoch prieskumu (tamtiež, s. 29) sa konštatuje, že síce koncept včasnej intervencie je viac či menej ukotvený vo všetkých troch rezortoch (zdravie, sociálne veci, vzdelávanie) v každom má však svoje špecifiká a tým sa situácia komplikuje, ako dôvody sú uvedené:

- terminologická nejednotnosť;
- cieľová skupina nejednotne vymedzená;
- rôzne inštitucionálne ukotvenie včasnej intervencie;
- rôzna miera spolupráce odborníkov v tíme.

Podstatným však je, že vzhľadom na počet poskytovateľov Služby včasnej intervencie a vymedzenú primárnu cieľovú skupinu, nemôžeme v tomto prípade hovoriť o systémovom riešení situácie najviac ohrozených skupín obyvateľov.

Terénna sociálna služba krízovej intervencie je zo všetkých troch uvedených typov sociálnych služieb najšpecifickejšou z aspektu poskytovania služieb súvisiacich s výchovu a vzdelávaním, resp. prípravou na vzdelávanie, keďže primárnym zameraním a činnosťami v rámci tejto služby sú najmä: „...vykonávanie preventívnej aktivity, poskytovanie sociálneho poradenstva, sociálnej rehabilitácie, pomoci pri uplatňovaní práv a právom chránených záujmov a utváranie podmienok na výdaj stravy alebo výdaj potravín“ (§ 24a zákona 448/2008 Z.z. o sociálnych službách).

Dieťa (a jeho rodina) ohrozené znevýhodnením

Životné príbehy, ktoré môžeme považovať za rizikové a spojené s negatívnymi dôsledkami pre samotné dieťa i jeho rodinu potrebujeme vnímať v širšom kontexte, ako je tomu zvykom v našej krajine. Potreba definovať najviac ohrozené skupiny obyvateľov má svoje praktické dôvody. Kto je, resp. môže byť teda prijímateľom cielenej podpory, pomoci a kvalitných služieb v systéme VSRD? So zámerom odpovedať na túto otázku sme v tejto kapitole analyzovali vybrané koncepčné a záväzné dokumenty. Zamerali sme sa najmä na oblasť sociálnych vecí a rodiny a oblasť výchovy a vzdelávania.

Okrem toho je však potrebné na tomto mieste spomenúť aj koncepčný materiál z rezortu zdravotníctva¹⁸, v ktorom je zdôraznená potreba podpory preventívnych programov zameraných na duševné zdravie vo všeobecnosti (s. 6). Jednou z priorít je zvyšovanie úrovní verejného zdravia u sociálne znevýhodnených komunit (s. 21 a 38), ale aj znižovanie negatívnych dopadov zdravotného postihnutia (s. 18). Cestou má byť zvyšovanie medzirezortnej spolupráce a koordinácie, zdôrazňuje sa zvlášť oblasť sociálnych vecí a rodiny. Žiaľ, musíme konštatovať, že zatiaľ ostávame v prevažnej miere na deklaratívnej úrovni.

V oblasti sociálnych vecí a rodiny sa v koncepčných materiáloch odkazuje na pojem nepriaznivá sociálna situácia¹⁹. Tento pojem je definovaný aj v príslušnom zákone²⁰. Ako sme ukázali vyššie, pre naše potreby sú kľúčovými dva druhy sociálnych služieb, pričom v ich opisoch sú aj jasne uvedené cieľové skupiny oprávnených prijímateľov. Z praxe poskytovateľov služieb včasnej intervencie vyplýva, že právo na poskytnutie týchto služieb sa zakladá na vyjadrení poskytovateľa zdravotnej starostlivosti (najčastejšie pediatra alebo odborného lekára) o zdravotnom postihnutí dieťaťa. Toto sa spravidla u detí vo veku 0 až 3 roky týka najmä oneskoreného psychomotorického vývinu, resp. tzv. rizikového vývinu v oblasti psychomotorického vývinu.

Paradoxne, najprecíznejšie sú možné situácie v živote dieťaťa ohrozujúce jeho vývin definované v rezorte školstva. Pod špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami²¹ rozumieme tri základné kategórie – zdravotné znevýhodnenie (zahŕňa aj zdravotné postihnutie), nadanie a sociálne znevýhodnené prostredie. Každá z týchto kategórií je pritom ďalej vymedzená, v prípade kategórie „zdravotné znevýhodnenie“ v súlade s medzinárodnými diagnostickými manuálmi²². Ako sme upozornili v texte tejto kapitoly, každá z týchto skutočností v podstate znamená možnosť využívať odborné služby viacerých zariadení,

¹⁸ Strategický rámec starostlivosti o zdravie pre roky 2013 – 2030.

¹⁹ Národné priority rozvoja sociálnych služieb na roky 2015 – 2020 (s. 5).

²⁰ Zákon 448/2008 o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov napr. § 2, odsek (2), písmeno a) až i).

²¹ Zákon č. 245/2008 o výchove a vzdelávaní, pozri najmä § 2, písmeno i) až q).

²² DSM 5 – Diagnostic and statistical manual of mental disorders; MKCH 10 – Medzinárodná klasifikácia chorôb.

inštitúcií, či poskytovateľov a to v gescii rôznych rezortov. V školstve sú to určite školské zariadenia východného poradenstva a prevencie (CPPP a ČŠPP).

Musíme však konštatovať, že služby VSRD v širokom ponímaní, a to najmä tie z nich, ktoré sú primárne poskytované deťom vo veku do troch rokov a ich rodinám, sú primárne viazané na rezort sociálnych vecí a rodiny a kategóriu „zdravotné postihnutie“. Čiastočne sa ich môže týkať aj sociálna služba komunitné centrum, ktoré sa napr. v rámci preventívnych aktivít môže venovať aj vekovej skupine detí do troch rokov. V porovnaní s uvedeným, je v rezorte školstva cieľová skupina oprávnených prijímateľov odborných služieb vymedzená omnoho širšie, avšak prax dokazuje, že primárne sa tieto služby poskytujú najmä deťom a ich rodinám vo veku od troch rokov a to najmä v súvislosti so školskou dochádzkou (povinnou či nepovinnou).

Miškolci 2015 (s. 249) vo svojej prehľadovej štúdii zdôrazňuje potrebu „zabezpečiť účasť všetkých, resp. rómskych detí na rôznych formách predškolskej prípravy či vzdelávania“. Podobne Vančíková, Havírová Balážová, Kosová, Vaněk, Rafael 2017²³ v tejto súvislosti taktiež upozorňujú, že prístup k flexibilnejším službám v ranom detstve môžu zvýšiť šance zapojenia rómskych detí do programov VSRD (s. 39).

V Aktualizovaných akčných plánoch Stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020, na roky 2016-2018²⁴ sa okrem iného v oblasti vzdelávania ako prvý uvádza čiastkový cieľ: *„Zabezpečiť účasť všetkých detí z MRK vo variabilných programoch ranej starostlivosti a v predprimárnom vzdelávaní“* (s. 6, 7). Uvedieme ešte jedno z kľúčových odporúčaní z prehľadovej štúdie Lazzari a Vanderbroeck 2012²⁵, kde v prehľade literatúry k téme účasti detí zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia a ich rodín na službách v rámci systému vzdelávania a starostlivosti v detstve zdôrazňujú potrebu systematickejšieho a integrovanejšieho prístupu k službám VSRD na miestnej, regionálnej a vnútroštátnej úrovni. Úzka medzirezortná spolupráca je

²³ Vančíková K., Havírová Balážová Z., Kosová I., Vaněk B., Rafael V. 2017 Inklúzia Rómov od raného detstva+. Správa o inklúzii Rómov vo vzdelávaní a starostlivosti v ranom detstve. Roma Early Childhood Inclusion, RECI.

²⁴ Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity.

²⁵ Literature Review of the Participation of Disadvantaged Children and Families in ECEC Services in Europe.

nevyhnutná. Žiaľ, práve tento aspekt je v Slovenskej republike skôr výzvou do budúcnosti, ako reálnou praxou.

Kľúčovým je teda fakt, že tie služby poskytované na Slovensku, ktoré môžeme vnímať ako služby zahrnuté v systéme vzdelávania a starostlivosti v ranom detstve, sú cielené najmä na deti od troch rokov. Pritom je všeobecne známe, že práve obdobie do troch rokov veku má pre každého z nás najväčší význam. Práve toto obdobie je kľúčovým vo vývine každej ľudskej bytosti. Akékoľvek zanedbanie, strádanie, deprivácia v tomto období predznamenáva celoživotné strádanie. Je neuveriteľné, ako ľahkovážne sa z tohto pohľadu pristupuje k rozvíjaniu a podpore systému VSRD v Slovenskej republike. Našťastie, je aj u nás niekoľko pozitívnych príkladov na rôznych úrovniach, ktoré môžeme považovať za udržateľné a v súlade so skúsenosťami a odporúčaniami aj v medzinárodnom kontexte.

1.2 Zaškolenosť a kapacita materských škôl v Košickom a Prešovskom kraji

22

Na predprimárne vzdelávanie v materských školách sa prijímajú deti v súlade § 59 zákona č. 245/2008 Z. z. a v súlade § 3 vyhlášky Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 306/2008 Z. z. o materskej škole v znení vyhlášky Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 308/2009 Z. z. (ďalej len „vyhláška MŠ SR č. 306/2008 Z. z.“). Pri prijímaní detí do materskej školy sa musí dodržiavať *zásada rovnakého zaobchádzania a zákazu akýchkoľvek foriem diskriminácie a obzvlášť segregácie* (§ 3 písm. c) a d) zákona č. 245/2008 Z. z.). Na predprimárne vzdelávanie sa prijíma spravidla dieťa od 3. - 6. rokov veku; dieťa, ktoré dovŕšilo 6. rok veku a ktorému bol odložený začiatok plnenia povinnej školskej dochádzky; dieťa, ktorému bolo dodatočne odložené plnenie povinnej školskej dochádzky; dieťa so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Výnimočne možno do materskej školy prijať aj dieťa od dvoch rokov veku, ak sú vytvorené vhodné materiálne, personálne a iné potrebné podmienky (predovšetkým kapacitné).

Počet žiadostí podaných zákonným zástupcom nie je obmedzený, zákonný zástupca môže podať žiadosť o prijatie dieťaťa aj do viacerých materských škôl. Žiadna materská škola zaradená v sieti škôl a školských zariadení nesmie odmietnuť prevziať od zákonného zástupcu žiadosť (formulár žiadosti nie je stanovený, môže byť napísaná aj "rukou"). Vzhľadom na kapacitné možnosti materských škôl nie všetky deti, ktorých zákonní zástupcovia požiadajú o ich prijatie do materskej školy, budú prijaté.

Dieťa je do materskej školy prijaté len vtedy, ak riaditeľ materskej školy o jeho prijatí vydal rozhodnutie. Kompetenciu rozhodovať o prijímaní detí do materskej školy majú riaditelia materských škôl ustanovenú v § 5 ods. 14 písm. a) zákona č. 596/2003 Z. z. V prvom rade riaditeľ akceptuje podmienky prijímania detí stanovené zákonom č. 245/2008 Z. z.; čiže:

- prednostne sa do materskej školy prijímajú deti, ktoré dovърšili piaty rok veku;
- deti s odloženým začiatkom plnenia povinnej školskej dochádzky;
- deti s dodatočne odloženým začiatkom plnenia povinnej školskej dochádzky.

23

Okrem týchto, zákonom stanovených podmienok, riaditeľ určuje v súlade s § 3 ods. 2 vyhlášky MŠ SR č. 306/2008 Z. z. ostatné podmienky prijímania detí. Robí tak po ich prerokovaní v pedagogickej rade školy. Ostatné podmienky zverejňuje riaditeľ na viditeľnom mieste a má ich zakomponované aj v školskom poriadku materskej školy.

Ako je už uvedené skôr, do materskej školy možno spolu so zdravými deťmi prijať aj deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. V súlade so zákonom č. 245/2008 Z. z. sa špeciálnou výchovno-vzdelávacou potrebou rozumie: *„...požiadavka na úpravu podmienok, obsahu, foriem, metód a prístupov vo výchove a vzdelávaní pre dieťa, ktoré vyplývajú z jeho zdravotného znevýhodnenia alebo nadania alebo jeho vývinu v sociálne znevýhodnenom prostredí, uplatnenie ktorých je nevyhnutné na rozvoj schopností alebo osobnosti dieťaťa a dosiahnutie primeraného stupňa vzdelania a primeraného začlenenia do spoločnosti.“*

Za dieťa so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami môže riaditeľ materskej školy považovať len dieťa, ktoré má zariadením výchovného poradenstva a prevencie diagnostikované špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby. Deťmi so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami sú deti so zdravotným znevýhodnením (deti s: mentálnym postihnutím; sluchovým postihnutím; zrakovým postihnutím; telesným postihnutím; s narušenou komunikačnou schopnosťou; s autizmom alebo ďalšími pervazívnymi vývinovými poruchami; s viacnásobným postihnutím, deti choré, alebo zdravotne oslabené, deti s vývinovými poruchami, deti s poruchami správania) alebo deti zo sociálne znevýhodneného prostredia alebo deti s nadaním. Prijímanie detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami zákon č. 245/2008 Z. z. aj vyhláška MŠ SR č. 306/2008 Z. z. umožňuje, ale neukladá ako povinnosť.

Počet detí, ktoré môžu byť do materskej školy prijaté, závisí od kapacitných možností konkrétnej materskej školy. Kapacita sa určuje podľa § 3 ods. 2 vyhlášky MZ SR č. 527/2007 Z. z. o podrobnostiach o požiadavkách na zariadenia pre deti a mládež: „V predškolskom zariadení a prevádzkarni pre starostlivosť o deti predškolského veku musí byť na jedno dieťa najmenej 4 m² plochy dennej miestnosti, ktorá plní funkciu herne a spálne, a ak je spálňa stavebne oddelená, najmenej 3 m² plochy herne. Na jedno ležadlo na spanie musí byť najmenej 1,7 m². Priestor na odkladanie ležadiel a lôžkovín musí umožňovať ich riadne prevetrávanie. Na jednu stoličku v jedálni musí byť najmenej 1,4 m² plochy jedálne.“ Najvyšší počet detí v triede materskej školy je ustanovený v § 28 ods. 9 zákona č. 245/2008 Z. z. nasledovne: 20 detí v triede pre troj- až štvorročné deti; 21 v triede pre štvor- až päťročné deti; 22 v triede pre päť- až šesťročné deti a 21 v triede pre troj- až šesťročné deti. Tieto počty detí sa vzťahujú na triedy s celodennou a poldennou výchovou a vzdelávaním.

Prehľad o počte detí a MŠ v Prešovskom a Košickom kraji

V nasledujúcej časti si ukážeme niektoré prehľady z aktuálnych štatistík pre školský rok 2018/2019. Ako z údajov zozbieraných zo štatistických výkazov MŠVVŠ SR vyplýva, štátne MŠ sú zastúpené v každom okrese. Celkovo do štátnych MŠ je v Košickom kraji zapísaných 18 859 a v Prešovskom 22 184 detí,

čo predstavuje 12,54% pre Košický a 14,76% podiel na všetkých deťoch zapísaných do MŠ na Slovensku. Počet žiadostí evidovaných o prijatie bolo viac v Košickom (1 185) ako Prešovskom kraji (783), napriek tomu, že v Prešovskom kraji materské školy navštevuje viac detí ako v Košickom. Môže to znamenať že MŠ v Košickom kraji majú menšiu kapacitu, alebo majú len väčší počet žiadostí, keďže rodič môže podať niekoľko žiadostí o prijatie. Taktiež to môže znamenať, že niektorí rodičia ani žiadosti do MŠ nepodávajú, ak predpokladajú, že ich dieťa do MŠ zaradené nebude.

Tabuľka 2: Prehľad počtu štátnych MŠ, zapísaných detí v nich a počet evidovaných žiadostí o prijatie do MŠ podľa okresov Prešovského a Košického kraja

Územie	Štátne MŠ				Zapísané deti				Počet evidovaných žiadostí o prijatie do MŠ
	spolu	v tom so starostlivosťou			spolu	v tom so starostlivosťou			
		internátnou	celodennou	polodennou		internátnou	celodennou	polodennou	
Bardejov	66		59	7	2037		1974	63	24
Humenné	48		45	3	1513		1491	22	19
Kežmarok	35		29	6	2145		1769	376	39
Levoča	20		19	1	1061		999	62	21
Medzilaborce	6		6		212		212		1
Poprad	41		40	1	2493		2412	81	93
Prešov	88		85	3	4978		4849	129	275
Sabinov	40		35	5	1798		1577	221	118
Snina	16		15	1	758		740	18	9
Stará Ľubovňa	31		29	2	1456		1327	129	127
Stropkov	17		12	5	607		559	48	6
Svidník	23		23		874		874		5
Vranov nad Topľou	60		59	1	2252		2091	161	46
Prešovský kraj	491		456	35	22184		20874	1310	783
Gelnica	18		17	1	742		704	38	23
Košice I	21		21		1841		1839	2	177
Košice II	20		20		2087		2087		319
Košice III	7		7		774		774		78
Košice IV	15		15		1500		1500		244

Košice - okolie	81		81		2904		2844	60	178
Michalovce	63		63		2266		2237	29	19
Rožňava	48		43	5	1521		1461	60	18
Sobrance	19		19		442		437	5	19
Spišská Nová Ves	57	2	53	2	2441	55	2302	84	59
Trebišov	67		59	8	2341		2174	167	51
Košický kraj	416	2	398	16	18859	55	18359	445	1185
Slovenská republika	2748	2	2660	86	150340	55	145614	4671	11581

Zdroj: Upravené autormi podľa *Prehľad materských škôl*. CVTI, 2018-12-21.

Súkromných a cirkevných MŠ je celkovo menej a samozrejme majú aj menej zapísaných detí. Podiel súkromných MŠ v Prešovskom kraji predstavuje 4,30% a v Košickom 5,48%, pričom najviac ich je v meste Prešov a v časti Košice I. Je zaujímavé, že v okresoch Bardejov, Levoča, Medzilaborce, Stará Ľubovňa, Stropkov, Svidník, Vranov nad Topľou (v Prešovskom kraji), Gelnica, Michalovce, Rožňava (v Košickom kraji) sa nenachádza ani jedna súkromná MŠ. Do súkromných MŠ je zapísaných v Prešovskom kraji 4,83% a v Košickom kraji 4,25% detí. Ako vyplýva z údajov, počet evidovaných žiadostí o prijatie do MŠ je výrazne menší, čo predpokladáme je dôsledkom toho, že rodičia vopred konzultujú možnosť prijatia svojho dieťaťa do MŠ a žiadosť nepodávajú, ak vopred vedia že ich dieťa nebude prijaté.

26

Tabuľka 3: Prehľad počtu súkromných MŠ, zapísaných detí v nich a počet evidovaných žiadostí o prijatie do MŠ podľa okresov Prešovského a Košického kraja

Územie	Súkromné MŠ				Zapísané deti				Počet evidovaných žiadostí o prijatie do MŠ
	spolu	v tom so starostlivosťou			spolu	v tom so starostlivosťou			
		inter nát nou	celo den nou	pol den nou		inter nát nou	celo den nou	pol den nou	
Humenné	3		3		181		181		
Kežmarok	1		1		38		38		
Poprad	6		6		258		258		13
Prešov	9		9		492		492		6

Sabinov	2		2		44		44		
Snina	2		2		102		102		4
Prešovský kraj	23		23		1115		1115		23
Košice I	10		10		404		404		10
Košice II	4		4		106		102	4	
Košice III	3		3		66		66		
Košice IV	2		2		86		86		
Košice - okolie	2		2		32		32		
Sobrance	1		1		66		66		
Spišská Nová Ves	2		2		55		52	3	14
Trebišov	1		1		40		40		2
Košický kraj	25		25		855		848	7	26
Slovenská republika	164		163	1	6947		6837	110	245

Zdroj: Upravené autormi podľa *Prehľad materských škôl*. CVTI, 2018-12-21.

Podiel cirkevných MŠ v prešovskom kraji je ešte menší ako súkromných MŠ. Predstavuje 3,74% v Prešovskom a 3,28% podiel v Košickom kraji, pričom najviac ich je v meste Prešov a v Spišskej Novej Vsi. Podobne ako súkromné MŠ, nie sú cirkevné školy zastúpené v každom z okresov kraja, ale aj pri menšom počte majú zastúpenie vo viacerých okresoch, ako súkromné MŠ. V Prešovskom kraji nie sú zastúpené v okresoch Medzilaborce a Stropkov. V Košickom kraji chýbajú v okresoch Gelnica a Sobrance. Do cirkevných MŠ je zapísaných v Prešovskom kraji 4,44% a v Košickom kraji 4,42% detí. Ako vyplýva z údajov, počet evidovaných žiadostí o prijatie do MŠ je opäť výrazne menší a v niektorých okresoch úplne absentuje.

Tabuľka 4: Prehľad počtu cirkevných MŠ, zapísaných detí v nich a počet evidovaných žiadostí o prijatie do MŠ podľa okresov Prešovského a Košického kraja

Územie	Cirkevné MŠ				Zapísané deti				Počet evidovaných žiadostí o prijatie do MŠ
	spolu	v tom so starostlivosťou			spolu	v tom so starostlivosťou			
		internátnou	celodennou	polodennou		internátnou	celodennou	polodennou	
Bardejov	3		3		132		132		28
Humenné	1		1		23		23		
Kežmarok	1		1		149		149		7
Levoča	1		1		34		34		
Poprad	1		1		24		24		2
Prešov	6		6		385		385		43
Sabinov	1		1		22		22		
Snina	2		2		133		133		
Stará Ľubovňa	3		3		129		129		10
Vranov nad Topľou	1		1		54		54		10
Prešovský kraj	20		20		1085		1085		100
Košice I	2		2		125		125		6
Košice II	2		2		141		141		25
Košice III	2		2		135		135		
Košice IV	1		1		66		66		19
Košice - okolie	1		1		36		36		
Michalovce	2		2		167		167		10
Rožňava	1		1		66		66		1
Spišská Nová Ves	3		3		128		128		7
Trebišov	1		1		25		25		4
Košický kraj	15		15		889		889		72
Slovenská republika	89		89		5055		5007	48	676

Zdroj: Upravené autormi podľa *Prehľad materských škôl*. CVTI, 2018-12-21.

Celkovo môžeme konštatovať, že spolu v Košickom a Prešovskom kraji je 990 materských škôl a je v nich zapísaných spolu 44 987 detí.

Tabuľka 5: Prehľad počtu MŠ, zapísaných detí v nich a počet evidovaných žiadostí o prijatie do MŠ

Územie	Všetky MŠ				Zapísané deti				Počet evidovaných žiadostí o prijatie do MŠ
	spolu	v tom so starostlivosťou			spolu	v tom so starostlivosťou			
		inter nátn ou	celo den nou	pol den nou		inter nátn ou	celo den nou	pol den nou	
Prešovský kraj	534		499	35	24384		23 074	131 0	906
Košický kraj	456	2	438	16	20603	55	20 096	452	1283
Spolu	990	2	937	51	44987	55	43 170	176 2	2189

Zdroj: Upravené autormi podľa *Prehľad materských škôl*. CVTI, 2018-12-21.

(Ne)zaškolenosť detí v materských školách

Najvýznamnejším ukazovateľom vývoja predprimárneho vzdelávania je miera zaškolenosti detí v materských školách. Spolu s počtom nevybavených žiadostí o prijatie dieťaťa do materskej školy dáva obraz o tom, aký je záujem rodičov o prijatie detí v materských školách a spolu s perspektívnym vývojom počtu obyvateľov vo veku zodpovedajúcom predprimárnemu vzdelávaniu umožní odhadnúť, o koľko treba zvýšiť kapacity materských škôl, aby boli dostatočné na dosiahnutie stanovenej miery zaškolenosti, teda aby sa do roku 2020 dosiahla 95 % účasť detí vo veku od štyroch rokov do začatia plnenia povinnej školskej dochádzky. Keďže údaje o možnej kapacite MŠ nie sú dostupné (prvýkrát sa začali zbierať len v septembri 2018, ale informácie nie sú zverejnené) a údaje o zamietnutých žiadostiach nie sú úplne správne, rozhodli sme sa zistiť približnú zaškolenosť detí v predprimárnej edukácii prostredníctvom spojenia dvoch dostupných štatistík. Informácie z Prehľadu materských škôl CVTI a informácií o demografickej štruktúre obyvateľstva podľa veku v jednotlivých okresoch zverejnené Štatistickým úradom Slovenskej republiky.

Tabuľka 6: Prehľad počtu 3 – 5 ročných detí a počtu detí bez MŠ v okresoch Prešovského a Košického kraja

Územie	3 roční	4 roční	5 roční	Spolu predškolský vek 3-5 rokov	Zapísané deti	Počet detí bez MŠ	% detí bez MŠ
Bardejov	826	892	901	2619	2169	450	17,18%
Humenné	520	611	555	1686	1717	-31	-1,84%
Kežmarok	1130	1297	1269	3696	2332	1364	36,90%
Levoča	415	424	459	1298	1095	203	15,64%
Medzilaborce	108	105	123	336	212	124	36,90%
Poprad	1165	1257	1167	3589	2775	814	22,68%
Prešov	2039	2167	2072	6278	5855	423	6,74%
Sabinov	884	912	867	2663	1864	799	30,00%
Snina	329	380	309	1 018	993	25	2,46%
Stará Ľubovňa	712	748	755	2215	1585	630	28,44%
Stropkov	184	226	218	628	607	21	3,34%
Svidník	354	349	313	1016	874	142	13,98%
Vranov nad Topľou	973	1026	1070	3069	2306	763	24,86%
Prešovský kraj	9639	10394	10078	30111	24384	5727	19,02%
Gelnica	435	471	451	1 357	742	615	45,32%
Košice I	622	669	615	1906	2370	-464	-24,34%
Košice II	829	983	809	2621	2334	287	10,95%
Košice III	298	381	302	981	975	6	0,61%
Košice IV	578	627	605	1810	1652	158	8,73%
Košice - okolie	1666	1783	1573	5022	2972	2050	40,82%
Michalovce	1189	1383	1275	3847	2433	1 414	36,76%
Rožňava	655	741	734	2130	1587	543	25,49%
Sobrance	217	238	221	676	508	168	24,85%
Spišská Nová Ves	1362	1453	1376	4191	2624	1567	37,39%
Trebišov	1177	1341	1246	3764	2406	1358	36,08%
Košický kraj	9 028	10043	9207	28278	20603	7675	27,14%
Východné Slovensko	18667	20437	19285	58389	44987	13402	22,95%

Zdroj: Upravené autormi podľa *Prehľad materských škôl*. CVTI, 2018-12-21. a Štatistický úrad Slovenskej republiky, DATAcube.2019-01-17

Na základe porovnania údajov veku 3-5 ročných detí a počtu detí v MŠ vidíme, že na východnom Slovensku je 22,95% detí bez formálneho

predprimárneho vzdelávania. V Prešovskom kraji nie je vo formálnom predprimárnom vzdelávaní 19,02% a v Košickom až 27,14% detí. Podľa údajov Európskej komisie (2017) zaškolenosť detí v EÚ je 94,8 %. Uvedené kraje (ale aj celé Slovensko) zaostávajú aj za susednými krajinami, napríklad Maďarskom (95,3 %) a Českou republikou (88 %).

Situácia o nedostupnosti predprimárneho vzdelávania pre všetky deti je v niektorých okresoch až alarmujúca. V okresoch Kežmarok a Medzilaborce Prešovského kraja je zaškolenosť menšia ako dvojtretinová zo všetkých 3-5 ročných detí. Košický kraj má takýchto okresov ešte viac. V okrese Gelnica je takmer každé druhé 3-5 ročné dieťa bez MŠ, pričom aj ďalšie okresy (Košice – okolie, Michalovce, Spišská Nová Ves, Trebišov) vykazujú menej ako 2/3 zaškolenosť detí do MŠ. Je paradoxné, že napríklad v okrese Michalovce (ale aj v ďalších okresoch) štatistiky evidujú len 1 žiadosť do MŠ, ale detí bez MŠ je až 124!

Tabuľka 7: Prehľad počtu žiadostí o prijatie do MŠ a počtu detí bez MŠ v okresoch Prešovského a Košického kraja

Územie	Počet evidovaných žiadostí o prijatie do MŠ	Počet detí bez MŠ	Rozdiel	Počet evidovaných prihlášok do MŠ
Bardejov	52	450	-398	11,56%
Humenné	19	-31	50	-61,29%
Kežmarok	46	1 364	-1318	3,37%
Levoča	21	203	-182	10,34%
Medzilaborce	1	124	-123	0,81%
Poprad	108	814	-706	13,27%
Prešov	324	423	-99	76,60%
Sabinov	118	799	-681	14,77%
Snina	13	25	-12	52,00%
Stará Ľubovňa	137	630	-493	21,75%
Stropkov	6	21	-15	28,57%
Svidník	5	142	-137	3,52%
Vranov nad Topľou	56	763	-707	7,34%
Prešovský kraj	906	5727	-4821	15,82%
Gelnica	23	615	-592	3,74%
Košice I	193	-464	657	-41,59%

Košice II	344	287	57	119,86%
Košice III	78	6	72	1300,00%
Košice IV	263	158	105	166,46%
Košice - okolie	178	2 050	-1872	8,68%
Michalovce	29	1 414	-1385	2,05%
Rožňava	19	543	-524	3,50%
Sobrance	19	168	-149	11,31%
Spišská Nová Ves	80	1 567	-1487	5,11%
Trebišov	56	1 358	-1302	4,12%
Košický kraj	1283	7675	-6392	16,72%

Ako vyplýva z údajov v tabuľke 6, veľké množstvo zákonných zástupcov detí ani nepodáva prihlášky do MŠ. V už spomínanom okrese Medzilaborce evidujú len 0,81% prihlášok do MŠ zo všetkých detí, ktoré by mohli do MŠ byť zapísané. Uvedené ukazovatele preukazujú stav, v akom sa spoločnosť nachádza. Rodičia (zákonní zástupcovia) ani nemajú snahu žiadať o miesto v MŠ ak vopred vedia, že ich prihláška nebude akceptovaná.

Ako už pred rokom upozorňovali experti z projektu To dá rozum, príčiny nízkeho počtu detí v predškolskom vzdelávaní sú viaceré a počet zamietnutých prihlášok nie je totožný s počtom neprijatých detí. Do materských škôl sa tak nedostane veľká skupina detí tých rodičov, ktorí o to prejavili záujem. V prípade rómskych detí je vážnou prekážkou aj geografická nedostupnosť materských škôl, keďže podľa Atlasu rómskych komunít (2014) je priemerná vzdialenosť materských škôl od rómskych obydľí/osád až 6 kilometrov. Podľa technického odhadu s priemerným počtom 20 detí v triede (pri nezaškolenosti 13 402 detí) na východnom Slovensku chýba 670 tried v MŠ. Málo kapacít spolu s nejednoznačne vymedzenými kritériami na prijímanie detí spôsobujú, že určité skupiny detí ostávajú bez formálneho predprimárneho vzdelávania a mnohí z rodičov týchto detí o zaškolenosti v MŠ ani neuvažujú!

2 ZEFEKTÍVNE VEREJNÝCH POLITÍK S DOPADOM NA PREDPRIMÁRNE VZDELÁVANIE SOCIÁLNE ZNEVÝHODNENÝCH SKUPÍN V KOŠICKOM A PREŠOVSKOM KRAJI

2.1 Metodológia výskumu

Teoreticko-metodologické východiská skúmanej problematiky

Hlavným dôvodom, prečo je potrebné zaoberať sa problematikou zefektívnenia verejných politík s dopadom na predprimárne vzdelávanie detí zo sociálne znevýhodnených skupín s dôrazom na deti z marginalizovaných rómskych komunít je skutočnosť, že chudoba a sociálne vylúčenie sú silno spojené s negatívnymi postojmi k spoločnosti a s väčšou nespokojnosťou s demokraciou. Okrem toho je potrebné pripomenúť, že tendencie reagovať ustáleným spôsobom na situácie a ľudí a fixovať negatívne postoje s emocionálnym podkladom, ktoré sa vzťahujú na Rómov sú v slovenských reáliách neodškriepiteľné. Zároveň ide o jednu z problémových politických i odborných tém, a je preto nevyhnutné začať ju systémovo i operatívne riešiť. Požiadavka mobilizácie všetkých relevantných subjektov otvára aj otázku zodpovednosti jednotlivých aktérov.

Rastúca extrémna chudoba a systematický sociálny prepád väčšiny lokálnych spoločenstiev marginalizovaných rómskych komunít od roku 1989 poukazujú na potrebu zmeny prístupu verejných politík v tejto oblasti. Dokumenty Európa 2020 a Rámec EÚ pre vnútroštátne stratégie integrácie Rómov do roku 2020 sú založené na potrebe prechodu od pasívnej starostlivosti štátnych a samosprávnych orgánov smerom k aktivizujúcej pomoci. Tento prechod však nemá mať podobu reštriktívnych opatrení uplatňujúcich sankcie, ale má byť zameraný na prekonanie širokospektrálneho vylučovania, ktorému sú vystavení príslušníci marginalizovaných rómskych komunít, rómskych komunít a v niektorých dimenziách Rómovia všeobecne.

Stratégia vlády SR je založená na snahe minimalizovať vplyv jednotlivých typov vylúčenia vo vzťahu k rómskym komunitám a rozvinúť politiku inklúzie. Inkluzívne procesy spolu s nediskrimináciou sú základným smerovaním v

prístupe k rómskej populácii na všetkých úrovniach. Zo strany Rómov a rómskych komunít je stratégia založená na princípe vytvárania reálnych možností na aktivizáciu sa jednotlivca alebo komunity, výsledkom ktorej by malo byť zmenšenie rozdielov medzi rómskou populáciou a väčšinovou spoločnosťou.

Podnetné a plnohodnotné stimulovanie vývinu detí už od jeho narodenia, je základom pre jeho úspešné zaradenie do výchovno-vzdelávacieho procesu. Rozvoj a učenie v predškolskom veku nie je u každého dieťaťa zastrešené podnetným domácim prostredím, prípadne predškolským zariadením, preto i medzinárodný trend je jednoznačný. Osobitne v prípade detí pochádzajúcich zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia, ako aj detí s odlišným materinským jazykom sa presadzuje názor, že účasť v predškolskej výchove a vzdelávaní je kľúčová, a preto by mala byť dostupná.

Predprimárne vzdelávanie je výchova a vzdelávanie poskytované deťom spravidla vo veku 3 - 6 rokov dieťaťa. Jej hlavným cieľom je osobnostný rozvoj detí v oblasti sociálno-emocionálnej, intelektuálnej, telesnej, morálnej, estetickej, a zároveň rozvíjanie schopností a zručností nevyhnutných na plnenie povinnej školskej dochádzky v základnej škole. Pripravuje jedinca na život v spoločnosti, pričom má na zreteli jeho individuálne a vekové osobitosti. Predprimárna edukácia sa zväčša uskutočňuje v materských školách, ktoré zabezpečujú výchovu a vzdelávanie prostredníctvom školského vzdelávacieho programu (Zákon č. 245/2008 Z.z. 2008).

Vzdelávanie uskutočňované v materských školách má pre dieťa veľký význam. Varcholová, Maliňáková, Miňová (2003, s. 3) konštatujú, že: *„...vyvážene rozvíja psychomotorickú, kognitívnu, sociomorálnu a emocionálnu oblasť osobnosti dieťaťa s akceptovaním jeho individuálnych vývinových osobností a utvára základy samostatnej, tvorivej, zodpovednej a autonómnej osobnosti.“* Predprimárna edukácia má podstatne dôležité miesto aj pri vyrovnávaní rozdielov medzi deťmi z rôzneho sociálneho, kultúrneho či ekonomického prostredia. Zároveň treba zdôrazniť, že vytvára u detí osobnostné i intelektuálne predpoklady pre úspešné začatie povinnej školskej dochádzky a adekvátne plnenie jej požiadaviek.

Zvýšenie dostupnosti predprimárneho vzdelávania sa stalo jedným z kľúčových cieľov vládnej stratégie sociálnej inklúzie a integrácie Rómov. Vláda sa prostredníctvom štátnych a európskych fondov sústreďuje na rozšírenie dostupnosti vzdelávania a zvýšenie kapacít materských škôl v miestach s vysokým zastúpením detí z marginalizovaných rómskych komunít. Autorky Jana Huttová (nezávislá konzultantka), Oľga Gyárfášová (IVO) a Martina Sekulová (IVO) si v štúdii *Segregácia alebo inklúzia Rómov vo vzdelávaní: Voľba pre školy?* (2012) dali za cieľ analyzovať situáciu vo vzdelávaní rómskych detí zo sociálne znevýhodneného prostredia a tým prispieť k zhodnoteniu neekonomických nákladov segregácie a zavedeniu efektívnych inkluzívnych praktík vo vzdelávacom systéme na Slovensku. Prezentované závery a odporúčania publikácie okrem iného zdôrazňujú, že zo všetkých integračných opatrení je kľúčová úloha predškolskej výchovy (od 3 do 6 rokov), podpora a zavádzanie inklúzie do škôl je zodpovednosťou aktérov na všetkých úrovniach – školy, zriaďovateľa, štátu a podpora integrácie a inklúzie vo vzdelávaní musí byť súčasťou stratégií sociálnej inklúzie a kohézie na miestnej, regionálnej a národnej úrovni.

Zistenia autorského tímu K. Vančíkovej a spol. publikácie *Inklúzia Rómov od raného detstva +. Správa o inklúzii Rómov vo vzdelávaní a starostlivosti v ranom detstve* (2017) naznačujú, že je potrebná systémová a štrukturálna koordinácia rezortov zodpovedných za služby týkajúce sa vzdelávania a starostlivosti v ranom detstve vo vzťahu k deťom od 0 do 6 rokov. Konštatujú, že existujúce markantné nerovnosti a rozdiely v prístupe rómskych detí ku kvalitnému vzdelávaniu a starostlivosti v porovnaní s nerómskymi deťmi sú výsledkom mnohých komplexných, systémových, štrukturálnych a praktických prekážok, ktoré im bránia v prístupe k týmto službám a programom. Odstraňovanie prekážok si vyžadujú systematické a koordinované postupy všetkých kľúčových aktérov.

Metodológia výskumu

Predkladaná analýza je výsledkom výskumého projektu *Zefektívnenie verejných politík s dopadom na predprimárne vzdelávanie sociálne znevýhodnených skupín*. Hlavným cieľom výskumu bolo zmapovanie a analýza cieľov, obsahu a aktivít realizovaných verejných politík vzhľadom k prístupnosti predprimárneho vzdelávania detí zo sociálne znevýhodneného prostredia a návrh optimalizovaných riešení v legislatívnej a praktickej rovine výkonu verejnej správy a samosprávy. Výskum sa uskutočnil v dvoch etapách.

Prvá etapa výskumu - pilotné informačné stretnutia (jún 2018)

Ciele prvej etapy výskumu

- Analyzovať a zdefinovať nedostatky vo vzťahu v obsahu, aktivitách a cieľoch realizovaných verejných politík vo vzťahu k prístupnosti predprimárneho vzdelávania detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, resp. marginalizovaných rómskych komunít.
- Monitorovať a zdefinovať návrhy možnosti spolupráce zúčastnených zástupcov subjektov s projektovým tímom pri ďalšej etape projektu (zber dát realizovaný členmi realizačnej skupiny).

36

Výskumné nástroje

- Pološtruktúrované skupinové interview – focus group.

Výstup

- Spracované záznamové hárky z úvodných informačných stretnutí v 6. lokalitách Prešovského a Košického kraja.

Tabuľka 8: Základné údaje z úvodných informačných stretnutí

Poradové číslo stretnutia	Deň a čas stretnutia Prítomní členovia hlavnej odbornej skupiny a experta - metodológa
1.	15. jún 2018, 9:00 hod. Jurina Rusnáková - členovia hlavnej odbornej skupiny Alica Petrasová, expert-metodológ
2.	19. jún 2018, 9:00 hod. Mária Rosinská, Jurina Rusnáková Július Rusnák - členovia hlavnej odbornej skupiny Alica Petrasová, expert-metodológ
3.	19. jún 2018, 13:00 hod. Mária Rosinská, Jurina Rusnáková, Július Rusnák - členovia hlavnej odbornej skupiny Alica Petrasová, expert-metodológ
4.	20. jún 2018, 9:00 hod. Mária Rosinská, Jurina Rusnáková, Róbert Sabo - členovia hlavnej odbornej skupiny Alica Petrasová, expert-metodológ
5.	20. jún 2018, 13:00 Mária Rosinská, Jurina Rusnáková, Róbert Sabo - členovia hlavnej odbornej skupiny Alica Petrasová, expert-metodológ
6.	27. jún 2018, 9:00 hod. Martin Kahanec - člen hlavnej odbornej skupiny Alica Petrasová, expert-metodológ

Zdroj: vlastné spracovanie

Charakteristika účastníkov

Zástupcovia subjektov verejnej správy - štátnej správy a samosprávy, ktoré zastávajú pozíciu poskytovateľa služieb (zriaďovatelia MŠ, Úrady práce sociálnych vecí a rodiny, Komunitné centrá, poskytovatelia terénnej sociálnej práce, odborní zamestnanci CPPPaP a pod.) a subjektov priamo využívajúcich

služby verejnej správy (materské školy, pedagogickí zamestnanci MŠ a ZŠ). V prípravnej fáze aktivity prebehli neformálne stretnutia napr. so zástupcami miest a obcí, kde je ochota spolupracovať na aktivitách projektu a pracovníkmi materských škôl.

Tabuľka 9: Názov inštitúcie, kraj a počet účastníkov úvodných informačných stretnutí

Inštitúcia/ poradové číslo stretnutia	Počet účastníkov
	N: 48
Miestne úrady (mesto, obec)	14
Regionálny úrad verejného zdravotníctva	5
Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny	4
Centrum pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie	3
Úrad splnomocnenca pre rómske komunity	4
Správa školských zariadení	1
Materská škola	17

Zdroj: vlastné spracovanie

Zadefinovanie návrhov možnosti spolupráce zúčastnených zástupcov subjektov s projektovým tímom pri ďalšej etape projektu (zber dát realizovaný členmi realizačnej skupiny)

1. Mapovať príklady dobrej praxe fungujúcich vzťahov medzi príslušníkmi rómskych komunít a úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny a inými inštitúciami.
2. Z výpovedí účastníkov úvodných informačných stretnutí vyplynulo, že verejná správa a samospráva vôbec nevenuje pozornosť oblasti verejnej mienky. Mapovať širokospektrálne iniciatívy zamerané na vzdelávanie a

3. komunikáciu s verejnosťou, a to všetkými dostupnými prostriedkami na všetkých úrovniach.
4. Mapovať podporu sociálnej inklúzie prostredníctvom terénnej sociálnej práce a činnosti komunitných centier v obciach s vysokým podielom príslušníkov marginalizovaných rómskych komunít ako priestoru pre poradenstvo, vzdelávanie a voľnočasové aktivity.
5. Zisťovať u zástupcov subjektov verejnej správy - štátnej správy a samosprávy možnosti zavádzania komplexného konceptu vzdelávacích služieb, ktoré by sa realizovali v teréne rómskych osád počas prvých rokov života dieťaťa v rodinnom prostredí.

Druhá etapa výskumu- zber dát členmi realizačnej skupiny (september 2018 – marec 2019)

Ciele druhej etapy výskumu:

Hlavný cieľ

- Zadefinovať nedostatky vo vzťahu v obsahu, aktivitách a cieľoch realizovaných verejných politík vo vzťahu k prístupnosti predprimárneho vzdelávania detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, resp. marginalizovaných rómskych komunít.

Špecifické ciele

- Analyzovať rôzne bariéry a prekážky brániace predprimárnemu vzdelávaniu detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, resp. marginalizovaných rómskych komunít, ktoré majú buď miestny charakter, alebo prierezový charakter naprieč lokalitami.
- Identifikovať podporu a nedostatky realizovaných verejných politík vo vzťahu k prístupnosti predprimárneho vzdelávania detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, resp. marginalizovaných rómskych komunít v oblasti finančno-materiálnej, administratívnej, personálnej a riadiacej.

Metodika výskumu a jej charakteristika

Výskum sa uskutočnil v troch rovinách, s cieľom získať informácie kvantitatívneho a kvalitatívneho charakteru. Etapy výskumu z hľadiska metodológie:

1.

- webové dotazníky pre vedúcich pedagogických zamestnancov MŠ a pedagogických zamestnancov MŠ;
- dotazníky pre rodičov detí navštevujúcich MŠ, resp. potencionálnych rodičov MŠ.

2.

- priame hĺbkové štruktúrované rozhovory s vedúcimi pedagogickými zamestnancami MŠ, pedagogickými zamestnancami MŠ a odbornými zamestnancami MŠ;
- priame hĺbkové štruktúrované rozhovory s rodičmi detí navštevujúcich MŠ, resp. potencionálnymi rodičmi MŠ;
- priame hĺbkové štruktúrované rozhovory s komunitnými pracovníkmi a terénnymi sociálnymi pracovníkmi;
- priame hĺbkové štruktúrované rozhovory so starostami obcí;
- priame hĺbkové štruktúrované rozhovory s riaditeľmi základných škôl;
- skupinové rozhovory (focus group) s terénnymi sociálnymi pracovníkmi a terénnymi pracovníkmi.

3.

- obsahová analýza legislatívnych noriem, metodických pokynov a usmernení;
- obsahová analýza komunitných plánov sociálnych služieb obcí a plánov sociálneho a hospodárskeho rozvoja obcí a krajov.

Metodológia výskumu kombinuje štúdium a analýzu primárnych zdrojov (vrátane rôznych dokumentov, legislatívnych a štatistických materiálov) s empirickým výskumom (dotazníky, rozhovory) spočívajúcim v získavaní terénnych dát. Terénny výskum bol uskutočnený v piatich lokalitách v Košickom a Prešovskom kraji. Tento prístup umožnil skombinovať makro a mikro úroveň. Na makroúrovni sa bude vo výstupoch možné zamerať na analýzu štátnych a

verejných politík - legislatívnych noriem, metodických pokynov a usmernení, ktoré súvisia so vzdelávaním a starostlivosťou vo vzťahu k prístupnosti predprimárneho vzdelávania detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, resp. marginalizovaných rómskych komunít.

Kritická analýza zberu dát ponúkla potrebný kontext pre perspektívu z mikroúrovne, v rámci ktorej sa autorský tím zameriaval na identifikáciu bariér a prekážok brániacich dostupnému a prístupnému kvalitnému predprimárnemu vzdelávaniu. Na mikroúrovni bol skúmaný systém vzdelávania aj z pohľadu regionálnych inštitúcií, poskytovania kvalitného vzdelávania a zapojenia rodičov zo sociálne znevýhodneného prostredia, resp. marginalizovaných rómskych komunít a širšej komunity do predškolskej výchovy.

Fyzicky zber dát zabezpečili členovia realizačnej skupiny zberu dát, ktorí sa zúčastňovali na stretnutiach celého odborného tímu a boli inštruovaní koordinátorom a expertom – metodológom. Členovia skupiny úzko spolupracovali s hlavnou odbornou skupinou.

Výskumná vzorka a jej charakteristika (podľa projektu)

- min. 100 pedagogických a odborných zamestnancov/ide o pedagogických zamestnancov a odborných zamestnancov definovaných v zákone č. 317/2009 Z.z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch (ďalej len „zákon č. 317/2009“) v aktuálnom znení pracujúcich s deťmi zo SZP, resp. SZP MRK;
- 150 rodičov detí navštevujúcich MŠ, resp. potencionálnych rodičov MŠ;
- 30 zástupcov verejných správy a samosprávy/ide o zamestnancov štátnej správy a samosprávy, ktorí pracujú so skupinou obyvateľstva pochádzajúcou zo sociálne znevýhodneného prostredia/resp. marginalizovaných rómskych komunít (napr. zamestnanci priamo riadených organizácií MŠVVaŠ SR, MVSR, zamestnanci samosprávy obcí/miest a organizácií v ich pôsobnosti, zamestnanci ústredných orgánov štátnej správy/ÚPSVaR a organizácií v ich pôsobnosti).

Charakteristika výskumnej vzorky a lokality vedúcich pedagogických zamestnancov pre elektronicky distribuované dotazníky

Elektronický dotazník bol distribuovaný v mesiacoch november a december 2018. Základný súbor tvorili všetci vedúci pedagogickí zamestnanci MŠ z Prešovského a Košického kraja. Viacnásobne sme ich elektronicky oslovili so žiadosťou o participáciu na prieskume. Žiaľ, vo výsledku sme mali iba 81 respondentov (n=63). Väčšina z nich pôsobila na vidieckych MŠ (58 respondentov, 71,60%). Pôsobenie na mestských MŠ bolo zastúpené 23 respondentami (28,40%). Tabuľka 10 ukazuje distribúciu respondentov podľa okresov zaradených do prieskumu.

Tabuľka 10: Miesto zberu dát

Okres	N	%	dedina	%	mesto	%
Gelnica	7	8,64%	6	10,34%	1	4,35%
Košice a okolie	22	27,16%	12	20,69%	10	43,48%
Michalovce	6	7,41%	6	10,34%	0	0,00%
Prešov	1	1,23%	0	0,00%	1	4,35%
Rožňava	12	14,81%	9	15,52%	3	13,04%
Sabinov	3	3,70%	3	5,17%	0	0,00%
Sobrance	4	4,94%	3	5,17%	1	4,35%
Spišská Nová Ves	12	14,81%	8	13,79%	4	17,39%
Trebišov	9	11,11%	9	15,52%	0	0,00%
Neuvedené	5	6,17%	2	3,45%	3	13,04%
Spolu	81	100,00%	58	100,00%	23	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie

Pri zisťovaní pôsobiska respondentov sme sa zamerali aj na typ chudobnej rómskej komunity, ktorá je v ich rajóne. Presne tretina z nich (33,33%) pôsobila v obciach, v ktorých bola chudobná rómska komunita priamo v obci alebo na jej okraji. Vysoké zastúpenie (29,63%) mali vedúci pedagogickí zamestnanci MŠ v obciach, v ktorých žijú Rómovia, ale sú rozptýlení medzi majoritu. Na naše prekvapenie, až štvrtina našich respondentov (24,69%) pôsobila v obciach, ktorí nemajú rómsku komunitu ani v nich Rómovia nežijú. Len 12,35% respondentov

pracuje v obci, ktorá má chudobnú rómsku komunitu priestorovo vzdialenú od obce.

Tabuľka 11: Umiestnenie chudobnej rómskej komunity v obciach respondentov

Typ komunity	N	%
chudobná rómska komunita je priamo v obci alebo na jej okraji	27	33,33%
v obci žijú Rómovia, ale sú rozptýlení medzi majoritu	24	29,63%
v obci nie je rómska komunita a ani tu nežijú Rómovia	20	24,69%
chudobná rómska komunita je ďalej od obce	10	12,35%
Spolu	81	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie

Vo výbere sme mali zastúpenie všetkých druhov zriaďovateľov. Prirodzene najviac MŠ bolo zriadených obcou (92,59%). Okrajové zastúpenie mali MŠ zriadené cirkvou (3,70%), súkromným sektorom (2,47%) a tretím sektorom (1,23%).

43

Tabuľka 12: Zriaďovateľ MŠ respondentov

Zriaďovateľ	N	%
Obec	75	92,59%
Cirkev	3	3,70%
Súkromný sektor	2	2,47%
Občianske združenie	1	1,23%
Spolu	81	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie

MŠ zaradené do prieskumu mali priemerne 26 detí (Med = 26). Zámerne uvádzame ako stredovú hodnotu, keďže SD = 32,56 a náš rozptyl bol veľký s extrémnymi hodnotami. Od minimálneho počtu detí 6 (Min = 6) až po maximálny počet 175 (Max = 175). Aritmetický priemer tak dosahoval neobjektívnu hodnotu AM = 40,90.

Odhadovaný počet rómskych detí v MŠ bol taktiež charakterizovaný veľkým rozptylom. Od hodnoty Min = 0 až po Max = 73. Priemerný počet tak skreslene dosahoval hodnotu 11,44. Presnejšie vyjadrenie nám ukázal Medián, ktorý dosahoval reálnu hodnotu, t.j. 3,5 rómskeho dieťaťa v MŠ.

Zaujímali nás aj počet chudobných rómskych detí navštevujúcich MŠ, ktorú riadia naši respondenti. Opäť sa ukázal veľký rozptyl (Min = 0, Max = 70, SD = 15,98) Aritmetický priemer (AM = 8,40) tak nie je taký reálny, ako Medián = 0. V kontexte aj vyššie uvedeného to znamená, že aj tých „málo“ rómskych detí ktoré navštevujú MŠ, nepochádza z chudobných rómskych rodín a MŠ, ktoré majú rómske chudobné deti v našom prieskume, takmer nie sú.

Charakteristika vzorky a lokality pedagogických zamestnancov MŠ

Elektronický dotazník bol distribuovaný v mesiacoch november a december 2018. Základný súbor tvorili všetci pedagogickí zamestnanci MŠ z Prešovského a Košického kraja. Viacnásobne sme ich elektronicky oslovili so žiadosťou o participáciu na prieskume. Žiaľ, vo výsledku sme mali iba 63 respondentov (n=63). Väčšina z nich pôsobila na vidieckych MŠ (34 respondentov, 53,97%). Pôsobenie na mestských MŠ bolo zastúpené 29 respondentami (46,03%). Tabuľka 13 ukazuje distribúciu respondentov podľa okresov zaradených do prieskumu.

44

Tabuľka 13: Miesto zberu dát

Okres	N	%	dedina	%	mesto	%
Bardejov	1	1,59%	1	2,94%	0	0,00%
Gelnica	8	12,70%	4	11,76%	4	13,79%
Kežmarok	1	1,59%	1	2,94%	0	0,00%
Košice a okolie	22	34,92%	9	26,47%	13	44,83%
Levoča	1	1,59%	1	2,94%	0	0,00%
Michalovce	5	7,94%	5	14,71%	0	0,00%
Prešov	3	4,76%	0	0,00%	3	10,34%
Rožňava	6	9,52%	3	8,82%	3	10,34%

Spišská Nová Ves	9	14,29%	4	11,76%	5	17,24%
Sobrance	2	3,17%	1	2,94%	1	3,45%
Trebišov	5	7,94%	5	14,71%	0	0,00%
Spolu	63	100,00 %	34	100,00 %	29	100,00 %

Zdroj: vlastné spracovanie

Takmer všetci respondenti pracovali ako učiteľky MŠ (98,41%), prípadne asistent pedagóga (1,59%). Naši respondenti pôsobili v obciach, v ktorých boli rómske komunity. Takmer polovica z nich (46,03%) pôsobila v obciach, v ktorých bola chudobná rómska komunita priamo v obci alebo na jej okraji. Viac ako tretinové zastúpenie mali pedagogickí zamestnanci MŠ v obciach, v ktorých žijú Rómovia, ale sú rozptýlení medzi majoritu (34,92 %). Najmenšie zastúpenie sme mali od respondentov, ktorí pôsobili v obciach kde nie je žiadna rómska komunita (14,29%), prípadne chudobná rómska komunita bola iba ďalej od obce (4,76%). Skúsenosť s prácou s rómskymi žiakmi malo 60,32% našich respondentov. Zvyšných 39,68 % nemalo túto skúsenosť aj napriek tomu, že pôsobili v obci, v ktorej žili Rómovia!

45

Tabuľka 14: Umiestnenie chudobnej rómskej komunity v obciach respondentov

Typ komunity	N	%
chudobná rómska komunita je priamo v obci alebo na jej okraji	29	46,03%
v obci žijú Rómovia, ale sú rozptýlení medzi majoritu	22	34,92%
v obci nie je rómska komunita a ani tu nežijú Rómovia	9	14,29%
chudobná rómska komunita je ďalej od obce	3	4,76%
Spolu	63	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie

Charakteristika výskumnej vzorky a lokalita zberu dát pomocou dotazníka pre rodičov detí navštevujúcich MŠ

Dotazník bol distribuovaný v mesiacoch november a december. Základný súbor tvorili rodičia detí (zákonní zástupcovia) z Prešovského a Košického kraja,

ktorých aspoň jedno dieťa navštevuje MŠ. Z nich bola stratifikovaným výberom vybratá vzorka, ktorá bola zaradená do nášho prieskumu. Celkovo bolo oslovených 92 rodičov. Väčšina z nich žila na vidieku (63 respondentov, 67,39%). Mestá boli zastúpené 30 participantami (32,61%). Tabuľka 15 ukazuje distribúciu respondentov podľa okresov zaradených do prieskumu.

Tabuľka 15: Miesto zberu dát

Kraj	Okres	N	%	dedina	%	mesto	%
PO	01	23	25,00%	23	37,10%	0	0,00%
KE	01	23	25,00%	11	17,74%	12	40,00%
KE	02	23	25,00%	15	24,19%	8	26,67%
PO	02	23	25,00%	13	20,97%	10	33,33%
	Spolu	92	100,00%	62	100,00%	30	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie

Medzi respondentami boli vo výraznej väčšine zastúpené ženy (94,57%). Muži tvorili len 5,43%.

46

Tabuľka 16: Rod respondentov

Rod respondentov	N	%
muž	5	5,43%
žena	87	94,57%
Spolu	92	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie

Respondenti žili v obciach, v ktorých boli rómske komunity. Najväčšie zastúpenie mali rodičia z obcí, ktoré mali komunitu priamo v obci a zároveň aj Rómov rozptýlených medzi majoritou (51,09%). Najmenšie zastúpenie mali, respondenti z obcí ktoré mali výlučne chudobnú rómsku komunitu iba ďalej od obce (2,17%).

Tabuľka 17: Umiestnenie chudobnej rómskej komunity v obciach respondentov

Typ komunity	N	%	Okresy
chudobná rómska komunita je priamo v obci alebo na jej okraji	6	6,52%	KE 02
chudobná rómska komunita je ďalej od obce	2	2,17%	KE 02
chudobná rómska komunita je priamo v obci alebo na jej okraji a zároveň v obci žijú Rómovia, ale sú rozptýlení medzi majoritu	47	51,09%	PO 01 a 02 KE 01
chudobná rómska komunita je ďalej od obce a zároveň v obci žijú Rómovia, ale sú rozptýlení medzi majoritu	14	15,22%	PO 010 KE 01
v obci žijú Rómovia, ale sú rozptýlení medzi majoritu	23	25,00%	KE 02 PO 02
Spolu	92	100,00%	

Zdroj: vlastné spracovanie

Priemerný vek respondentov bol 27,76 roka (Med = 25,50). Najmladší mal 20 a najstarší 47 rokov. Väčšina (60,87%) našich respondentov žila v susedstve medzi Rómami a Nerómami a boli (52,17%) poberateľmi dávok v hmotnej núdzi. Ostatní respondenti pochádzali z obcí, v ktorých mali Rómov v obci, alebo na okraji (31,52%) resp. ďalej od obce (7,61%). Rodičia zaradení do výskumu mali priemerne 2 deti (AM = 1,97, Med = 2, Min = 1, Max = 4). V MŠ malo 80,43% respondentov 1 dieťa, 19,57% malo deti 2. Ak mala MŠ asistenta učiteľa, tak 68,48% z nich ovládalo a používalo rómsky jazyk.

47

Tabuľka 18: Rómovia v susedstve respondentov

Komunita v susedstve	N	%
v komunite (susedstve) žijú iba Rómovia, je ďalej od obce	7	7,61%
v komunite (susedstve) žijú iba Rómovia, je v obci alebo na jej okraji	29	31,52%
v susedstve žijú Rómovia aj Nerómovia	56	60,87%
Spolu	92	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie

Tabuľka 19: Počet detí respondentov

Počet detí	
AM	1,97
Medián	2
Min	1
Max	4

Zdroj: vlastné spracovanie

Tabuľka 20: Počet detí respondentov v MŠ

Detí v MŠ	N	%
1	74	80,43%
2	18	19,57%
Spolu	92	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie

Charakteristika výskumnej vzorky a lokalita zberu dát pomocou dotazníka pre rodičov detí (5 – 6 ročné) nenavštevujúcich MŠ

Dotazník bol realizovaný štruktúrovaným rozhovorom v mesiacoch november a december 2018. Základný súbor tvorili rodičia detí (zákonní zástupcovia) z Prešovského a Košického kraja, ktorých ani jedno dieťa nenavštevuje MŠ napriek tomu, že ich dieťa má bezplatný nárok na návštevu MŠ a je vo veku 5 – 6 rokov. Z nich bola stratifikovaným výberom vybratá vzorka, ktorá bola zaradená do nášho prieskumu. Celkovo bolo oslovených 110 rodičov. Väčšina z nich žila na vidieku (62 respondentov, 56,36%). Mestá boli zastúpené 48 participantami (43,63%). Tabuľka 21 ukazuje distribúciu respondentov podľa okresov zaradených do prieskumu.

Tabuľka 21: Miesto zberu dát

Kraj	Okres	N	%	dedina	%	mesto	%
PO	01	22	20,00%	22	35,48%	0	0,00%
KE	03	22	20,00%	14	22,58%	8	16,67%
KE	02	22	20,00%	14	22,58%	8	16,67%
PO	02	22	20,00%	12	19,35%	10	20,83%
KE	01	22	20,00%	0	0,00%	22	45,83%
Spolu		110	100,00%	62	100,00%	48	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie

Medzi respondentami boli vo výraznej väčšine zastúpené ženy (96,36%). Muži tvorili len zanedbateľných 3,64%.

Tabuľka 22: Rod respondentov

Rod respondentov	N	%
muž	4	3,64%
žena	106	96,36%
Spolu	110	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie

Respondenti žili v obciach, v ktorých boli rómske komunity. Viac ako tretinové zastúpenie mali respondenti z obcí, ktoré mali komunitu priamo v obci a zároveň aj Rómov rozptýlených medzi majoritou (35,45 %). Podobné zastúpenie mali respondenti z obcí, v ktorých je chudobná rómska komunita priamo v obci alebo na jej okraji (33,64 %). Najmenšie zastúpenie mali respondenti z obcí, ktoré mali výlučne chudobnú rómsku komunitu iba ďalej od obce (9,09 %).

Tabuľka 23: Umiestnenie chudobnej rómskej komunity v obciach respondentov

Typ komunity	N	%	Okresy
chudobná rómska komunita je priamo v obci alebo na jej okraji	37	33,64%	KE 03 a 04
chudobná rómska komunita je ďalej od obce	10	9,09%	KE 02
chudobná rómska komunita je priamo v obci alebo na jej okraji a zároveň v obci žijú Rómovia, ale sú rozptýlení medzi majoritu	39	35,45%	PO 01 a 02 KE 01
chudobná rómska komunita je ďalej od obce a zároveň v obci žijú Rómovia, ale sú rozptýlení medzi majoritu	12	10,91%	PO 02
v obci žijú Rómovia, ale sú rozptýlení medzi majoritu	12	10,91%	KE 02
Spolu	110	100,00%	

Zdroj: vlastné spracovanie

Priemerný vek respondentov bol 28,83 roka (Med = 28,00). Najmladší mal 20 a najstarší 48 rokov. Väčšina (56,36%) našich respondentov pochádzala z komunít, ktoré sú umiestnené na kraji obce, alebo priamo v obci. Skoro tretina (30,00%) žila v susedstve medzi Rómami a Nerómami. Presne 40% z našich respondentov poberalo dávky v hmotnej núdzi.

50

Tabuľka 24: Vek respondentov

Vek respondentov	
AM	28,82727
Medián	28
Min	20
Max	48

Zdroj: vlastné spracovanie

Tabuľka 25: Respondenti a poberanie dávok v hmotnej núdzi

Respondenti poberajú dávky v hmotnej núdzi	n	%
áno	44	40,00%
nie	66	60,00%
Spolu	110	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie

Tabuľka 26: Rómovia v susedstve respondentov

Komunita v susedstve	N	%
v komunite (susedstve) žijú iba Rómovia, je ďalej od obce	15	13,64%
v komunite (susedstve) žijú iba Rómovia, je v obci alebo na jej okraji	62	56,36%
v susedstve žijú Rómovia aj Nerómovia	33	30,00%
Spolu	110	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie

51

Vo výskume sme boli zvedaví aj na situáciu v obciach a v MŠ s cieľom zistiť, ako je to s rómskymi deťmi. 39, 50% respondentov žije v obciach, v ktorých je v MŠ dostatok rómskych aj nerómskych detí, podobný počet respondentov (34,45%) žije v obciach so samostatnými materskými školami pre rómske a nerómske deti. Päťtinu nášho stratifikovaného výberu tvorili respondenti z obcí, ktoré mali málo rómskych detí v MŠ (20,17%) a stretli sme sa aj so segregáciou rómskych detí v samostatných triedach (5,88%).

Tabuľka 27: Rómske deti a ich distribúcia v MŠ v skúmaných obciach

Ako je to s rómskymi deťmi v materskej škole vo vašej obci	N	%
v materskej škole v našej obci je len veľmi málo rómskych detí	24	20,17%

v našej obci sú dve materské školy - pre rómske deti a pre nerómske/biele deti oddelene	41	34,45%
v našej obci sú rómske deti v samostatnej triede, nie sú spolu s nerómskymi/bielymi deťmi	7	5,88%
v materskej škole je dosť rómskych aj nerómskych/bielych detí	47	39,50%
Spolu	119	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie

Charakteristika výskumnej vzorky a lokalít - hĺbkové štruktúrované rozhovory, fókusové skupiny

V každom okrese sme identifikovali najmenej 3 lokality:

1. Mesto – obec.
2. Lokality, v ktorých sú rómske deti v MŠ a lokality, v ktorých je odhadovaná miera zaškolenosti rómskych detí nízka.
3. Lokality, v ktorých je:
 - segregovaná rómska komunita;
 - rómska komunita vo vnútri alebo na okraji lokality;
 - Rómovia žijú rozptýlene medzi majoritou.

52

Výber výskumnej vzorky

V každej z navštívených obcí sme oslovili rodičov, ktorí majú deti v MŠ a rodičov, ktorí majú deti vo veku 5-6 rokov, ale ich deti MŠ nenavštevujú. S prosbou o rozhovor sme oslovili zástupcov samospráv (starosta alebo v prípade väčších miest vedúca odboru školstva), riaditeľky materských škôl, učiteľky MŠ a ak v školách pracovali asistenti(ky) alebo odborní(é) zamestnanec(i)kyne), zrealizovali sme rozhovor aj s nimi. Za pomáhajúce profesie sme sa rozprávali s terénnymi sociálnymi pracovníkmi alebo zamestnancami komunitných centier a rozhovory sme zrealizovali aj s riaditeľmi/kami základných škôl.

Počty zrealizovaných rozhovorov

- Rómski rodičia, ktorí majú deti v MŠ: 20.

- Rómski rodičia, ktorí majú deti vo veku 5-6 rokov, ale MŠ nenavštevujú: 20.
- Zástupcovia samosprávy: 13.
- Vedúci pedagogickí zamestnanci MŠ: 12.
- Pedagogickí a odborní zamestnanci MŠ: 12.
- Pomáhajúce profesie (terénni sociálni pracovníci, zamestnanci komunitných centier): 18.
- Riaditelia ZŠ: 14.

V rámci terénneho výskumu boli zrealizované 2 fókusové skupiny s terénnymi sociálnymi pracovníkmi a terénnymi pracovníkmi obcí s rómskymi komunitami v 13-tich okresoch Prešovského a Košického kraja (vrátane piatich okresov, v ktorých sme sa rozprávali s rodičmi, zamestnancami materských a základných škôl a predstaviteľmi samosprávy). Spolu sa fokusových skupín zúčastnilo 60 pracovníkov z 25-tich obcí.

Pri výbere lokalít a vzorke respondentov sa kládol dôraz na zabezpečenie maximálnej možnej rôznorodosti z pohľadu jazykových, socio-ekonomických, sociálnych a historických rozdielov obyvateľov zo sociálne znevýhodneného prostredia s dôrazom na rómskych obyvateľov. Rozmanitosť lokalít umožnilo lepšie identifikovať rôzne bariéry a prekážky brániace predprimárnemu vzdelávaniu detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, resp. marginalizovaných rómskych komunít, ktoré majú buď miestny charakter, alebo prierezový charakter naprieč týmito lokalitami.

Tabuľka 28: Obce v okresoch a krajoch a ich označovanie vo výskume

Kraj	Okres	Obec	Základ. info. o obci ²⁶
Košícký kraj	KE 01	01	počet obyvateľov: cca. 5 600, podiel Rómov: cca. 35%, viac rómskych osídlení, vrátane segregovaného, 2 MŠ, z toho jedna v blízkosti MRK (len rómske deti), v druhej sú rómske deti žijúce mimo MRK (z „lepších“ rodín) v oddelenej triede, tretia MŠ vo výstavbe, výrazný problém s kapacitou, veľká časť detí z MRK nenavštevuje MŠ
		02	počet obyvateľov: cca. 350, podiel Rómov: viac ako 70%, obec má aj segregované rómske osídlenie, 1 MŠ, ktorú navštevujú len rómske deti, v obci nie sú rómske deti mimo MŠ, MŠ kapacitne postačuje
		03	počet obyvateľov cca. 20 tis., podiel Rómov: menej ako 15%, má viac rómskych osídlení, vrátane segregovaného, 8 MŠ – dve v blízkosti MRK, v ostatných MŠ je len zanedbateľný počet rómskych detí (z „lepších“ rodín), neexistuje presnejší prehľad o počte rómskych detí mimo MŠ, podľa zástupcov MsÚ je takých detí „veľa“, podľa predstaviteľov mesta kapacita MŠ postačuje
		04	počet obyvateľov: cca. 2 000, podiel Rómov: cca. 25%, segregované rómske osídlenie, 1 MŠ, ktorú navštevujú aj rómske deti.
	KE 02	01	počet obyvateľov: cca. 11 000, podiel Rómov: do 20%, obec má viac rómskych osídlení, vrátane segregovaného, 5 MŠ, jednu z nich navštevujú

²⁶ Informácie o obciach uvedené v tabuľke boli získané prevažne zo zrealizovaných rozhovorov, údaje o počte obyvateľov sme čerpali zo zdrojov Štatistického úradu (za rok 2017) a o podiely rómskeho obyvateľstva z Atlasu rómskych komunit 2013 (Mušínska a kol., 2014).

			rómske deti žijúce mimo segregovaného osídlenia (v poldennej prevádzke), v ostatných MŠ je len veľmi málo rómskych detí, deti zo segregovaného osídlenia MŠ nenavštevujú, kapacita MŠ nepostačuje
		02	počet obyvateľov: cca. 1 500, podiel Rómov: cca. 30%, rómske osídlenie vo vnútri obce, 1 MŠ s kapacitou 60 miest (rozšírená v roku 2016), MŠ navštevujú aj rómske deti. Podľa starostu kapacita postačuje, „...vezmeme do MŠ prednostne 5 ročné deti a deti zamestnaných rodičov.“
		03	počet obyvateľov: cca. 1 500, podiel Rómov: cca. 15%,
		04	počet obyvateľov: cca. 3 700, podiel Rómov: cca. 40%, viac rómskych osídlení, vrátane segregovaného, 1 MŠ – v aktuálnom šk. roku menej ako 5 rómskych detí mimo MRK, kapacita MŠ nepostačuje, deti z MRK MŠ nenavštevujú
	KE 03	01	počet obyvateľov: cca. 8 000, podiel Rómov: cca. 20% (odhady podielu Rómov sa rôznia od 16% do 23%), obec má viacero rómskych osídlení, vrátane segregovaného, 3 MŠ, z toho 1 v blízkosti segregovaného osídlenia (s poldennou prevádzkou), kapacita nepostačuje, veľká časť detí zo segregovaného osídlenia MŠ nenavštevuje
		02	počet obyvateľov: cca. 1 700, podiel Rómov: cca. 30%, rómske osídlenie situované vo vnútri obce, 1 MŠ s kapacitou 25 miest, v ktorej sú rómske deti z „lepších“ rodín, veľká časť rómskych detí MŠ nenavštevuje
		03	počet obyvateľov: cca. 1 700, podiel Rómov: cca. 17%, rómske osídlenie situované na okraji obce, 1 MŠ, deti z rómskeho osídlenia MŠ nenavštevujú

Prešovský kraj	PO 01	04	počet obyvateľov: cca- 1 500, podiel Rómov: cca. 65%, viac rómskych osídlení, vrátane segregovaného, 1 MŠ (aktuálne je budova novej MŠ vo výstavbe), „veľa“ detí z MRK nenavštevuje MŠ
		01	počet obyvateľov: cca. 3 200, podiel Rómov: cca. 75%, segregované rómske osídlenie, 2 MŠ, jedna v blízkosti segregovaného osídlenia (len rómske deti), v druhej MŠ je málo rómskych detí z „integrovaných“ rodín, kapacita MŠ nepostačuje, väčšia časť detí z MRK MŠ nenavštevuje
		02	počet obyvateľov: cca. 2 800, podiel Rómov: cca. 80%, rómske osídlenie na okraji, 1 MŠ s poldennou prevádzkou – 100% rómskych detí, MŠ navštevujú všetky deti vo veku 5 rokov, pre mladšie kapacita nepostačuje
		03	počet obyvateľov: cca. 2 000, podiel Rómov: cca. 70%, segregované rómske osídlenie, 1 MŠ s elokovanou triedou v segregovanom osídlení, v elokovanej triede 100% detí z MRK, v centrálnej budove MŠ menej rómskych detí, väčšia časť 5 ročných rómskych detí MŠ navštevuje, pre mladšie deti chýbajú kapacity. Podľa rozhovoru so starostom využije obec v prípade povinnej školskej dochádzky priestory základnej školy. Uvažuje nad rozšírením kapacít MŠ a jej rekonštrukciou (budova je v nevyhovujúcom technickom stave).
	PO 02	01	počet obyvateľov: cca. 2 700, podiel Rómov: cca. 20%, väčšina Rómov žije v rozptyle, menšie „rómske“ susedstvo na okraji obce, 2 MŠ – všetky sú etnicky heterogénne, kapacita MŠ postačuje (spolu 110 miest), väčšina rómskych detí MŠ navštevuje (aj vo veku od 3 do 5 rokov)
		02	počet obyvateľov: cca. 2 500, podiel Rómov: cca. 50%, rómske osídlenie na okraji obce, 1 MŠ (aktuálne

			zrekonštruovaná so zvýšenými kapacitami) s oddelenými triedami pre rómske a nerómske deti, triedy pre rómske deti sú v poldennej prevádzke, časť rómskych detí z osídlenia MŠ nenavštevuje, chýba presnejší prehľad o počte detí mimo MŠ
		03	počet obyvateľov: cca. 3 800, podiel Rómov: cca. 25%, viac rómskych osídlení, vrátane segregovaného, 1 MŠ (5 tried), kapacita nepostačuje, MŠ navštevujú aj deti z okolitých obcí, väčšia časť rómskych detí vo veku 5 rokov je v MŠ, školu nenavštevujú deti z najchudobnejších rodín.

Zdroj: vlastné spracovanie

V tejto etape výskumu sme navštívili 18 obcí v 5-tich okresoch, všetky navštívené obce majú min. jedno rómske osídlenie, cca. polovica z nich má aj segregované rómske osídlenie a v takmer 40-tich% z obcí žijú Rómovia vo viacerých typoch rómskych osídlení.²⁷ Vo všetkých navštívených obciach žijú Rómovia aj v priestorovej integrácii s väčšinovým obyvateľstvom. Každá z obcí má aspoň jednu materskú školu, v každej MŠ navštevuje aspoň malá časť rómskych detí.

Okresy sme vyberali jednak na základe dostupných informácií o miere zaškolenosti detí vo veku od 4 -5 rokov, zamerali sme sa na tie s najnižšou mierou a tiež podľa podielu rómskeho obyvateľstva – vyberali sme okresy s vysokým zastúpením Rómov. Ako ukazujú mapky – väčšina okresov podľa jedného aj druhého kritéria sa zhoduje.

²⁷ Vychádzali sme zo zaužívanej typológie rómskych osídlení (napr. Mušínska a kol. (2014) Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013) na základe priestorového vzťahu k obci (segregované – vzdialená od obce alebo mesta; osídlenie na okraji obce alebo mesta a osídlenie vo vnútri obce alebo mesta).

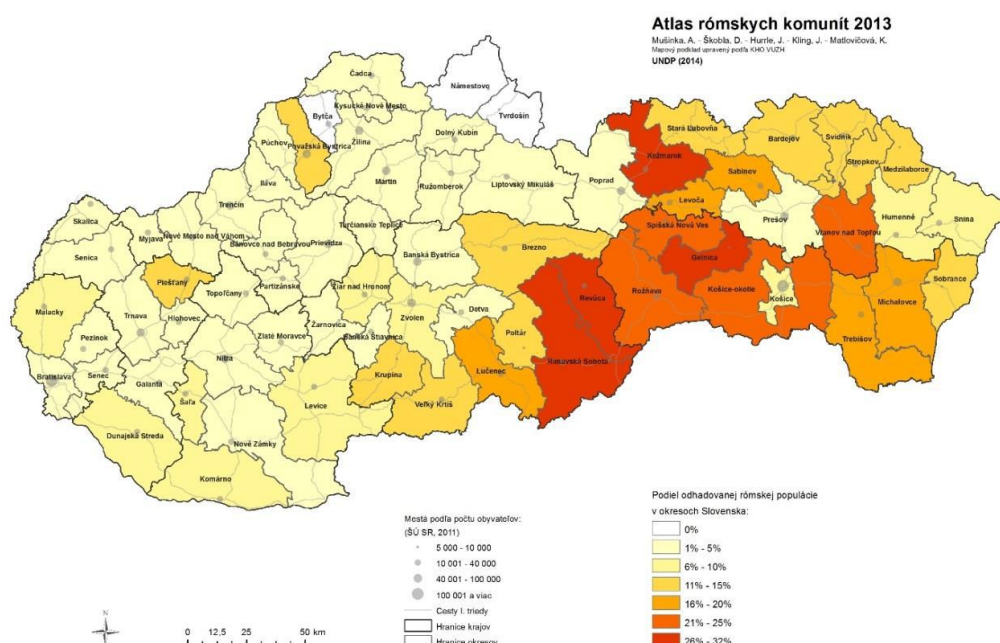

Obrázok 1: Podiel 3 – 5 ročných detí na predškolskom vzdelávaní – najviac ohrozené okresy

Zdroj: To dá rozum, 2017

Obrázok 2: Odhadovaný podiel rómskej populácie v okresoch SR

Zdroj: Mušínska a kol., 2014

Vzhľadom na výskumné ciele, zvolili sme obce s prítomnosťou marginalizovaných rómskych komunít a min. 15%-tným zastúpením rómskeho obyvateľstva (s jednou výnimkou, do výskumu zaradenou z dôvodu prítomnosti veľkej marginalizovanej komunity). Podľa podielu Rómov možno obce rozdeliť takto:

- Obce s rómskym obyvateľstvom do 20% (5 obcí);
- Obce s rómskym obyvateľstvom od 21 do 45% (7 obcí);
- Obce s rómskym obyvateľstvom od 46 do 70% (3 obce);
- Obce s rómskym obyvateľstvom nad 70% (3 obce).

Všetky navštívené obce, s výnimkou jednej, majú viac ako 1 000 obyvateľov, 6 obcí má od 1 400 do 2 000 obyvateľov, 6 obcí má počet obyvateľov medzi 2 000 a 4 000, 2 obce majú nad 5 000, ale menej ako 10 000 obyvateľov a 2 obce majú nad 10 000 obyvateľov (z toho jedna takmer 20 000).

Kategorizácia obcí podľa prítomnosti rómskych detí v MŠ

- *Väčšina alebo veľká časť detí z MRK materskú školu nenavštevuje:* ide o obce s marginalizovanou rómskou komunitou vo vzdialenosti alebo na okraji obce a s jednou materskou školou, v ktorej je len veľmi málo rómskych detí z „lepších“ rodín žijúcich mimo rómskych osídlení alebo o obce s viacerými MŠ, ktoré nie sú rómskym deťom z MRK dostupné (z rôznych dôvodov).
- *Rómske deti navštevujú MŠ v blízkosti MRK:* obec má dve alebo viac MŠ z nich jedna alebo dve sú v blízkosti MRK. Takáto situácia sa vyskytuje aj v prípade jednej MŠ v obci, ktorá má v MRK elokovanú triedu. Takéto školy alebo triedy navštevujú iba rómske deti. V ostatných MŠ v obci je len veľmi málo rómskych detí, opäť podľa respondentov ide o deti z lepších rodín. Školy v MRK môžu mať poldennú prevádzku. Väčšina z nich kapacitne nepostačuje, takže pre časť detí je MŠ nedostupná.
- *Rómske deti MŠ navštevujú:* ide o obce s prevahou rómskeho obyvateľstva (MŠ navštevujú prevažne rómske deti), prevádzka v MŠ môže byť poldenná a jednu obec, ktorá má 3 etnicky heterogénne MŠ – väčšina Rómov v tejto obci žije v priestorovej integrácii s majoritným

obyvateľstvom. Podľa rozhovorov zrealizovaných v obci, je socioekonomická situácia rómskych rodín priaznivejšia ako v okolitých obciach.

Analyzované dokumenty

Legislatívne normy, metodické pokyny a usmernenia

- Východiská pre integráciu marginalizovaných rómskych komunít na roky 2016-2020.
- Pedagogicko-organizačné pokyny na školský rok 2018/2019 (ďalej len „POP“) boli schválené ministerkou školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.
- Zákon 317/2009 Z.z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) – novelizovaný 1.1.2018.
- Zákon 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) – novelizovaný 2.1.2019.
- Zákon 596/2003 Z.z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve – novelizovaný 1.1.2019.
- Zákon 568/2009 Z.z. o celoživotnom vzdelávaní, v znení zákona č. 315/2012 Z. z. – novelizovaný 1.9.2015.
- Zákon 448/2008 o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov napr. § 2, odsek (2), písmeno a) až i).

Strategické dokumenty na národnej a medzinárodnej úrovni

- Učiace sa Slovensko, Národný program rozvoja výchovy a vzdelávania; MŠVVaŠ SR; 2017.
- Národný program rozvoja výchovy a vzdelávania, Kvalitné dostupné vzdelanie pre Slovensko, NPRVV 2017 – 2027; MŠVVaŠ SR 2018.
- Národné priority rozvoja sociálnych služieb na roky 2015 – 2020.
- Strategický rámec starostlivosti o zdravie pre roky 2013 – 2030.

- Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020; Bratislava 2011.
- Aktualizované akčné plány Stratégie SR pre integráciu Rómov do roku 2020 na roky 2019-2020.
- Správa o realizácii rámca EÚ pre vnútroštátne stratégie integrácie Rómov do roku 2015.
- Rámec EÚ pre vnútroštátne stratégie integrácie Rómov do roku 2020.
- Odporúčanie Rady z 9. decembra 2013 o účinných opatreniach na integráciu Rómov v členských štátoch (2013/C 378/01).
- Programové vyhlásenie Vlády SR na roky 2012-2016.
- Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020, ktorá bola schválená Uznesením vlády SR č. 1/2012 11. januára 2012.
- Revidovaný národný akčný plán Dekády pre začleňovanie rómskej populácie 2005-2015 aktualizovaný na roky 2011-2015.
- Quality Matters in Early Childhood Education and Care: Slovak Republic 2012.
- Inclusive Early Childhood Education: New Insights and Tools – Contributions from a European Study 2017.
- Proposal for key principles of a Quality Framework for Early Childhood Education and Care, 2014.
- StartingStrong. Key OECD indicators on Early Childhood Education and Care, OECD 2017.

Plány sociálneho a hospodárskeho rozvoja krajov a iné rozvojové strategické dokumenty

- *Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Košického samosprávneho kraja na roky 2016 – 2022 (december 2015) a jeho vybrané prílohy:*
 - Príloha 1: Podrobná analýza Košického kraja (október 2015);
 - Príloha 8: Stratégia na zmiernenie sociálnej exklúzie v Košickom kraji (september 2015).
- *Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Prešovského samosprávneho kraja na obdobie 2014 – 2020:*

- Príloha 7: Východiská pre definovanie prioritných cieľov regionálneho rozvoja PSK;
- Príloha 8: Analýza priorít a bariér obcí PSK.
- *Program rozvoja vidieka Prešovského samosprávneho kraja (2015);*
- *Slovakia catching-up regions, Prešovský kraj: kľúčová dynamika regionálneho rozvoja (2019);*
- *Stratégia výchovy a vzdelávania v Prešovskom samosprávnom kraji na roky 2019 – 2022.*

Komunitné plány sociálnych služieb obcí

V niektorých (najmä v menších) obciach sme sa k žiadnemu rozvojovému dokumentu nedostali²⁸ – zoznam dokumentov uvádzame v tabuľke 29. V obciach, v ktorých boli dostupné, sme sa pozreli aj na Komunitné plány sociálnych služieb (rozvojové dokumenty pre oblasť sociálnych služieb), Programy rozvoja mesta alebo obce a Plány hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce.

Tabuľka 29: Zoznam obcí²⁹

PO Kraj		KE kraj		
Okres 02	Okres 01	Okres 01	Okres 03	Okres 04
2 obce, 1 mesto	2 obce	2 mestá	1 obec, 1 mesto	1 mesto, 2 obce
PSS obce 01	KPSS obce 02	KPSS obce 03	KPSS obce 01	KPSS obce 01
KPSS obce 02	PHSR obce 03	PHSR obce 03	KPSS obce 02	KPSS obce 02
KPSS obce 03		PHSR obce 01	PHSR obce 01	PHSR obce 02
PRO ²⁹ obce 02		PRM obce 01	PHSR obce 02	PRM obce 01
PHSR obce 03		PRM obce 03		PHSR obce 04
		LSKP MRK ³⁰		
		obce 03		
		KŠ ³¹ obce 03		

Zdroj: vlastné spracovanie

²⁸ Nemali ich zverejnené a nepodarilo sa nám ich získať ani pri návšteve OcÚ.

²⁹ PRO: Program rozvoja obce.

³⁰ Lokálna stratégia komplexného prístupu MRK.

³¹ Koncepcia školstva.

Harmonogram výskumného projektu

Tabuľka 30: Harmonogram druhej etapy výskumu (09/18 – 03/19)

P.č.	Aktivita/výskumný nástroj	Vzorka/počet respondentov Celkový počet respondentov	Termín
1.	pracovné stretnutie: zadefinovanie metodológie výskumu	členovia odborného tímu, koordinátor a expert – metodológ	10. – 11. september 2018
2.	príprava a realizácia webových dotazníkov	- vedúci pedagogickí zamestnancí MŠ - pedagogickí zamestnancí MŠ	09/2018 – 02/2019
3.	pilotné overovanie webových dotazníkov	- vedúci pedagogickí zamestnancí MŠ - pedagogickí zamestnancí MŠ	09/2018
4.	príprava a realizácia dotazníkov	- rodičia detí navštevujúcich MŠ/115 - rodičia detí nenavštevujúcich MŠ/110 N: 225	09-11/2018
5.	príprava a realizácia rozhovorov a fókusových skupín	- rodičia detí navštevujúcich MŠ/20 - rodičia detí nenavštevujúcich MŠ/20 N: 40 - komunitní pracovníci a terénni sociálni pracovníci N: 25	09-11/2018
6.	pracovné stretnutie: zadefinovanie metodológie výskumu a termíny realizačného plánu na obdobie IX. a XI.	členovia zberu dát, členovia odborného tímu, koordinátor a expert – metodológ	28. september 2018

	2018		
7.	priebežné vyhodnotenie webových dotazníkov a zadefinovanie ďalšieho postupu oslovovania respondentov	- vedúci pedagogickí zamestnanci MŠ - pedagogickí zamestnanci MŠ	11 - 12/2018
8.	vyhodnotenie dotazníkov	- rodičia detí navštevujúcich MŠ/115 - rodičia detí nenavštevujúcich MŠ/110 N: 225	11/2018
9.	predloženie priebežného súboru dát	pozri položky 2, 4 a 5: komunitní pracovníci a terénni sociálni pracovníci	11 - 12/2018
10.	pracovné stretnutie: priebežné hodnotenie výskumu a termíny realizačného plánu na obdobie XII. 2018 – I. 2019	členovia zberu dát, členovia odborného tímu, koordinátor a expert – metodológ	21. november 2018
11.	pracovné stretnutie: priebežné hodnotenie výskumu a termíny realizačného plánu na obdobie XII. 2018 – I. 2019	členovia odborného tímu, koordinátor a expert – metodológ	22. – 23. november 2018
12.	príprava rozhovorov	vedúci pedagogickí zamestnanci MŠ, pedagogickí zamestnanci MŠ a odborní zamestnanci MŠ N: 25	11/2018
13.	príprava obsahovej analýzy legislatívnych noriem, metodických	N:4	11-12/2018

	pokynov a usmernení		
14.	vyhodnotenie rozhovorov	- rodičia detí navštevujúcich MŠ/20 - rodičia detí nenavštevujúcich MŠ/20 - N: 40 - komunitní pracovníci a terénni sociálni pracovníci - N: 25	12/18
15.	vyhodnotenie rozhovorov	- komunitní pracovníci a terénni sociálni pracovníci	12/2018
16.	vyhodnotenie rozhovorov	vedúci pedagogickí zamestnanci MŠ, pedagogickí zamestnanci MŠ a odborní zamestnanci MŠ N: 25	01/19
17.	pracovné stretnutie: priebežné hodnotenie výskumu a termíny realizačného plánu na obdobie I. – III. 2019	členovia odborného tímu, koordinátor a expert – metodológ	9 – 10. január 2019
18.	pracovné stretnutie. priebežné hodnotenie výskumu a termíny realizačného plánu na obdobie I. – II. 2019	členovia zberu dát, členovia odborného tímu, koordinátor a expert – metodológ	16. január 2019
19.	vyhodnotenie obsahovej analýzy legislatívnych noriem, metodických pokynov a usmernení	N:4	01 - 02/19 N: 2 01/19 N: 2 02/19
20.	príprava a realizácia rozhovorov	- starostovia obcí - N: 15	01/19
21.	príprava a realizácia rozhovorov	- riaditelia základných škôl - N: 15	01/19
22.	obsahová analýza		01/19

	plánov sociálneho a hospodárskeho rozvoja obcí	N: 15	
23.	obsahová analýza komunitných plánov sociálnych služieb obcí	N – 15	01/19
24.	vyhodnotenie rozhovorov	- starostovia obcí N: 15	02/19
25.	vyhodnotenie rozhovorov	- riaditelia základných škôl N: 15	02/19
26.	vyhodnotenie obsahovej analýzy plánov sociálneho a hospodárskeho rozvoja obcí	- starostovia obcí N: 15	02/19
27.	vyhodnotenie komunitných plánov sociálnych služieb obcí	N - 15	02/19
28.	vyhodnotenie webových dotazníkov	- vedúci pedagogickí zamestnanci MŠ - pedagogickí zamestnanci MŠ	02/2019
29.	spracovanie a vyhodnotenie dát z výskumu, vypracovanie prvotných návrhov riešení a zdefinovania nedostatkov podporných aktivít		03/19

Zdroj: vlastné spracovanie

Metodológia výskumu sa zadefinovala na úvodnom informačnom stretnutí odborného tímu: koordinátora, experta- metodológa a hlavnej odbornej skupiny, kde sa dohodli ciele analýzy, organizácia aj metódy analýzy, vytvoril sa harmonogram a obsah činností pre členov odborných skupín. Rovnako sa určila aj vzorka subjektov analýzy a hodnotenia vo vzťahu k lokalitám, kde žijú osoby pochádzajúce z MRK.

2.2 Bariéry v prístupe k predprimárnemu vzdelávaniu v KE a PO kraji

Slovenská republika patrí v Európskej únii medzi krajiny s najslabšou dostupnosťou predprimárneho vzdelávania pre všetky deti. V roku 2017 navštevovalo materské školy 76,5% detí vo veku nad 4 roky, pričom priemer v EÚ je za to isté obdobie 95,5% (European Commission 2018). Omnoho nižšie je odhadované percento rómskych detí v materských školách, napr. podľa zistení European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) to za rok 2016 predstavuje iba 34% zo všetkých rómskych detí od 4 rokov (FRA 2016). Znevýhodnenie rómskych detí naznačuje aj vysoká zhoda okresov s najnižším podielom detí v predprimárnom vzdelávaní a najvyšším podielom odhadovanej rómskej populácie.

Nízky počet rómskych detí v materských školách sa ukázal aj v našom výskume. Podľa dotazníkového zisťovania v MŠ (odpovedali riaditeľky MŠ z oboch krajov a 83 obcí) sú priemerne (Med = 3,5) v materských školách 3 rómske deti, pritom v cca 75% obcí žijú Rómovia v nejakom type rómskej komunity alebo rozptýlene medzi majoritným obyvateľstvom.

Tabuľka 31: Umiestnenie chudobnej rómskej komunity v obciach respondentov

Typ komunity	N	%
chudobná rómska komunita je priamo v obci alebo na jej okraji	27	33,33%
v obci žijú Rómovia, ale sú rozptýlení medzi majoritu	24	29,63%
v obci nie je rómska komunita a ani tu nežijú Rómovia	20	24,69%
chudobná rómska komunita je ďalej od obce	10	12,35%
Spolu	81	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie

MŠ je najmenej dostupná deťom z chudobných komunit, typická materská škola v našej vzorke je bez chudobných rómskych detí (Med = 0), presnejšie ak riaditeľky vedú školy, v ktorých chudobné rómske deti sú, potom sú vo vysokých počtoch (menej ako 20% z celkového počtu MŠ vo vzorke) – teda možno predpokladať, že ide o tzv. „rómske“ materské školy. V 80-tich% materských škôl chudobné rómske deti nie sú. Pripomíname, že v 45,68% obcí je chudobná rómska komunita a Rómovia žijú až v 75% obcí. Znamená to, že vo viac ako v polovici obcí nie sú deti z MRK v predprimárnom vzdelávaní vôbec.

Takmer vo všetkých obciach navštívených v terénnom kvalitatívnom zisťovaní sú rómske deti, ktoré do materskej školy nechodia, výnimkou sú dve obce – v jednej z nich je viac ako 70% rómskeho obyvateľstva (ide o obec s menej ako 500 obyvateľmi) a v druhej sú všetky MŠ etnicky zmiešané, podľa výpovedí respondentov (vrátane zástupcov samosprávy) v obci žijú Rómovia na lepšej ekonomickej úrovni ako v okolí, obec nemá marginalizovanú komunitu (iba niekoľko menších rómskych susedstiev) a veľká časť miestnych Rómov je ekonomicky aktívna.

Najčastejšie sme sa stretli so situáciou, keď účasť rómskych detí z marginalizovanej komunity na predprimárnom vzdelávaní podmieňuje existencia MŠ v blízkosti komunity. Takéto materské školy sú etnicky homogénne, časť z nich má nedostatočné kapacity (vzhľadom k počtu detí v MRK a záujmu o predprimárne vzdelávanie), poldennú prevádzku a riaditeľky sa sťažujú na finančnú nestabilitu.

Kategorizácia obcí podľa prítomnosti rómskych detí v MŠ

- Väčšina alebo veľká časť detí z MRK materskú školu nenavštevuje: ide o obce s marginalizovanou rómskou komunitou vo vzdialenosti alebo na okraji obce a s jednou materskou školou, v ktorej je len veľmi málo rómskych detí z „lepších“ rodín žijúcich mimo rómskych osídlení alebo o obce s viacerými MŠ, ktoré nie sú rómskym deťom z MRK dostupné (z rôznych dôvodov).
- Rómske deti navštevujú MŠ v blízkosti MRK: obec má dve alebo viac MŠ z nich jedna alebo dve sú v blízkosti MRK. Takáto situácia sa vyskytuje aj v prípade jednej MŠ v obci, ktorá má v MRK elokovanú triedu. Takéto školy alebo triedy navštevujú iba rómske deti. V ostatných MŠ v obci je len veľmi málo rómskych detí, opäť podľa respondentov ide o deti z lepších rodín. Školy v MRK môžu mať poldennú prevádzku. Väčšina z nich kapacitne nepostačuje, takže pre časť detí je MŠ nedostupná.
- Rómske deti MŠ navštevujú: ide o obce s prevahou rómskeho obyvateľstva (MŠ navštevujú prevažne rómske deti), prevádzka v MŠ môže byť poldenná a jednu obec, ktorá má 3 etnicky heterogénne MŠ – väčšina Rómov v tejto obci žije v priestorovej integrácii s majoritným obyvateľstvom. Podľa rozhovorov zrealizovaných v obci, je socioekonomická situácia rómskych rodín priaznivejšia ako v okolitých obciach.

Identifikovať a analyzovať bariéry v prístupe k predprimárnemu vzdelávaniu predovšetkým vo vzťahu k deťom z marginalizovaných rómskych komunit bolo hlavným zámerom terénneho zisťovania. Samozrejme, viaceré nedostatky sa týkajú všetkých skupín detí, detí so zdravotným znevýhodnením, prípadne chudobných detí bez ohľadu na ich etnicitu, ale kombinácia sociálneho znevýhodnenia (chudoba, materiálna deprivácia, sociálne vylúčenie), priestorovej vzdialenosti (v prípade segregovaných rómskych osídlení) a etnicity (predsudky) znevýhodnenie znásobuje, zaväzuje rodičov ruky a platí, že bez spolupráce viacerých aktérov a podpory štátu nemožno očakávať posun k lepšiemu.

Na úvodných stretnutiach so zástupcami inštitúcií v okresoch, ale aj v niektorých individuálnych rozhovoroch so sociálnymi pracovníkmi, zástupcami

samospráv a materských škôl sa objavovalo rozdeľovanie rómskych rodičov do dvoch skupín. Na tých, ktorí žijú medzi majoritou a Rómov z „osád“ (teda marginalizovaných rómskych komunít na okraji alebo vzdialených od obce). Deti Rómov žijúcich v etnicky zmiešaných susedstvách sú v materských školách vo väčšom rozsahu, ako deti z MRK. Respondenti túto skutočnosť, okrem iného, interpretovali tak, že integrovaní rómski rodičia majú väčší záujem o dobré vzdelávanie svojich detí, na rozdiel od chudobných rodičov z MRK, ktorým je to jedno. Zdá sa, že rozdeľovanie Rómov na slušných a neslušných, tých so záujmom a bez neho, tých čo sa o deti starajú a nezaujímajú, je rozšírené vo všetkých nami oslovených skupinách (vrátane rodičov). V následných diskusiách však pracovníci uznávajú, že prekážky Rómov z MRK sú omnoho ťažšie prekonateľné (v niektorých lokalitách podľa hodnotenia sociálnych pracovníkov neprekonateľné) v porovnaní so všetkými ostatnými rodičmi, vrátane Rómov žijúcich v stabilnejších socio-ekonomických podmienkach a v priestorovej integrácii.

Je pravdou, že ak boli v nami navštívených obciach deti vo veku od 3-6 rokov, ktoré materskú školu nenavštevovali, boli to najmä rómske deti, resp. deti z marginalizovaných rómskych komunít. Aj pri mapovaní terénu sme sa vo viacerých obciach stretli so situáciou, ktorú naznačili výsledky dotazníkového prieskumu - kedy etnicky zmiešanú materskú školu v obci navštevovali iba rómske deti z „lepších“ („poriadnejších“, „slušnejších“, „bohatších“, „integrovaných“) rodín žijúcich v priestorovej integrácii s majoritou a aj to v nízkom počte (napr. 3, 5, 7 rómskych detí v MŠ s kapacitou nad 25 detí). „*Nemáme v MŠ chudobných Rómov, tak títo to zvládajú,*“ (učiteľka, KE okres 03 obec 02). V tom lepšom prípade mali deti z MRK alebo aspoň časť z nich dostupnú „svoju“ školu, v horšom prípade deti žijúce v rómskom osídlení do materskej školy nechodili (s touto situáciou sme sa stretli aj v obciach s veľkými komunitami). Respondenti nám ponúkli viacero vysvetlení.

V prvom rade je to finančná nedostupnosť predprimárneho vzdelávania pre deti z chudobných rodín – na tomto sa zhodli všetky oslovené skupiny. „*V MŠ majú rómske deti, lebo majú, ale mali by ich viac, keby štát všetko platil,*“ (starosta, okres 03 obec 02). Keďže takéto materské školy navštevujú prevažne

deti zamestnaných rodičov, finančné nároky sú tu vyššie (môžu si ich dovoliť len ekonomicky stabilnejšie rodiny s „nižším“ počtom detí v príslušnom veku) ako v materských školách v rómskych komunitách – tie sa prispôbujú socioekonomickým podmienkam rodín napríklad tak, že z externých zdrojov (charita, projekty, a i.) financujú nákupy hygienických potrieb, obuvi, prípadne ošatenia pre deti, neorganizujú finančne náročné výlety, uprednostňujú deti z rodín v hmotnej núdzi a dávajú si pozor, aby dosiahli zákonom stanovený 50% podiel takýchto detí v škole, pretože potom majú nárok na príspevok na stravovanie všetky deti v MŠ. Takéto „rómske škôlky“ môžu byť v režime poldennej prevádzky, vďaka tomu rodičom odpadá povinnosť financovania stravy, nákupu hygieny a potrieb súvisiacich s popoludňajším oddychom detí (pyžamo, posteľná bielizeň, atď.).

Ochota, resp. neochota komunity školy (učiteliek, rodičov z majority alebo zástupcov samosprávy) prijať rómske deti z chudobného prostredia do materskej školy s prevahou detí z majority, zohráva tiež dôležitú úlohu – podľa rodičov, sociálnych pracovníkov, ale aj učiteliek v MŠ, ktoré navštevujú iba rómske deti. Zaužívaná prax výberu rómskych detí na základe ich ekonomického zázemia a snaha udržať si čo najnižšie percento rómskych detí v triedach takýchto škôl je v lokalitách všeobecne známa a konzervovaná časom a môže byť jedným z dôvodov (určite nie jediným) nízkeho počtu žiadostí o prijatie dieťaťa od rómskych rodičov z MRK. Rómske deti sú do týchto škôl „precízne“ vybrané („*Tam chcú iba deti z lepších rodín*“), aj väčšina sociálnych pracovníkov zúčastnených fokusových skupín túto prax pozná z vlastnej alebo susednej obce. „*Máme aj také obce, kde rómske deti jednoducho nevezmú. Môžete aj neviem čo spraviť, prosto nie,*“ (pracovníčka národného projektu). Samozrejme, naše zistenia sú ovplyvnené výberom obcí, ktoré sme sa rozhodli zaradiť do kvalitatívnej časti výskumu (uprednostnili sme obce s chudobnými rómskymi komunitami v okresoch s najnižšou mierou zaškolenosti rómskych detí), no zdá sa, že prísny výber rómskych detí do MŠ mimo rómskych osídlení sa týka nezanedbateľného počtu lokalít.

V prípade vzdialených komunít je prekážkou priestor – vo veľkej časti takýchto obcí je zaužívané, že pre deti „z osady“ je rómska škôlka („rómska

škôlka" môže byť alokovanou triedou materskej školy) priamo v komunite alebo v jej blízkosti. „V meste je aspoň jedna rómska materská škola a ostatné MŠ prijímajú rómske deti len z integrovaných rodín podľa vlastných nepísaných pravidiel," (TSP, KE skupinový rozhovor v okrese 01).

Sociálni pracovníci v skupinovej diskusii otvorili aj tému (ne)záujmu rómskych rodičov zapisovať deti do MŠ s prevahou detí z majority. Podľa nich sú chudobní Rómovia z marginalizovaných komunít „zmierení" s tým, že ich deti do „nerómskej" školy nepatria, resp. v nej nie sú vítané a nevyvíjajú žiadnu aktivitu k zmene. Okrem vyššie uvedených dôvodov za tým stojí strach/obavy z neprijatia, konfliktov, ubližovania ich deťom, nepríjemné skúsenosti s odmietnutím žiadosti aj vnútorné prijatie oddeľovania, ktoré poznajú z vlastnej skúsenosti. Aktívnejší sú rodičia žijúci mimo rómskych osídlení a v lepších ekonomických podmienkach.

Vychádzajúc zo zistení všetkých etáp terénneho skúmania možno medzi prekážky v prístupe k predprimárnemu vzdelávaniu detí z marginalizovaných rómskych komunít zaradiť tieto (niektorým sa venujeme tu, niektorým v ďalších častiach správy):

- Finančná nedostupnosť, chudoba, materiálna deprivácia a vylúčenie z dostupnosti služieb: tejto téme sa venujeme v samostatnej časti správy.
- Kapacity materských škôl.
- Administratívne prekážky.
- Vzdialenosť, segregácia v bývaní.
- Rozdeľovanie detí.
- Predsudky a (ne)ochota prijať rómske deti z chudobných rodín do MŠ.
- Bariéry na strane rodiny.
- Jazyková bariéra, personálne kapacity (odbornosť).

S jazykovou bariérou rómskych detí súvisí schopnosť MŠ ponúknuť týmto deťom odborný personál so znalosťou rómskeho jazyka - v školách, za ktoré boli vyplnené dotazníky pedagogickí asistenti nepracujú, zároveň bola potreba asistenta ovládajúceho zvyky a jazyk komunity na prvom mieste v potrebách MŠ deklarovaných riaditeľkami a hneď za ňou sa umiestnila potreba pomoci so spoluprácou s rómskymi rodičmi. Aj rodičia, ktorí takú skúsenosť majú,

pedagogických asistentov oceňujú (poznajú deti, ovládajú rómsky jazyk). Ak deti bez znalosti slovenského jazyka prichádzajú do školy, v ktorej im nikto nerozumie a oni nerozumejú nikomu, potom sa prirodzene ich pocit ohrozenia a odlúčenia zvyšuje. Dôležité tiež je, že starostovia aj zástupkyne MŠ z niektorých obcí vyjadrili obavy z „nepripravenosti“ učiteliek pracovať s deťmi z MRK – išlo o obce, v ktorých zatiaľ veľa skúseností so vzdelávaním detí z marginalizovaných komunít v etnicky rôznorodých materských školách nemajú.

- Slabá podpora alebo jej absencia.

Téme sa budeme venovať aj v ďalších častiach správy, takže na tomto mieste len stručne. Sociálni pracovníci a riaditeľky/učiteľky rómskych materských škôl v rozhovoroch zdôrazňovali, že nezanedbateľná časť rómskych rodičov z marginalizovaných komunít potrebuje v súvislosti s prihlasovaním a navštevovaním detí MŠ podporu a asistenciu. Podľa výpovedí sociálnych pracovníkov nemá relevantná časť rodičov dobré informácie o finančných nárokoch („Rodičia sú slabo informovaní a očakávajú veľké výdavky, nevedia, že tam finančná prekážka nie je, ak sú v hmotnej núdzi,“ sociálny pracovník), má rôzne obavy, o ktorých v prípade neexistujúcej podpory zo strany pomáhajúcich profesionálov alebo zamestnankýň MŠ a zároveň chýbajúcej skúsenosti v lokalite nie je s kým diskutovať. Potrebujú asistenciu pri vybavovaní žiadosti o prijatie (lekárske potvrdenie, vypísanie žiadosti), atď. Osobitne sa venovali potrebe podpory (povzbudzovania, riešenia „prevádzkových“ problémov, atď.) v situáciách, keď sa dochádzka detí zhoršuje. Úlohu poradenstva vidia v presvedčaní rodičov o dôležitosti predprimárneho vzdelávania, odbúravaní ich obáv.

Úlohou materských škôl je „pozývať“ rodičov a deti do školy – táto stratégia sa podľa sociálnych pracovníkov aj riaditeľiek rómskych MŠ osvedčila v niekoľkých lokalitách, preto je na škodu, že neprichádza v masívnejších rozmeroch a úlohou samospráv je vytvoriť priestor na kvalitné vzdelávanie detí v materských školách a tiež pomoc s prekonávaním ekonomických bariér (znižovanie alebo odpustenie poplatkov za MŠ, zapájanie sa do rozvojových projektov, atď.). Sociálni pracovníci hovoria, že ak materská škola (napr. prostredníctvom asistentky) urobí prvý krok, rodičia to chápu ako vyjadrenie

záujmu a reagujú pozitívne. V súvislosti s tým je dôležité, že až 34,57% riaditeľiek MŠ bez rómskych detí z chudobných rodín, v dotazníku ako dôvod uvádza, že rodičia si k nim nepodali žiadosť.

Najsilnejšiu prekážku v dostupnosti predprimárneho vzdelávania pre chudobné deti z MRK nemajú možnosť ovplyvniť ani aktéri na lokálnej úrovni – finančná podpora prístupu k predprimárnemu vzdelávaniu je predovšetkým v rukách štátu. V súvislosti s ekonomickým znevýhodnením chudobných rodín odkazujú na štát starostovia, sociálni pracovníci aj zástupkyne materských škôl. Ich úlohou je motivovať, povzbudzovať, vytvoriť priestor, ale pre pomoc s prekonávaním finančného a materiálneho nedostatku chudobným rodinám nemajú veľa nástrojov. Aj z toho možno pramení ich pesimizmus a nedôvera v schopnosti rodičov udržať dochádzku detí pravidelnú.

Kapacity materských škôl

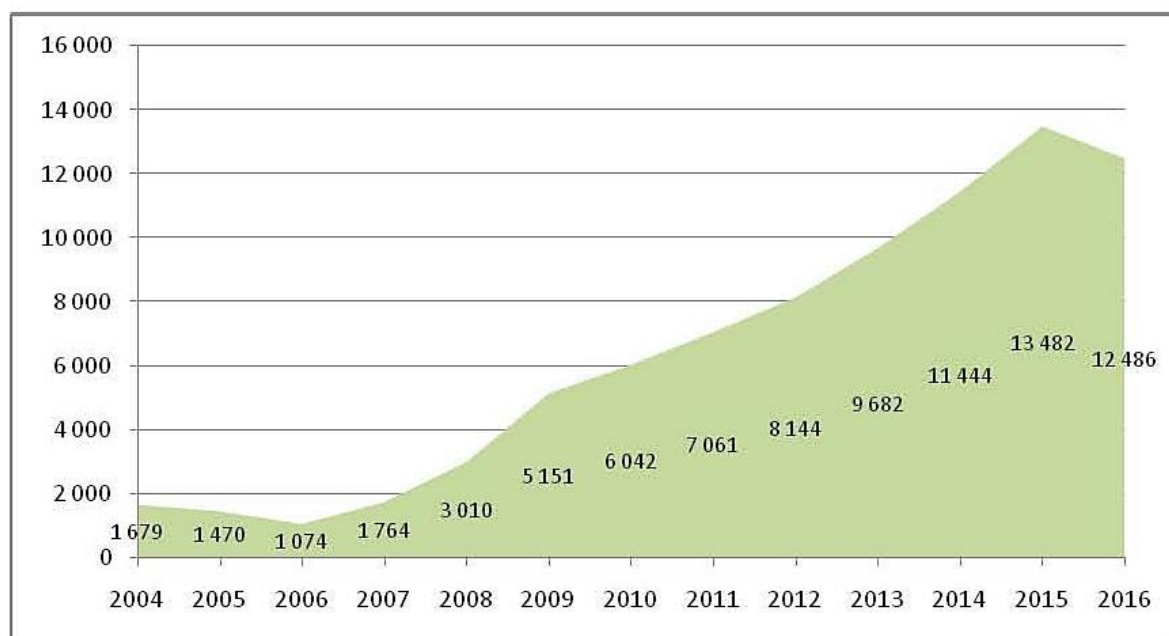
Problém chýbajúcich kapacít materských škôl nie je žiadnym prekvapením, o absencii dostatočného počtu miest ako o jednom z hlavných dôvodov nízkej miery zaškolenosti detí vo vybraných regiónoch sa diskutuje, aj keď nie vždy sa jej prikladá dostatočný význam. Počet materských škôl medzi rokmi 1993 – 2016 klesol o 17,58% (MŠVVaŠ SR, 2017), aj keď od roku 2006 dochádza k nárastu počtu tried v školách a od roku 2014 aj k miernemu nárastu počtu samotných materských škôl – najmä cirkevných a súkromných (Herich, Kováč, 2018).

Na obrázku 3 sú zaznamenané údaje Centra vedecko-technických informácií SR o evidovaných nevybavených žiadostiach od roku 2004 do 2016 – graf bol zverejnený v situačnej analýze o kapacitách materských škôl (MŠVVaŠ SR, 2017). Počet nevybavených žiadostí je dôležitým indikátorom situácie, aj keď nie je presným obrazom reality, pretože na jedno dieťa môže pripadať aj viacero žiadostí v rôznych MŠ a najmä mnohí rodičia si napríklad na základe ústne podanej informácie o kapacitnej nedostatočnosti žiadosť vôbec nepodajú, terénni pracovníci v obciach a mestách hovoria, že takto sa správajú najmä rómski rodičia (Rusnáková, Rosinský, 2018). „Nepodané“ písomné žiadosti sa tak v štatistikách vôbec neodrazia. *„Doteraz nie sú zmapované skutočné potrebné*

kapacity materských škôl v lokalitách, ktoré sú domovom pre 804 komunít s vysokou koncentráciou Rómov" (Vančíková a kol., 2017).

Obrázok 3: Vývoj počtu evidovaných nevybavených žiadostí

Zdroj: MŠVVaŠ SR, 2017

Kým sa dostaneme k hodnoteniu kapacít materských škôl v obciach ktoré sme oslovili, je dôležité pripomenúť, že sme sa pri terénnom výskume zamerali na tie regióny, ktoré sú na posledných priečkach v miere zaškolenosti detí, čiže problém bol očakávaný. Skôr ako kvantitatívne údaje o počtoch miest v MŠ nás zaujímalo, ako a či kompetentní rozmyšľajú nad kapacitami materských škôl vo vzťahu k deťom z marginalizovaných rómskych komunít, či očakávajú ich zvýšenú účasť na predprimárnom vzdelávaní (vzhľadom k legislatívnej zmene) a ako sa na túto skutočnosť pripravujú.

Na úrovni krajov nás zaujímalo, či sa téma predprimárneho vzdelávania nachádza v rozvojových dokumentoch a ak áno, aké priority a ciele sa jej týkajú. V Prešovskom kraji sme sa pozreli na 4 aktuálne strategické dokumenty, v Košickom kraji na jeden a jeho dve samostatné prílohy.

Tabuľka 32: Citácie z rozvojových dokumentov Prešovského a Košického kraja

Názov dokumentu	Kraj	
	KE	PO
PHSR KSK 2016 - 2022 ³²	V časti cieľov: 5.3 skvalitnenie systému vzdelávania³³ „Ak chceme prispieť k riešeniu nezam., nezaobíde sa to bez zvýšenia kapacity zariadení starostlivosti o deti v predškolskom veku.“ Žiadne konkrétne opatrenia k predprimárnemu vzdelávaniu.	Netýka sa
Príloha 1 ³⁴	Zmienka o počte MŠ a detí v nich v kraji.	Netýka sa
Príloha 8 ³⁵	Žiadna zmienka o predprimárnom vzdelávaní. Dokument navrhuje vízie a opatrenia na zmiernenie sociálneho vylúčenia, diskriminácie znevýhodnených skupín (orientuje sa najmä na zvyšovanie zamestnanosti).	Netýka sa
PHSR PSK 2014 - 2020 ³⁶	Netýka sa	„sieť škôl nie je prispôsobená demografickému vývoju“... „nedostatočné materiálne zabezpečenie chodu škôl a školských zariadení.“ Vzdelávanie ako jedna z 8 rozvojových oblastí (napr. modernizácia vzdelávania, dobudovanie siete škôl...) Opatrenie II. 1.1 „Podpora dobudovania chýbajúcich zariadení predprimárneho vzdelávania: Zvýšiť hrubú zaškolenosť detí MŠ“

³² Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja KSK 2016 – 2022 (december 2015).

³³ Dokument na tomto mieste uvádza: „...je v súčasnosti nedostatok zariadení starostlivosti o deti v predškolskom veku, čo nepriaznivo ovplyvňuje celkovú zaškolenosť detí a návrat žien po materskej dovolenke na trh práce. Zároveň sa limituje využívanie predškolského vzdelávania na vytváranie (zvyšovanie) študijných schopností a sociálnu integráciu detí.“.

³⁴ Podrobná analýza Košického kraja (október 2015).

³⁵ Stratégia na zmiernenie sociálnej exklúzie v Košickom kraji (december 2015).

³⁶ Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Prešovského samosprávneho kraja na obdobie 2014 – 2020; Príloha 7: Východiská pre definovanie prioritných cieľov regionálneho rozvoja PSK; Príloha 8: Analýza priorít a bariér obcí PSK.

PRV PSK³⁷	Netýka sa	Slabé stránky: - národnostná nehomogénnosť kraja s vysokým % obyvateľov rómskej národnosti a problematika MRK - pokles počtu detí a mládeže v predškolských a školských zariadeniach - zlý stavebno – technický stav objektov predškolských a školských zariadení Ciele: „Zlepšiť neuspokojivý stavebno-technický stav objektov predškolských a školských zariadení ako aj zastaralé materiálno-technické vybavenie.“
Slovakia catching-up regions³⁸	Netýka sa	Obsahuje samostatnú časť o MRK, ale bez zmienky o predprimárnom vzdelávaní. Ciele: „...zabezpečiť rómskym komunitám prístup k lepšiemu vzdelaniu a zdravotnej starostlivosti a zlepšiť ich fyzickú integráciu s okolím prostredníctvom väčšej dostupnosti ciest.“
SVaV v PSK 2019 - 2022³⁹	Netýka sa	Len stredné školstvo s prepojením na trh práce.

Zdroj: vlastné spracovanie

Ako je z tabuľky 32 vidieť, ak sa analyzované dokumenty venujú predprimárnemu vzdelávaniu, tak len v súvislosti so zvyšovaním kapacít (neakcentujú napr. inklúziu, rozdeľovanie detí podľa pôvodu a sociálneho zázemia, atď.). Zároveň sú ciele týkajúce sa predprimárneho vzdelávania pomerne všeobecne koncipované, čo je pochopiteľné vzhľadom ku slabým kompetenciám krajov vo vzťahu k rozvoju predprimárneho vzdelávania.

Dotazníkovým prieskumom sme oslovili vedenie materských škôl, ktoré svoje kapacity hodnotili predovšetkým v kontexte počtu žiadostí, takže lepší obraz o situácii v lokalitách nám poskytli rozhovory so zástupcami samospráv a sociálnymi pracovníkmi.

³⁷ Program rozvoja vidieka Prešovského samosprávneho kraja (2015).

³⁸ Slovakia catching-up regions, Prešovský kraj: kľúčová dynamika regionálneho rozvoja (2019).

³⁹ Stratégia výchovy a vzdelávania v Prešovskom samosprávnom kraji na roky 2019 – 2022.

Starosti s kapacitou majú v takmer všetkých navštívených lokalitách, s výnimkou dvoch obcí, ktoré hlásia dostatočný počet miest aj v prípade povinného predškolského vzdelávania (predpoklad nárastu počtu žiadostí), no v jednej z týchto obcí miestny úrad nemá presnejší prehľad o počte detí v MRK v príslušnom veku. Vo viacerých obciach aktuálna kapacita MŠ postačuje pre predškolákov, ktorých školy pri prijímaní uprednostňujú, v dvoch obciach majú materské školy málo miest aj pre predškolákov. Aj obce, ktoré hlásia dostatok miest pre predškolákov, majú v MRK deti v príslušnom veku mimo materskej školy, ak sú v obci dve materské školy, tak kapacitný problém má škola určená pre deti z marginalizovanej komunity.

Terénni sociálni pracovníci považujú nedostatočnú kapacitu MŠ za jednu z kľúčových prekážok v prístupe rómskych detí k predprimárnemu vzdelávaniu (takmer ani v jednej z 25-tich obcí nie je podľa nich dostatok miest, ak by o MŠ prejavili záujem rodičia detí z MRK).

Názory zástupcov samospráv na nízku mieru účasti detí z MRK na predprimárnom vzdelávaní sú rôznorodé, niekde sa témou príliš (alebo vôbec) nezaoberajú a nemajú ani dobrý prehľad o počte detí v MRK vo vekových kategóriách 3-5 rokov, niekde ju vnímajú ako problém. Rozsah výskumnej vzorky z rozhovorov nám nedovoľuje zovšeobecňovať, no za dôležité zistenie považujeme, že kapacity MŠ časť respondentov hodnotila bez ohľadu na deti z MRK a k téme pristúpila až po povzbudení anketárom. Respondenti vzdelávanie detí z MRK vidia ako samostatnú/oddelenú tému, veľmi nepočítajú s ich príchodom do spoločných škôl, uvažujú skôr o budovaní/rozširovaní „rómskych“ MŠ. To môže byť náznakom ich uvažovania o MRK, ktoré nie sú vnímané ako súčasť obecných celkov. Opäť treba pripomenúť, že táto skúsenosť sa netýka všetkých oslovených samospráv a celkový počet navštívených obcí nebol vysoký (18).

Nemilým zistením je, že ak nejde o rómske materské školy, nízkou účasťou detí z MRK sa učiteľky a riaditeľky veľmi nezaoberajú. Ak v obci chýba rómska MŠ, komunitné centrum alebo aktívni terénni sociálni pracovníci, potom je riziko, že sa problému nikto nevenuje. Komunitné centrá, mimovládne organizácie v časti obcí supľujú úlohy materskej školy, sociálni pracovníci

poznajú lokality, v ktorých sú ako náhrada pre deti bez zaškolenia v MŠ vytvárané nulté ročníky.

Dostupná podpora rozširovania kapacít MŠ a zmena legislatívy však na veľkú časť oslovených samospráv pôsobí mobilizačne, takže správy o plánoch na výstavbu nových alebo rozširovanie existujúcich škôl sú pozitívne. Vo viacerých obciach sa už nové MŠ stavajú, resp. prostriedky na výstavbu už majú zabezpečené.

Bariéry na strane rodiny

Vzhľadom k tomu, že rozhodnutie o podaní, resp. nepodaní žiadosti o prijatie dieťaťa do MŠ je na rodičoch, je len prirodzené, že im respondenti prikladajú vysokú dôležitosť. Otázkou je, nakoľko majú rodičia rozhodovanie reálne vo svojich rukách a či sa môžu rozhodovať na základe zvažovania významu predprimárneho vzdelávania, napr. pre budúce vzdelávacie kariéry svojich detí. Rozhovory s nimi prinajmenšom naznačujú, že relevanciu má skôr finančná situácia rodiny a ďalšie okolnosti (podrobnejšie v časti správy nazvanej „Čo na to rodičia“).

Už sme spomenuli, že časť respondentov mala tendencie rozdeľovať rómskych rodičov na dve skupiny – tých, ktorí sa o deti starajú a majú o vzdelávanie záujem a tých, ktorí sú k vzdelaniu svojich detí ľahostajní. Pri istom zovšeobecnení možno povedať, že „slušní a starostliví“ rodičia žijú v stabilnejších ekonomických pomeroch a fyzicky bližšie, prípadne v úplnej priestorovej integrácii vo vzťahu k majoritnému obyvateľstvu obce - druhá skupina rodičov je najmä z priestorovo odlúčených a chudobných rómskych komunít (asi každý respondent, ktorý sa témy dotkol zároveň pripomenul, že nejde o všetkých rodičov z MRK) a z chudobných pomeroch. Toto posudzovanie sa odráža aj na vnímaní časti rodičov. *„Veľa detí Rómov z osady nechodí do škôlky, sú špinaví, rodičia sa o deti nestarajú, ale my sa staráme, chceme, aby sa deti učili. Chcem, aby aj moje deti chodili do školy. Nie sme ako oni,“* hovorí mama, ktorá svoje dieťa do MŠ prihlásila ako súčasť odpovede na otázku o význame predprimárneho vzdelávania. Okrem iného, jej odpoveď naznačuje, že materská

škola môže byť súčasťou „prestíže“, snahy o začlenenie sa do majoritnej spoločnosti a tiež dištancu od „nestarajúcich sa“ rodičov v osade.

„Problémom je dochádzanie detí z osady do škôlky, rodičia sú v tomto nezodpovední. V prípade, že majú za niečo platiť, napr. lekárska prehliadka a pod., odmietajú to a radšej ich do škôlky nevezmú, alebo ak majú platiť za fotenie neprídu do škôlky,” (vedúca odboru školstva v meste, v ktorom je MRK od najbližšej MŠ vzdialená cca. 2 km, KE okres 02 obec 01). Úryvok z rozhovoru s vedúcou odboru školstva dobre ilustruje interpretáciu niekoľkých znevýhodnení detí z MRK zástupcami inštitúcií. Finančnú núdzu, segregáciu, či slabú dostupnosť služieb si respondentka vysvetľuje nezodpovednosťou rodičov. Samozrejme, nemožno tento postoj zovšeobecniť, mnohí predstavitelia samospráv aj materských škôl, s ktorými sme sa stretli, chápu komplikovanú situáciu chudobných rodín, no téme nedocenenia predprimárneho vzdelávania rómskymi rodičmi sa nevyhýba žiadna zo skupín aktérov.

Nezáujem, neschopnosť, ľahostajnosť, lenivosť rodičov je podľa viacerých príčinou jednak neprítomnosti detí z MRK v materských školách (najviac sa téme venovali zástupcovia inštitúcií – samospráv vo väčších mestách, zamestnanci poradní, regionálnych úradov) a tiež zlej dochádzky detí hovoria učiteľky a sociálni pracovníci.

Pochopenie pre komplikovanosť situácie v rodinách a akceptáciu kombinácie znevýhodnení preukazovali sociálni pracovníci, ale aj riaditeľky škôl, ktoré s deťmi z MRK pracujú a aj starostovia obcí. Z viacerých rozhovorov bola citeľná frustrácia z neúspechu v aktivizácii rodičov, ktorá môže byť dôsledkom absencie efektívnych nástrojov pomoci. *„Hľadáme všelijaké spôsoby riešenia, snažíme sa im vysvetľovať, komunikovať s nimi prostredníctvom komunitných centier, terénnych pracovníkov... tu je treba poskytovať finančné prostriedky – napr. na špeciálne autobusy, ktoré budú voziť deti z osád, financie na viac terénnych pracovníkov...,”* (starostka, KE okres 02 obec 01).

Svoju rolu nepochybne zohráva aj tradícia predškolského vzdelávania v rodinách a v komunitách, vyššia chorobnosť detí spojená s materiálnou depriváciou (nekvalitné bývanie a strava, slabšia dostupnosť zdravotníckej

starostlivosti) a nedôvera vo formálne inštitúcie (sociálna pracovníčka hovorí o strachu z bielych plášťov).

Pre ilustráciu uvedieme výpovede sociálnych pracovníkov:

- „Ak sú v rodine starší súrodenci, tak sa o dieťa postarajú doma.“
- „Nie sú naučení na formálne prostredie – napr. dieťa sa pokaká a rodič ho už na druhý deň do škôlky nedá.“
- „Rodičia sú slabo informovaní a očakávajú veľké výdavky, nevedia, že tam finančná prekážka nie je, ak sú v hmotnej núdzi.“
- „Režim v rodine, problém je ranné vstávanie.“
- „Ak dieťa povie, že nechce byť v MŠ, rodič ho nechá doma.“
- „Majú strach z Nerómov.“
- „Hovorí, že na čo bude chodiť do MŠ, keď aj tak pôjde do špekty...“

Sociálni pracovníci a zamestnankyne MŠ majú skúsenosť, že dlhodobá podpora rodičov je účinná v udržaní dobrej dochádzky detí (motivácia, podpora pri riešení problémov), ale vyžaduje si personálne kapacity, ktoré materské školy nemajú. V niekoľkých obciach prevzali túto úlohu na svoje plecia terénni sociálni pracovníci, no ide skôr o ojedinelé príklady, aj preto, že sociálni pracovníci sú zahltení vlastnou agendou. Skôr nefunkčné sú direktívne prístupy, upozornenia, prikazovanie.

2.2.1 Prečo sa len málo rómskych detí z marginalizovaných komunít v materskej škole stretáva s deťmi z majority

Celá táto správa má byť odpoveďou na otázky spojené s nízkou účasťou rómskych detí a najmä chudobných rómskych detí na predprimárnom vzdelávaní. S tým prirodzene súvisí problematika slabej dostupnosti etnicky zmiešaných materských škôl pre deti z MRK a aj keď sa nám určite nepodarilo zachytiť celú variabilitu lokálnych podmienok, kľúčové bariéry sú pomenované. Na tomto mieste sa budeme venovať priestorovej segregácii a etnickému rozdeľovaniu detí.

Ako sme už vyššie uviedli, podľa výsledkov dotazníkového zisťovania (zapojilo sa 81 MŠ) je typická materská škola bez chudobných rómskych detí

(MED=0) a to aj napriek tomu, že chudobné rómske komunity sú v takmer polovici z obcí, v ktorých MŠ pracujú. Menej ako 20% zapojených MŠ uvádza, že má vysoké počty takýchto detí – predpokladáme, že ide o materské školy s prevahou detí z MRK, v ostatných 80-tich percentách s deťmi z chudobných rómskych komunít nepracujú. Podobné trendy naznačujú aj sociálni pracovníci vo fokusových skupinách a mapovanie lokalít, ktoré sme zvolili pre kvalitatívny výskum.

Príklad 1

Mesto má viac ako 10 000 obyvateľov. Rómovia tu žijú vo viacerých komunitách a v rozptyle. Najchudobnejšia komunita je zároveň najväčšia, situovaná na okraji mesta, cca 2 km od centra. V meste je 5 materských škôl, podľa vedúcej odboru školstva je kapacita MŠ vyťažená na maximum. Rómskych detí je v nich málo a ak, tak ide o deti z rodín žijúcich v priestorovej integrácii s majoritou (jedna z matiek hovorí: „...do škôlky chodia len bohatí Rómovia“). Materskú školu navštevuje podľa odhadu sociálnej pracovníčky 3 – 5 detí z osídlenia, všetky sú v tej istej MŠ, v komunite pôsobí mimovládna organizácia, ktorá sa deťom v predškolskom veku venuje. O vzdialenosti ako prekážke v dostupnosti MŠ hovoria rodičia, sociálni pracovníci aj vedúca školského úradu. *„Najlepšie by bolo, keby sme mali škôlku tu na druhej strane cesty. Je tam budova a primátor tam chcel školu aj škôlku. Tam by sme deti dali, lebo je to blízko,“* (matka).

Plány mesta na zriadenie materskej školy priamo v osídlení zmarila petičná akcia obyvateľov mesta. Sociálna pracovníčka zároveň vyjadruje pochybnosť nad ochotou materských škôl (okrem jednej) prijať rómske deti „z osady“. Komunita je už na pohľad veľmi chudobná, značná časť rodín žije v podmienkach bez prístupu k základnej infraštruktúre (voda, elektrina), všetci oslovení rodičia sa zhodujú na tom, že predprimárne vzdelávanie je pre rodiny v ich situácii finančne nedostupné.

Príklad 2

Obec má viac ako 3 500 obyvateľov, z toho cca 40% Rómov, ktorí žijú rozptýlene medzi majoritou a vo viacerých komunitách, vrátane veľkého segregovaného osídlenia. V obci je jedna materská škola s kapacitou 45 detí, v aktuálnom školskom roku je v nej menej ako 5 rómskych detí – výlučne z obce. Ani jedno dieťa z MRK materskú školu nenavštevuje, aj tu do istej miery supluje úlohy školy mimovládna organizácia, ktorá sa však nezvláda venovať všetkým deťom vo veku od 4-6 rokov.

V rozvojových plánoch obce sa uvádza, že kapacity MŠ pre obec postačujú, starosta v rozhovore vyjadruje nesúhlas – v úrade je krátky čas (*„situáciu som zdedil“*), hovorí, že predchádzajúce vedenie obce nemalo záujem o riešenie dostupnosti predprimárneho vzdelávania pre deti z MRK. Uvedomuje si nutnosť zmeny (*„V osade je mnoho detí, ktoré do materskej školy nechodia a tie deti, ktoré nemajú predškolskú prípravu, nedokážu ukončiť základnú školu.“*), no nepredpokladá prijatie detí z marginalizovanej komunity v existujúcej materskej škole. *„Kapacita tejto materskej školy však postačuje len pre deti, ktoré nepotrebujú špeciálny prístup. V našej obci je však veľký počet detí z MRK, ktoré potrebujú špeciálnych pedagógov a asistentov. Pre tie deti momentálne priestory ani personál nemáme, ale pripravujeme projekt výstavby rómskej materskej školy.“*

Príklad 3

Obec má menej ako 500 obyvateľov, z toho viac ako 70% Rómov, ktorí žijú v obci aj v segregovanej komunite. V obci je jedna MŠ, aktuálne ju navštevujú iba rómske deti, pretože nerómske deti v príslušnom veku v obci nie sú.

Príklad 4

Mesto má viac ako 5 500 obyvateľov, Rómov takmer 40%. Rómovia žijú v niekoľkých komunitách aj medzi majoritným obyvateľstvom, najväčšia komunita je na okraji mesta. V meste sú dve MŠ – jedna v centrálnej časti a druhá v blízkosti MRK. V oboch sú rómske deti – v tej prvej deti

integrovaných Rómov, podľa matiek v oddelených rómskych triedach a v tej druhej iba rómske deti. Mesto buduje ďalšiu MŠ, určená bude deťom z MRK, keďže miera ich zaškolenosti je nižšia ako 50%.

Príklad 5

Skupinový rozhovor so zástupcami inštitúcií, škôl a samosprávy v okresnom meste s viac ako 35 000 obyvateľmi a tromi rómskymi komunitami (jedna segregovaná, jedna na okraji). Deti zo segregovanej komunity, ktorá je od mesta vzdialená viac ako 2 km nemali možnosť chodiť do materskej školy dlhodobo („viac rokov,“ hovorí zam. mestského úradu), pod tlakom rodičov a za advokačnej pomoci pracovníčky kancelárie splnomocnenca pre rómske komunity mesto pripravilo priestory v bývalej MŠ (viac ako rok nebola využívaná). Materská škola je „určená“ len pre rómske deti, ešte pred jej otvorením je zamestnancami mestského úradu označovaná ako rómska, aj keď je umiestnená v meste (deti budú dochádzať viac ako 2 km). Zriadenie MŠ prezentujú účastníci stretnutia ako úspech, na otázky o segregácii jedna z účastníčok odpovedá: „*Nebude to segregácia, pretože škôlka bude v meste.*“ V meste už jedna rómska MŠ pracuje.

Vzdialenosť, segregácia v bývaní

Vzdialenosť je dôsledkom segregácie v bývaní. Ak MŠ nie je v blízkosti segregovaného osídlenia, je nespochybniteľnou prekážkou (aj v prípade dopravného spojenia, pretože zvyšuje finančnú náročnosť vzdelávania), ak MŠ v blízkosti segregovaného osídlenia je – potom prináša segregáciu vo vzdelávaní, ktorá sa rovnako ako základných, týka aj materských škôl, aj keď v tomto prípade sú aj zástancovia inkluzívneho vzdelávania viac prístupní „tolerovať rómske školy“, ak budú deťom fyzicky dostupné. Argumentujú nízkym vekom detí, ktoré musia každodenne prekonávať väčšie vzdialenosti, ale tiež komplikáciami pri dochádzaní v nepriaznivom počasí, pre rodičov (matky) v prípade, že majú ďalšie (mladšie) deti, alebo keď dochádzanie znamená ďalšie výdavky na dopravu.

Nejednoznačnosť v návrhoch riešenia priestorovej nedostupnosti dobre ilustruje rozhovor medzi sociálnymi pracovníčkami tej istej obce (KE okres 02 obec 01):

- Sociálna pracovníčka 1: *„Osada je od mesta vzdialená približne 2 km. Z osady chodia do MŠ asi 3 alebo 5 detí. Chodia veľmi nepravidelne, lebo rodičia ich do MŠ neodvedú. Bolo by dobre, ak by v blízkosti osady bola MŠ a ZŠ. Je tu budova, ktorá vyhovuje podmienkam.“*
- Sociálna pracovníčka 2: *„Ja s tým nesúhlasím, pre deti by bolo lepšie, ak by chodili do MŠ v meste. Je dobré, ak sa stretávajú s obyvateľmi mesta a nežijú takto izolovane. Radšej by som zabezpečila autobus. Deti nechodia ani do školy, lebo rodičia sú nezodpovední a neodvedú ich tam.“*

Rozdeľovanie detí

Naše skúsenosti z terénneho výskumu naznačujú, že priestorová segregácia v bývaní (a s ňou spojené segregované školstvo) nemusí byť jediným dôvodom oddeleného vzdelávania rómskych detí v materských školách. Ak k tomu dochádza aj tam, kde vzdialenosť nie je prekážkou, potom je dôležité hľadať dôvody.

Sociálni pracovníci vo fokusových skupinách referujú o situácii v ich obciach a o rôznych podobách oddeleného vzdelávania rómskych detí z MRK. V prvom rade, cca v polovici obcí, ktoré pracovníci zastupujú (spolu 25 obcí z 13-tich okresov KE a PO kraja) je materská škola pre deti z rómskej marginalizovanej komunity nedostupná, v materských školách je rómskych detí málo a sú z „integrovaných“ rodín. Len v siedmich materských školách sa deti z MRK stretávajú s nerómskymi deťmi v jednej budove a len v troch z nich v spoločných triedach. V zvyšných štyroch sú rómske deti z MRK v samostatných triedach, dokonca v samostatnom pavilóne, či poschodí. V ostatných obciach buď rómske deti z MRK v materských školách nie sú, alebo majú MŠ v komunite, ktorá je etnicky homogénna. V troch prípadoch je MŠ v obci rómska, pretože rómske obyvateľstvo v obci prevažuje, alebo Nerómovia vodia svoje deti do susedných obcí.

„Môj syn je rovnako ako veľa rómskych detí zaradený do rómskej triedy,“ (matka, KE okres 01 obec 01). *„Malý plakal keď ho preradili do rómskej triedy,*

ale teraz si zvykol. Môj syn teraz rád chodí do škôlky," (matka, KE okres 01 obec 01).

Dôležitou skutočnosťou je, že vo viacerých obciach sa kapacity MŠ rozširujú (nové budovy, nové triedy) s akceptáciou zaužívanej praxe oddeleného vzdelávania a nie vždy je dôvodom priestorová segregácia v bývaní (teda snaha postaviť priestorovo dostupnú MŠ).

Bez ambície zovšeobecňovať a s uvedomením si istej miery skreslenia možno povedať, že existencia etnicky homogénnych materských škôl:

A) Nie je výsledkom konania niekoho konkrétneho v lokalite: je dôsledkom demografického vývinu v obci, sociálno-ekonomickej situácie rodín v MRK alebo k nej dokonca prispieva pozitívne mienená podpora vzdelávania detí z rodín v hmotnej núdzi.

Na inom mieste vysvetľujeme, že ak chcú riaditeľky získať podporu stravovania pre všetky deti, musia sa snažiť, aby detí z rodín spĺňajúcich podmienky na pridelenie dotácie (hmotná núdza) bolo v škole viac ako 50%.⁴⁰ Robia to z rôznych dôvodov – v snahe získať rómske deti pre predprimárne vzdelávanie, alebo v snahe existenčne udržať MŠ (pretože detí z majority je v obci príliš málo), a i. Ak však prihliadneme na skúsenosti škôl s „white fly“, teda odchodom Nerómov zo spoločného vzdelávania v prípade, že stúpne počet detí z MRK nad 15 - 20%, potom je úvaha o nechcenom dôsledku etnizácie škôl so štátnou podporou stravovania na mieste.

B) Je výsledkom konania niekoho konkrétneho v lokalite:

1. *rodičov z majority:* ktorí odmietajú spoločné vzdelávanie s (chudobnými) rómskymi deťmi) úplne alebo ho tolerujú, ak podiel rómskych detí v triede/škole nepresiahne isté percento (všeobecne sa hovorí o 15-20%, v jednej z MŠ nám riaditeľka z vlastnej skúsenosti povedala, že masívny odchod detí z majority nastal po prekročení 50% hranice podielu rómskych detí).

⁴⁰ Zákon (č. 544/2010 Z.z. o dotáciách v pôsobnosti Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky) hovorí, že nárok na dotáciu na podporu výchovy k stravovacím návykom majú deti z rodín v hmotnej núdzi a ak je v MŠ viac ako 50% takýchto detí, potom je strava dotovaná všetkým deťom v škole.

„Od kedy začali do MŠ chodiť rómske deti, biele deti rodičia dali do susednej obce.“ „Deti z našej bytovky chodia do tej škôlky tu blízko nás, ale niekedy tam chodili aj biele deti, teraz sú tam iba naše deti“ (KE Okres 02 obec 01).

2. *vedenia MŠ a samosprávy:* motivácie k preferencii materských škôl bez rómskych detí môžu byť rôzne: zaužívaná prax rozdeľovania v MŠ aj v ostatných oblastiach života v lokalite, neochota personálu MŠ pracovať s rómskymi deťmi, obavy z odmietnutia nerómskymi rodičmi („rodičia z majority tlačia na riaditeľku, aby rómske deti nebrala...“, sociálny pracovník), obavy z nezvládnutia vzdelávania rómskych a nerómskych detí v spoločnej triede (jazykové bariéry, rómske deti potrebujú „špeciálny“ prístup, ...), a i.

„U nás majú rómske deti samostatnú triedu. Riaditeľka sa vyhovára na Nerómov, že by nesúhlasili. A aj to sa tam dostali, len keď rodičia na ňu pritlačili. Pritom v osade je okolo 100 detí, čo nechodia do škôlky,“ (sociálny pracovník).

Starosta z obce v KE kraji (obec 04) sa obáva nepripravenosti personálu MŠ na prácu s rómskymi deťmi a uvažuje nad výstavbou „rómskej“ MŠ, v ktorej bude pracovať špeciálny pedagóg a asistent. Veľká časť našich respondentov zo samospráv a inštitúcií nevidí v oddelenom vzdelávaní rómskych a nerómskych detí problém, skôr naopak – obhajujú tento prístup ako prínosný pre rómske deti („sú medzi svojimi“, „neboja sa“, „učiteľky v rómskej škôlke s nimi vedia pracovať“), v jednom z navštívených miest prezentuje zamestnankyňa miestneho úradu zriadenie rómskej škôlky (vzdialenej od komunity cca 2 km) ako úspech.

(Ne)ochota prijať rómske deti z chudobných rodín do MŠ

Odmietanie rómskych detí z chudobných a sociálne vylúčených rodín materskými školami je faktom, ktorý už ani nie je rozporovaný. Zástupkyňa školského úradu v jednom z miest hovorí: *„Pani riaditeľky nechcú prijímať deti z MRK, hovoríme o tom na komisiách a verím, že sa to zmení ešte pre prijatím zákona,“* (pozn. diskusia o pripravovanom zákone o povinnom vzdelávaní v MŠ). Nespokojnosť s odmietaním rómskych detí vyjadrujú aj riaditeľky „rómskych“

materských škôl, najmä v obciach s väčšími komunitami – rozdeľovanie a nálepkovanie škôl podľa etnicity detí im prekáža a sťažuje prácu (radi by sa uchádzali o deti z majority, no s nálepkou rómskej školy sú ich ambície nerealizovateľné).

O odmietaní rómskych detí materskými školami hovoria aj zamestnanci komunitných centier, vzhľadom k tomu, že sa deťom v predškolskom veku venujú, majú pomerne dobrý prehľad o situácii. *„Sú deti aj v iných materských školách, ale nemôžem povedať, že by to prijímanie bolo s nadšením,”* (pracovník KC, skupinový rozhovor v okrese 01). *„Rómski rodičia sú v MŠ vítaní len vtedy, ak potrebujú ich deti do počtu, inak s nimi školy nespolupracujú a o tieto deti sa nezauímajú..... Deti sú v škole segregované, nič sa neučia, sú tam pre počet v triedach,”* (pracovníčka KC, KE, skupinový rozhovor v okrese 02).

Niektoré stratégie vyhýbania sa prijímaniu rómskych detí opisujú respondenti. Ide o individuálne skúsenosti, nemožno odhadnúť v akom počte MŠ tieto stratégie uplatňujú:

- Ak je MŠ ochotná prijať iba malý počet rómskych detí zo „slušných“ rodín, žiada sociálnych pracovníkov o pomoc pri ich výbere (*„...od nás chcú, aby sme im vybrali len slušné deti zo slušných rómskych rodín,”* sociálna pracovníčka) alebo vyberá sama (*„riaditeľka si sama vyberá, ktoré rómske deti vezme. Berie len zo slušných rodín,”* sociálna pracovníčka).
- Kladenie podmienok: prijímanie detí zamestnaných rodičov - nemusí byť vždy cielené proti rómskym deťom, môže ísť napr. o prevenciu voči „neplatičstvu“, starostiam spojeným s finančnou núdzou rodín (tiež veľmi diskutabilnú). Výsledkom je vylúčenie rómskych detí z chudobnejších pomerov: *„U nás vezmú len také deti, čo majú zamestnaných rodičov,”* (sociálna pracovníčka).
- Odmietanie prijatia žiadostí: s využitím slabšej sily rómskych rodičov trvať na svojich právach – *„Jednoducho im žiadosť vráti, že nemá miesto, a potom si to nemusí dávať do štatistiky...,”* (sociálna pracovníčka).
- Sociálne pracovníčky vysvetľujú, ako sa administratívne nároky – nutnosť podania žiadosti o prijatie dieťaťa do MŠ, môže stať nástrojom vylúčenia rómskych detí. Vzhľadom na to, že mnohých rodičov z marginalizovaných

komunit je na podanie žiadosti potrebné povzbudiť a asistovať im pri vypisovaní – materským školám stačí, ak sa tejto činnosti zdržia a pasivitou sa vyhnú formalitám spojeným s odmietnutím žiadosti.

- „Vypúšťanie“ informácií o preplnenej kapacite MŠ: *„Rómovia potrebujú, aby za nimi niekto prišiel a povedal im, že si majú dieťa zapísať do škôlky a v škôlke to vedia.....“* (sociálna pracovníčka).
- *„Stačí im, keď nič nerobia alebo pustia medzi Rómov informáciu, že nemajú miesto. Nikto sa už nepríde do škôlky opýtať, či je to pravda. A žiadosť si už vôbec nepodajú,“* (sociálna pracovníčka).
- *„...no ale musí mať žiadosť na stole (pozn. riaditeľka MŠ), ak sa všetko deje len slovné, tak to nič,“* (pracovníčka národného projektu).

Na základe nášho výskumu sa nedá presne určiť, do akej miery je prax oddeľovania a vylučovania rómskych detí z predprimárneho vzdelávania prítomná v skúmaných krajocho, no naše zistenia by mali byť dostatočne silným upozornením pre všetkých kompetentných k tomu, aby svoju pozornosť sústredili aj na túto dôležitú tému. S ohľadom na prijatie zákona o povinnej predškolskej dochádzke je obava z rozširovania segregácie v materských školách opodstatnená.

2.3 Finančná nedostupnosť, chudoba, materiálna deprivácia a vylúčenie z dostupnosti služieb

Finančná nedostupnosť ako najsilnejší alebo jeden z najsilnejších vplyvov – na tom sa zhodujú všetci nami oslovení aktéri, dotazníkový prieskum ukázal, že materská škola je najmenej dostupná pre chudobné rómske deti. Vo viacerých obciach sme sa stretli s tým, že MŠ využívajú rôzne stratégie na to, aby získali predovšetkým deti z rodín, u ktorých sa nepredpokladajú vážnejšie starosti s hradením poplatkov a celkovým financovaním pobytu dieťaťa (napr. uprednostňujú deti zamestnaných rodičov). *„Rodičia by aj niektorí mali záujem, ale z kapacitných dôvodov vezmem do MŠ radšej dieťa pracujúcich rodičov, ktorí aj platia, pre lepšie fungovanie MŠ. Ani doma z ničoho ani nenavarím, ani*

nezabezpečím chod domácnosti, kde je zopár členov a nie niekoľko desiatok detí v materskej škole," (riaditeľka MŠ). Faktor ekonomického zázemia rodiny je kľúčový aj pri výbere rómskych detí do etnicky zmiešaných MŠ.

Rodičovské výpovede ukazujú, že financie zohrávajú hlavnú úlohu pri ich rozhodovaní o prihlásení dieťaťa do školy, finančná náročnosť pobytu v MŠ je dôležitým a najčastejšie uvádzaným dôvodom, pre ktorý sa rozhodnú dieťa do školy neprihlásiť (podrobnejšie v časti „Čo na to rodičia“). *„Keby som mala peniaze, určite dám svoje deti do škôlky," (PO okres 01 obec 02). Najmä ak ide o viacdetné rodiny, aj relatívne nízky poplatok môže byť neprekonateľnou prekážkou. „Ak má matka 5-6 detí, potom je aj po 7 eur veľa," (sociálna pracovníčka, FG).*

Materiálna deprivácia

Nejde len o poplatky za školu, stravovanie alebo náklady na oblečenie, či hygienu. Ak sú životné podmienky rodiny a materiálne vybavenie domácnosti slabé, potom ani nie je priestor na diskusiu o stratégiách zlepšenia ich prístupu k vzdelávaniu. *„Keď nemajú v dome elektrinu, ráno je ešte tma a škôlku majú 3 km od osady, netreba sa čudovať, že v zime do škôlky neprídu," (sociálna pracovníčka, FG). „Materskú školu v našej obci momentálne navštevuje asi 5 rómskych detí, ktoré však nie sú z osady, nie sú ani sociálny prípad. Ostatní osadníci si škôlku nevedia dovoliť, bojujú s existenčnými problémami," (starosta, KE okres 02 obec 03).*

Vylúčenie zo služieb

Riaditeľka jednej z najväčších „rómskych“ MŠ, ktoré sme v našom výskume zachytili vysvetľuje, aké môže byť pre rodičov (ale aj MŠ, ak túto úlohu preberú na seba) komplikované zabezpečiť všetky doklady potrebné k žiadosti. V ich komunite sa stáva, že deti vo veku 4-5 rokov nemajú svojho pediatra, preto je náročné získať lekárske potvrdenie a nie je výnimočné, že kým sa v spolupráci s rodičmi k nemu dopracujú, absolvujú sériu odmietnutí.

Skryté náklady

Otázke skrytých nákladov súvisiacich s materskou školou sa venovali všetci respondenti. Riaditeľky v dotazníku jasne deklarujú názor, že pobyt v materskej škole je finančne náročný aj vďaka nim. S výrokom „*Chudobní rodičia často nezvládajú hradiť takzvané skryté náklady a poplatky spojené s dochádzkou ich detí do materskej školy,*“ súhlasili približne 2/3 respondentiek (61,32%), neutrálnych odpovedí sme zaznamenali 23,75%. Výsledné priemerné hodnotenie (AM) na škále tak dosiahlo 2,13 bodu (Med = 2, SD = 1,28, Min = 1, Max = 5). Ide o poplatky za ZRPŠ, dochádzku, ak je škola vzdialená a existuje dopravné spojenie, ošatenie a obuv, hygienu, posteľnú bielizeň, ale aj výdavky spojené s návštevou lekára.

„*Rodičia nemajú peniaze na oblečenie pre deti,*“ (riaditeľka MŠ, KE, okres 01 obec 03).

„*Chudobným rodinám, ktorí majú viac detí a treba im platiť aj za autobus, aby mohli dochádzať do škôlky to nestačí,*“ (učiteľka, PO okres 02 obec 01).

„*Problém je vôbec, že nevedia svoje deti ani poriadne ošatiť, oni sa potom hanbia chodiť do materskej školy,*“ (KE okres 02 obec 04).

„*Bolo treba za vyšetrenie u lekára zaplatiť a preto nedali žiadosť do MŠ,*“ (sociálna pracovníčka, FG).

Stravovanie, systémové nastavenie podpory

Veľkú časť nákladov spojených s MŠ tvorí položka za stravovanie detí, bez štátnej podpory alebo ústupkov samospráv sa náklady na stravu stávajú významnou prekážkou v dostupnosti predprimárneho vzdelávania. Školy, ktorých cieľovou skupinou sú deti z MRK, sa prispôbujú možnostiam rodín – napr. poldennou prevádzkou bez obeda, čo zároveň znamená, že deti v škole trávajú menej času, ako ich rovesníci. Niektoré sa angažujú aj v oblasti materiálnej pomoci rodinám, oslovujú charitatívne organizácie, vyjednávajú so samosprávou ohľadom zníženia poplatkov alebo financovaním výletov.

Štát dotuje stravu a školské pomôcky časti detí z chudobných rodín. Štátna podpora výchovy k stravovacím návykom prostredníctvom dotácie na stravu je užitočným nástrojom, no naše zistenia ukazujú, že je tu

nezanedbateľný počet detí, ktoré pomerne prísne podmienky nároku na túto dotáciu nespĺňajú. Podpora je smerovaná k predškólakom a k deťom z rodín oficiálne evidovaných v databáze poberateľov dávok v hmotnej núdzi. Do tejto skupiny nepatria napr. matky na materskej alebo rodičovskej dovolenke alebo rodiny, v ktorých je aspoň jeden člen zamestnaný, aj keď ich príjem často presahuje kritickú hranicu nároku na dotáciu len o veľmi malú sumu. Formálne podmienky podpory teda nie sú nastavené tak, aby poňali všetky deti, ktoré pomoc potrebujú. *„Z hmotnej núdze nám vypadávajú hlavne preto, že nastupujú na rodičovský príspevok,”* (pracovníčka Úradu práce). *„Chudobné rodiny, ktoré nemajú dávky hmotnej núdzi svoje deti nechcú zapísať do materskej školy. To je najväčší problém, prečo nie sú rómske deti v škole,”* (KE okres 01 obec 02).

Učiteľky MŠ vysvetľujú, aké dôsledky má selektovaná podpora stravovania detí v hmotnej núdzi na materskú školu. Vzhľadom na pravidlo celoplošnej podpory stravovania v MŠ v prípade, že ju navštevuje viac ako 50% detí z rodín v hmotnej núdzi, vyhladáva vedenie „rómskych materských škôl“ deti z rodín odkázaných na túto podporu tak, aby škola dosiahla 50%-nú hranicu. *„... riaditeľka berie aj trojročné deti a predškoláci ostávajú doma, len aby všetky deti mali stravu zdarma,”* (učiteľka MŠ).

Bez dotácie na stravu pre všetky deti je tu riziko, že pokles počtu detí by materskú školu existenčne ohrozil. *„Rodičia si hľadajú prácu a už nie sú rodiny v hmotnej núdzi, tým ani celá MŠ nemá tú hmotnú núdzu a to je pre nás najväčším problémom,”* (učiteľka MŠ). Starosta jednej z obcí sa obáva, že ak nezískajú dostatočný podiel detí v hmotnej núdzi, v ohrození bude realizácia projektu na rozširovanie kapacít školy. *„Funguje to, aj keď nie som odborník na sociálne veci, že ak máte viac ako polovicu detí zo SZP, tak potom dostávajú stravu zdarma všetky deti, nielen predškoláci. A u nás je problém teraz dosiahnuť tento stav, ak tento stav nedosiahneme pri rozšírení kapacity, oni nám nebudú chodiť, lebo akonáhle budú musieť platiť za obedy, neprídu. Mám hlavu v smútku, lebo keď pôjdeme do tohto projektu a nastavíme merateľný ukazovateľ na počet novovzniknutých miest a počet novoprijatých detí a oni to po zápise odignorujú, tak budeme mať vážny problém,”* (KE okres 03 obec 01).

To je postup, ktorý obmedzuje rozhodovanie rodičov a prenáša ho dokonca na vedenie materských škôl, to v konečnom dôsledku rozhoduje koho do školy prijme a koho nie – v našich prípadoch s pozitívnou motiváciou pomôcť rodičom prekonať prekážky súvisiace s vysokými poplatkami, no dá sa predpokladať, že tento nástroj je využiteľný (nevieme či využívaný) aj na odradenie rodičov z MRK.

Zistenia naznačujú, že deti z rodín, ktoré sú chudobné, ale nespĺňajú podmienky pre pridelenie štátnej podpory, ostávajú na konci radu na materskú školu – školy bez štátnej podpory pre všetky deti si rodičia dovoliť nemôžu a do škôl so štátnou podporou sa dostanú iba v prípade, že už má zabezpečený stanovený podiel detí s nárokom na dotáciu. Systém selektovanej podpory považuje väčšina zainteresovaných (riaditeľky MŠ, terénni sociálni pracovníci, rodičia, starostovia) za nespravodlivý. *„Je nespravodlivé, že niekto do hmotnej núdze je zaradený a iný s podobnými finančnými podmienkami nie je,“* (riaditeľka MŠ, KE okres 01 obec 01). *„Skoro všetky sociálne oblasti v štáte sú zle postavené a aj preto je to prekážkou, aby dali svoje deti do škôlky,“* (TSP, KE, skupinový rozhovor v okrese 01).

S výrokom: *„Legislatívne vymedzenie hmotnej núdze je nastavené prísne. Mnoho chudobných detí nespĺňa jeho podmienky, nemajú nárok na podporu a preto nie sú v MŠ“* sa riaditeľky stotožnili, pozitívne odpovede prišli až od 71,25% z nich a proti bolo iba 8,00 %. V celkovom vyjadrení dosiahol výrok priemerné hodnotenie AM = 1,91 a medián Med = 1 (SD = 1,23, Min = 1, Max = 5). Podobne súhlasný postoj zaujali k výroku: *„Podpora stravovania a školských pomôcok iba pre deti v hmotnej núdzi má negatívne dôsledky pre ostatné chudobné deti a aj MŠ“*: S výrokom súhlasilo až 72,50% respondentiek, neutrálny postoj vyjadrilo 15,00% a len 12,50% s výrokom nesúhlasilo. Uvedený výrazný súhlas dokazuje aj veľmi nízke priemerné skóre a medián (AM = 1,93, Med = 1, SD = 1,26, Min = 1, Max = 5).

2.4 Ako sa o nízkej zaškolenosti detí z marginalizovaných rómskych komunít diskutuje na lokálnej úrovni?

Dobrou správou je, že aktéri v lokalitách (riaditeľky MŠ, zástupcovia samospráv, sociálni pracovníci) majú pomerne dobrý prehľad o dôvodoch nízkej účasti detí z MRK na predprimárnom vzdelávaní. Na všetkých stretnutiach sa diskutovalo o finančnej nedostupnosti, vzdialenosti, kapacitnej nedostatočnosti, bariérach na strane rodičov. Rodičia, terénni sociálni pracovníci a časť učiteliek vidí ako problematické aj odmietanie a oddelovanie rómskych detí z MRK materskými školami, o oddelenom vzdelávaní sa otvorene diskutuje so všetkými aktérmi.

Na skupinových rozhovoroch so zástupcami inštitúcií (miestne alebo regionálne úrady) nezaznieva veľa hlasov proti nemu, skôr to účastníci vnímajú ako fakt. Napr. v jednom z miest (ako príklad ho spomíname aj v inej časti tejto správy) sa respondenti z miestneho úradu prezentovali založením „rómskej“ školy ako pozitívnym príkladom. *„...sa nám podarilo otvoriť už druhú rómsku škôlku pre deti, ktoré sú trošku na inej úrovni, rozprávajú po slovensky a sú iní,“* (zamestnankyňa miestneho úradu). Školu účastníci nášho stretnutia za segregovanú nepovažujú, pretože sa nachádza v meste a nie priamo v segregovanej rómskej komunite, pre ktorú je určená.

Sociálni pracovníci patrili medzi najlepšie informovaných respondentov, aj keď v niektorých lokalitách sme sa stretli aj s dobre informovanými zástupcami samospráv a riaditeľkami materských škôl (menej informácií mali učiteľky). Poradovník príčin samozrejme varioval – predné priečky obsadzovali financie, postoj rodičov a absencia kapacít MŠ (alebo MŠ) v blízkosti marginalizovaných komunít. Kým prevaha sociálnych pracovníkov, rodičov, časť riaditeliek aj starostov považuje za najsilnejšiu prekážku finančnú nedostupnosť, zástupcovia okresných inštitúcií (prípadne samospráv vo väčších mestách) už za absenciou rómskych detí v materských školách vidia prednostne vzťah rodičov k vzdelávaniu (slabá motivácia, absencia zvyku ranného vstávania, lenivosť, a i.).

Pracovníci v teréne sú menej kritickí a viac chápvajú, no téme sa nevyhýbajú. Časť rodičov aj podľa nich nepovažuje vzdelávanie v MŠ za dôležité, ako bezpečnejšiu, prospešnejšiu pre dieťa („hovoria, že sa o dieťa vedľa lepšie postarať doma“) vidia domácu starostlivosť. Podľa nich aj učiteľiek spôsobujú postoje rodičov a najmä „zlé“ návyky v rodinách (napr. pri rannom vstávaní) skôr vysokú absenciu rómskych detí.

Silnejší odklon od dôrazu na finančnú nedostupnosť v „prospech“ slabého záujmu rodičov o predprimárne vzdelávanie alebo vzdelávanie vo všeobecnosti nastáva akonáhle diskusiu o bariérach prenesieme z lokalít na vyššiu (okresnú, regionálnu) úroveň. Vzhľadom k tomu, že téma je aktuálna, podobné tendencie je badať aj v diskusii na národnej úrovni – problematika nedostupnosti MŠ pre rómske deti sa v ostatnom období preniesla z odborných do politických kruhov, kde tiež silne zaznieva potreba pracovať s rodičmi (motivovať ich, atď.), pritom sa veľmi jasne ukazuje, že finančné dôvody, kapacita MŠ, slabá prax v práci s rómskymi deťmi, neochota alebo nepripravenosť kompetentných v lokalitách, by mali byť prvé v rade riešení.

Na nedostupnosti MŠ z ekonomických dôvodov sa zhodujú všetky skupiny, poplatky za stravovanie, ZRPŠ, ale najmä tzv. skryté výdavky sú veľkým problémom, na jeho riešenie však nemajú nástroje. Zástupcovia samospráv otvárajú aj tému chýbajúcich finančných prostriedkov na lepšiu prevádzku škôl (opravy, nákup zariadenia, a i.), odborných zamestnancov.

Systém podpory pre deti z chudobných rodín je podľa všetkého nastavený zle, neobsiahne všetky deti, ktoré by pomoc potrebovali (štátne dotácie sú podľa respondentov nespravodlivo distribuované, resp. nedostávajú sa k všetkým, ktorí ich potrebujú), finančné a iné prekážky ostávajú ťažko prekonateľné. Viaceré starosti, napr. v súvislosti s poplatkami za MŠ, školskými výletmi, komplikovaným vykazovaním detí s nárokom na štátne dotácie, atď. sa prenášajú aj na vedenie škôl alebo zriaďovateľov. V súvislosti s tým nás zaujímalo, ako vnímajú zamestnanci škôl prítomnosť detí z chudobných rodín v materských školách. Otvorene sme postavili výrok „mať dieťa z chudobnej rómskej rodiny prináša pre MŠ iba nevýhody“. Vedúci pedagogickí zamestnanci MŠ s týmto výrokom nie sú stotožnení (43,21%), 31,36% zaujalo neutrálny

postoj. Na 5 stupňovej škále dosiahol tento výrok tiež skôr priemerný nesúhlas ($AM = 3,35$) aj keď medián dosiahol hodnotu $Med = 3$ ($SD = 1,14$, $Min = 1$, $Max = 5$). 26,98% učiteliek zaujalo neutrálny postoj a 23,81% s výrokom veľmi nesúhlasilo.

Najmä starostovia hodnotia aj kapacity materských škôl, aj keď nie všade majú presné údaje o počte detí v MRK mimo materskej školy. Vo viacerých obciach sa MŠ budujú alebo rozširujú práve vo vzťahu k deťom z marginalizovaných komunít – vo viacerých lokalitách sú v pláne výstavby materských škôl v komunitách alebo pre rómske deti s obhajobou oddeleného vzdelávania ako efektívnejšieho pre rómske aj deti z majority. V materských školách sa o kapacitách uvažuje prevažne v kontexte podaných žiadostí, aj keď sme sa stretli aj s riaditeľkami, ktoré pracovali s vekovými analýzami detí od 3 - 6 rokov.

Obavy z nedostatočnej pripravenosti personálu na prácu s deťmi z MRK a z komplikácií predpokladaných pri spoločnom vzdelávaní detí z MRK spolu s ostatnými deťmi navštevujúcimi materskú školu v rozhovoroch zaznievajú tiež. Aj toto je jeden z dôvodov „obhajoby“ etnicky homogénnych materských škôl.

2.4.1 Predprimárne vzdelávanie v lokálnych rozvojových dokumentoch

Strategické plánovanie je chápané ako moderný spôsob definovania koncepcie rozvoja a cieľov (Borecký, 2000). Zvykli sme si, že plánovanie má svoje výhody, Slovensko plánuje na všetkých úrovniach, vrátane lokálnej. Strategické plánovanie je dobrým konceptom ako organizovať zmeny a vytvárať spoločnú víziu (napr. Vahnove, 1999), jeho podstatnou charakteristikou je komplexnosť, pretože strategické plánovanie sa zaoberá všetkými dôležitými oblasťami života územia (Klamár), zachytí „problémové“ oblasti a participatívnym spôsobom naplánuje riešenia.

Výstupom plánovania je najčastejšie dokument – strategický plán, ktorý Töröková (1997) definuje ako písomný dokument určujúci dlhodobé smerovanie

organizácie/regiónu a odpovedá na otázky spojené s víziou/smerovaním, cieľmi a postupmi ako tieto ciele dosiahnuť. Dobrý strategický plán by mal obsahovať:

- víziu, poslanie a hodnoty;
- analýzu súčasného stavu, v ktorej je identifikovaná zainteresovaná verejnosť, silné a slabé stránky regiónu;
- ciele a úlohy na stanovené obdobie;
- časový rozvrh na dosiahnutie cieľov;
- spôsob vyhodnotenia výsledkov.

Konkrétnou podobou strategických dokumentov na úrovni krajov, ale aj obcí sú najčastejšie Programy hospodárskeho a sociálneho rozvoja (okrem iného, je to dôsledok implementácie európskych nariadení do slovenskej legislatívy) – PHSR alebo Programy rozvoja obce – PRO. V ideálnom prípade ide o komplexné rozvojové dokumenty (tvorené kolektívne s participáciou verejnosti), definujúce konkrétne ciele vychádzajúce zo zistených potrieb a na nich nadväzujúce opatrenia/aktivity zasadené v konkrétnych časových rámcoch a s určenými zdrojmi potrebnými na ich realizáciu.

V takomto dokumente, by sa mali objaviť všetky oblasti vyžadujúce rozvoj alebo zmenu, vrátane oblasti vzdelávania. Ak je dostupnosť alebo kvalita predprimárneho vzdelávania v obci (regióne, kraji) nedostatočná, potom by mu v dokumente mal byť venovaný priestor. Z tohto dôvodu sme sa pozreli na rozvojové dokumenty oboch krajov a tiež obcí, v ktorých bol zrealizovaný terénny výskum. Zaujímalo nás predovšetkým, či je predprimárne vzdelávanie ich súčasťou, do akej miery sú ciele týkajúce sa materských škôl rozpracované (ciele – opatrenia – aktivity – termíny – zdroje), aké ciele si obce stanovili v súvislosti s predprimárnym vzdelávaním a či sa marginalizované rómske komunity v dokumentoch objavujú aj ako samostatná téma.

Predprimárne vzdelávanie (jeho financovanie, podpora) je predovšetkým starosťou obce, ak je v obci potrebné rozšíriť kapacity, zvýšiť dostupnosť materskej školy pre všetky deti v obci, atď. – je na pleciach miestnej samosprávy sa o to postarať a financovanie si môže zabezpečiť napríklad aj prostredníctvom projektu. Ak však obec chce čerpať nenávratný finančný príspevok z EU fondov alebo zo štátneho rozpočtu, musí mať spracovaný

strategický dokument a nie len to, v dokumente má/musí byť uvedená aj téma, ktorú chcú projektom rozvíjať, pretože väčšina „projektových formulárov“ si vyžaduje dôkaz súladu návrhu projektu s lokálnou stratégiou. Stratégie sú „živé“ dokumenty, môžu sa aktualizovať (doplňať, upravovať) kedykoľvek, no vždy sú rámcované na určité „plánovacie“ obdobie.

V tabuľke 33 uvádzame stručný sumár informácií, ktoré sme získali analýzou lokálnych strategických dokumentov jednotlivých obcí. Zamerali sme sa na obce, ktoré sme navštívili v rámci kvalitatívnej časti nášho terénneho skúmania (z týchto obcí sme zároveň realizovali dotazníkovú časť výskumu zameranú na rodičov). Nie všetky obce mali dokument k dispozícii (nepodarilo sa nám ich získať ani v tlačenej podobe k nahliadnutiu priamo v obci).

Tabuľka 33: Predprimárne vzdelávanie v rozvojových dokumentoch obcí

Kraj	Obec a okres	Charakteristika	Dokument
KE	okres 01 obec 01	Cca. 5 600 obyvateľov, viacero rómskych komunít (vrátane segregovanej) – Rómovia tvoria cca. 35% podiel na obyvateľstve, 2 MŠ, z toho jedna v blízkosti segregovanej RK; problém s kapacitami – MŠ nenavštevujú najmä rómske deti, tretia MŠ je vo výstavbe.	Dva dokumenty (obsahovo podobné): Program rozvoja mesta 2014 – 2020 (PRM); Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja 2014 – 2020 (PHSR) Ciele: Rekonštrukcia MŠ v blízkosti osady; Výstavba novej MŠ (pre rómske deti)
	Okres 01 Obec 03	Cca 20 000 obyvateľov z toho cca 15% Rómov, viacero MRK (vrátane segregovanej); 8 MŠ z toho 2 „rómske“ v blízkosti MRK, v ostatných je zanedbateľný počet rómskych detí, segregovaná MRK nemá dostupnú MŠ; neexistuje dobrý prehľad o počte rómskych	Tri rozvojové dokumenty: PHSR na roky 2015 – 2020 (2022); PRM z roku 2015 (aktualizovaný PHSR) a Koncepcia školstva na obdobie 2012 – 2016 (dokument nebol aktualizovaný) Ciele (za všetky dokumenty): zlepšiť technický stav objektov a vybavenosť

		detí mimo MŠ („veľa“), podľa zástupcov mesta je kapacita MŠ vyhovujúca.	škôl, potreba otvorenia MŠ v lokalite segregovanej MRK, potreba zvýšenia hrubej zaškolenosti rómskych detí (bez konkrétnych opatrení) – v jednom z dokumentov sa ako dôvody nízkej zaškolenosti uvádzajú postoje rodičov a jazyková bariéra. Na základe terénneho výskumu je možné konštatovať, že ciele vo vzťahu k predprimárnemu vzdelávaniu rómskych detí nie sú v realizácii.
	Okres 02 Obec 01	Cca 11 000 obyvateľov, z toho cca 20% Rómov, viacero MRK, vrátane segregovaného (bez dostupnej MŠ); 5 MŠ – jednu s poldennou prevádzkou navštevujú rómske deti žijúce mimo segregovanej komunity, v ostatných MŠ je počet rómskych detí zanedbateľný. Deti zo segregovanej komunity materskú školu nenavštevujú.	PRM 2016 – 2023 Ciele: optimalizovať súčasné podmienky na primárne a predprimárne vzdelávanie. Aktivita: zníženie energetickej náročnosti budov MŠ, skvalitňovanie podmienok pre vzdelávanie, rekonštrukcia MŠ. Zlepšenie dostupnosti predprimárneho vzdelávania pre deti žijúce v jednej zo segregovaných komunít: vybudovanie MŠ. Táto aktivita bola naplánovaná na rok 2016, no podľa rozhovoru s vedením mesta, nie je dosiaľ zrealizovaná (chýba konsenzuálna podpora aktivity v zastupiteľstve).
	Okres 02 Obec 02	počet obyvateľov: cca 1 500, podiel Rómov: cca 30%, rómske osídlenie vo vnútri obce, 1 MŠ s kap. 60 miest (v roku 2016 došlo k jej rozšíreniu), MŠ navštevujú aj rómske deti. Podľa starostu	PRO 2016 – 2020 Opatrenia: rozšírenie kapacít MŠ (opatrenie zrealizované)

		kapacita postačuje, „...vezmeme do MŠ prednostne 5 ročné deti a deti zamestnaných rodičov.“	
	Okres 02 Obec 04	Počet obyvateľov cca 3 700, podiel Rómov: cca. 40%, viac rómskych osídlení, vrátane segregovaného, 1 MŠ, kapacita MŠ nepostačuje, deti z MRK MŠ nenavštevujú.	PHSR 2016 – 2023 Bez zmienky o predprimárnom vzdelávaní detí z MRK. Dokument obsahuje ciele a opatrenia orientované na existujúcu materskú školu: dobudovanie vonkajších ihrísk, oprava oplotenia, obnova vnútorného vybavenia. Aktuálne kapacity MŠ sú v PHSR zhodnotené ako postačujúce (<i>„S ďalšími predškolskými zariadeniami sa neuvažuje, nakoľko existujúce zariadenie bude kapacitne vyhovovať aj pre návrhové obdobie“</i>). Starosta obce dokument kritizuje (vznikol za predchádzajúceho vedenia), plánuje výstavbu MŠ v blízkosti segregovanej MRK, neočakáva prísun rómskych detí do existujúcej MŠ.
	Okres 03 Obec 01	počet obyvateľov cca 8 000, z toho cca 20% Rómov (odhady podielu Rómov sa rôznia od 16% do 23%), obec má viacero rómskych osídlení, vrátane segregovaného, 3 MŠ, z toho 1 v blízkosti segregovaného osídlenia (s poldennou prevádzkou). Kapacita nepostačuje, veľká časť detí zo segregovaného osídlenia MŠ nenavštevuje.	PHSR 2016 – 2023 Opatrenia: nadstavba ZŠ s MŠ s cieľom zvýšiť kapacitu, no nie je jasné, či túto školu navštevujú aj rómske deti.
	Okres 03	počet obyvateľov cca 1 700, z toho cca 30% Rómov, rómske osídlenie	PHSR 2008 – 2015 (neaktuálne) Téma vzdelávania detí z MRK sa tu

PO	Obec 02	situované vo vnútri obce, 1 MŠ s kapacitou 25 miest, v ktorej sú rómske deti z „lepších“ rodín, veľká časť rómskych detí MŠ nenavštevuje. MŠ je zapojená do jedného z národných inkluzívnych projektov, budova školy je dobre vybavená.	spomína len okrajovo, predovšetkým vo vzťahu k trhu práce. Jedným z cieľov je: <i>Zvýšenie vzdelanostnej úrovne občanom zo sociálne znevýhodneného prostredia.</i> Opatrenia k tomuto cieľu sú formulované všeobecne a skôr pre národnú úroveň (napr. úprava legislatívy...).
	Okres 01 Obec 02	počet obyvateľov cca 2 800, z toho Rómov cca. 80%, rómske osídlenie na okraji, 1 MŠ s poldennou prevádzkou – 100% rómskych detí, MŠ navštevujú všetky deti vo veku 5 rokov, pre mladšie kapacita nepostačuje.	KPSS 2018 – 2022 Potreba rozširovania kapacít MŠ, no dokument nemá programovú časť (ciele – opatrenia – aktivity). Podľa rozhovoru so starostom má obec pripravený projekt na rozšírenie kapacity MŠ.
	Okres 01 Obec 03	počet obyvateľov: cca. 2 000, podiel Rómov: cca 70%, segregované rómske osídlenie, 1 MŠ s elokovanou triedou v segregovanom osídlení - 100% detí z MRK, v centrálnej budove MŠ menej rómskych detí (z „lepších“ rodín), väčšia časť 5 ročných rómskych detí MŠ navštevuje, pre mladšie deti chýbajú kapacity. Podľa rozhovoru so starostom využije obec v prípade povinnej školskej dochádzky priestory základnej školy. Uvažuje nad rozšírením kapacít MŠ a jej rekonštrukciou (budova je v nevyhovujúcom technickom stave).	PHSR 2016 – 2022 Dokument obsahuje stručné zhodnotenie predprimárneho vzdelávania a potrebu rekonštrukcie a rozširovania kapacít MŠ.

	Okres 02 Obec 01	počet obyvateľov: cca 2 700, podiel Rómov: cca. 20%, väčšina Rómov žije v rozptyle, menšie „rómske“ susedstvo na okraji obce, 2 MŠ – všetky sú etnicky heterogénne, kapacita MŠ postačuje (spolu 110 miest), väčšina rómskych detí MŠ navštevuje (aj vo veku od 3 do 5 rokov)	KSP na roky 2016 – 2021. O predprimárnom vzdelávaní sa nezmieňuje.
	Okres 02 Obec 02	počet obyvateľov: cca 2 500, podiel Rómov: cca 50%, rómske osídlenie na okraji obce, 1 MŠ (aktuálne zrekonštruovaná so zvýšenými kapacitami) s oddelenými triedami pre rómske a nerómske deti, triedy pre rómske deti sú v poldennej prevádzke, časť rómskych detí z osídlenia MŠ nenavštevuje, chýba presnejší prehľad o počte detí mimo MŠ.	PRO 2015 – 2022 zhodnotený súčasný stav predprimárneho vzdelávania a prognóza nepostačujúcej kapacity v budúcnosti. Medzi cieľmi uvádza obnovu a rozšírenie kapacity MŠ (s odhadom finančnej náročnosti) s časovým rámcom do roku 2022. Starosta obce ako najväčší problém identifikuje nepravidelnú dochádzku rómskych detí a neochotu (nedôveru) rodičov ponechať deti v celodennom pobyte v MŠ – tieto problémy sa v rozvojovom dokumente nenachádzajú.
	Okres 02 Obec 03	počet obyvateľov cca 3 800 z toho podiel Rómov cca 25%, viac rómskych osídlení, vrátane segregovaného, 1 MŠ (5 tried + jedna v príprave), kapacita 120 miest nepostačuje, MŠ navštevujú aj deti z okolitých obcí, väčšia časť rómskych detí vo veku 5 rokov je v MŠ, školu nenavštevujú deti z najchudobnejších rodín.	PHSR 2015 – 2024 „Obnova a modernizácia predškolskej výchovy“ a medzi aktivitami zriadenie detských jasí, rozšírenie kapacity MŠ a modernizáciu vnútorného vybavenia MŠ.

Zdroj: vlastné spracovanie

Obce sa skôr zameriavajú na technický stav budov materských škôl, ich vybavenie a kapacity. Nikde sme nenašli zmienku o potrebnej integrácii rómskych detí do spoločného vzdelávania v MŠ, skôr naopak – plány na výstavbu škôl v blízkosti MRK sú potvrdením segregačných tendencií v predprimárnom vzdelávaní. Je otázkou, či sú obce „schopné“ (odborne aj politicky) zavádzať inklúziu v predprimárnom vzdelávaní, tak aby mali všetky deti príležitosť zdieľať spoločný priestor v materských školách.

2.4.2 Čo na to rodičia?

Ako sme už uviedli, prekážky na strane rodičov (nezáujem, nedocenenie predprimárneho vzdelávania, absencia zručností, atď.) zaznievali najsilnejšie na stretnutiach so zástupcami inštitúcií. S väčším pochopením, napr. obáv z neprijatia dieťaťa, nedôvery v inštitúcie, vrátane MŠ, strachu z neznámeho prostredia a z majority (najmä ak ide o deti zo segregovaných komunít), diskutovali o téme sociálni pracovníci. Podobne ako sociálni pracovníci aj rodičia hovorili, že rómske mamy silne vnímajú pocity dieťaťa v adaptačnom období, viacerí nám povedali, že ak sa dieťa v škole necíti dobre („plače“, „nechce tam chodiť“, „bojí sa učiteľiek“, „bojí sa nerómskych detí“), rýchlejšie podliehajú a dieťa nechávajú doma. Jedno z možných vysvetlení ponúka matka, ktorá sa rozhodla svoje dieťa z MŠ „odhlásiť“. *„Jedno moje dieťa tam chodilo, ale plakala, že tam nechce chodiť. Učiteľka na ňu kričala. Ja som doma lebo mám menšie deti, tak som ju nechala tak, nech je doma.“*

Matkám, ktoré nie sú pod tlakom absencie času, napr. kvôli zamestnaniu alebo iným povinnostiam, odpadá nutnosť zabezpečiť deťom starostlivosť mimo domu, navyše keď majú mladšie deti, ktorým sa doma venujú, prípadne žijú vo viacgeneračných rodinách s ďalšími dospelými ženami vedia, že o dieťa bude postarané. Zamestnané rómske matky materskú školu oceňujú, okrem iného, aj pre kvalifikovanú pomoc so starostlivosťou o dieťa. *„Ja pracujem aj manžel pracuje a tak keď som v robote viem, že je o dcéru postarané.“* „Výhod je viac. Matka keď pracuje tak môže byť v pokoji a vie, že pri učiteľkách je v bezpečí.“

Učiteľky hovoria o „ťažšej“ adaptácii rómskych detí z marginalizovaných komunít na prostredie materskej školy. Sociálni pracovníci vysvetľujú, že ak ide o deti, ktoré doma komunikujú v rómčine, potom učiteľkám v MŠ nerozumejú, čo len znásobuje ich pocit ohrozenia v cudzom prostredí. Je len samozrejmé, že rodičia na toto reagujú citlivo.

Tiež starostlivosť o ďalšie (mladšie) deti, môže byť komplikáciou, napr. pri rannej príprave dieťaťa do MŠ (*„Do škôlky by sme dali aj chlapca, ale žena je doma na materskej, tak sú doma. Nemá čas ich učiť.“*) alebo v prípade ak treba do MŠ prekonávať väčšie vzdialenosti (napr. v obci 02 okresu 01 je MŠ od MRK vzdialená cca. 1 km *„Chodíme každý deň pešo.“*)

Bez ohľadu na to, či dieťa v materskej škole majú alebo nemajú, rodičia v rozhovoroch pomenúvajú veľmi konkrétne prínosy predprimárneho vzdelávania:

- Príprava do školy: *„Chcem, aby sa naučil všetko čo treba do základnej školy,”* (KE okres 01 obec 02). *„Učia sa správne hovoriť po slovensky, básničky, spievať a kresliť. V škole sa potom lepšie učia,”* (KE okres 02 obec 03). *„Musel ísť, pretože by potom išiel do nultého ročníka v základnej škole,”* (KE okres 01 obec 01).
- Prevencia pred zaradením do špeciálneho školstva: *„Dobre, že chodí do škôlky, lebo nechcem, aby išla do špeciálnej triedy,”* (otec, KE okres 02 obec 01).
- Trénovanie v slovenskom jazyku: *„Učiteľky ich tlačia aby sa naučili po slovensky,”* (PO okres 01 obec 01). *„Chcem aby môj syn vedel dobre po slovensky,”* (PO okres 01 obec 01).
- Dobrý základ pre začlenenie do majoritnej spoločnosti: *„Chcel som aby bola začlenená, aby nebola zaostaná a aby sa necítila zle medzi Nerómami v škole,”* (PO okres 01 obec 01).
- Dieťa získa návyk ranného vstávania, denného režimu: *„Chcem aby si zvykli ráno vstať, obliecť sa a ísť do škôlky,”* (PO okres 02 obec 01).
- Dieťa získa sebaobslužné zručnosti;
- Dieťa sa rozvíja s odbornou pomocou: *„Ja ho doma neviem naučiť hovoriť správne. On nevie rozprávať, ale pani v škôlke (pozn. logopedička) s ním*

pracuje," (KE okres 02 obec 02). „Vyrábajú rôzne veci v materskej škole. Učia sa," (KE okres 01 obec 01).

- Materská škola je základom pre ďalšie vzdelávanie a zvyšuje šance na vymanenie sa z chudoby: *„Chcem aby bol na lepšej úrovni ako my sme teraz my," (otec, PO okres 02 obec 02).*
- Spokojnosť dieťaťa: *„Malá chcela veľmi ísť do škôlky už od dvoch rokov lebo chlapec tam už bol, tak som jej vyhovel," (KE okres 01 obec 02). „Malý je spokojný a aj ja som spokojná," (KE okres 01 obec 01).*
- Ocenenie vzdelania: *„Chcem, aby bola múdrejšia ako ja," (PO okres 01 obec 02).*

Veľmi podobné vyjadrenia sme získali aj od skupiny rodičov detí vo veku 5-6 rokov, ktoré materskú školu nenavštevujú. Prezentujeme ich výpovede:

- *„Lepšia príprava do školy, naučia sa slovensky jazyk."*
- *„Dieťa sa naučí v škôlke geometrické tvary, farby, jazyk."*
- *„Neviem, nemala som deti v škôlke, ani moje susedy. Ale učia ich tam do školy – umývať, chodiť na záchod, hovoriť."*
- *„Ešte som nemala dieťa v materskej škole, ale chcela by som, aby mojim deťom bolo lepšie a mohli chodiť do škôlky. Ja som do škôlky nechodila."*
- *„Deti v škôlke sa veľa naučia a nemusia ísť do nultého ročníka."*
- *„Má to výhody. Bude mať viac rozumu. Bude mať kamarátov."*

Nezdá sa, že by respondenti, ktorých deti nie sú v MŠ nepoznali význam predprimárneho vzdelávania, otázkou je, prečo ich deti do MŠ nechodia. Vysvetlenia ponúkajú opäť rodičia, ktorí pomenúvajú dôvody zrejme silnejšie ako je ich motivácia. Rodičovské rozhovory neprinášajú ani nové, ani prekvapivé témy - finančná, kapacitná a geografická nedostupnosť, obavy z neprijatia dieťaťa majoritou (zastúpenou rodičmi a učiteľkami v MŠ). Dôležité je, že vždy ide o kombináciu prekážok vytvárajúcu situáciu, v ktorej už rodičia nemajú rozhodovanie vo svojich rukách, resp. majú len veľmi málo priestoru na vlastné rozhodnutie o zapísaní alebo nezapísaní dieťaťa do MŠ.

Finančnú nedostupnosť predprimárneho vzdelávania ako dôvod neprítomnosti rómskych detí v materských školách uviedlo v dotazníkovom prieskume až 38,42% rodičov, ktorí dieťa v MŠ nemajú a aj v skupine rodičov

s dieťaťom/deťmi v MŠ sa finančné dôvody ukázali ako druhé najsilnejšie, hneď za nedostatočnou kapacitou. S uvedenou hypotézou súvisí aj možnosť, že matka na rodičovskej/materskej dovolenke, prípadne nezamestnaná matka sa môže venovať svojim deťom a preto nemusia navštevovať MŠ, čím ušetria aj isté finančné prostriedky. S týmto predpokladom súhlasí skoro pätina našich respondentov s dieťaťom v MŠ (17,52%) a 20,53% rodičov, ktorí dieťa v MŠ nemajú. Až 13,87% v jednej a 12,11% rodičov v druhej skupine si myslí, že rómske deti nie sú v MŠ, lebo ich tam nechcú nerómski rodičia. Uvedené percento vnímame ako veľmi vysoké a predpokladáme, že môže súvisieť s osobnou skúsenosťou alebo správami z okolia našich respondentov, naznačujú to aj naše zistenia z rozhovorov.

Tabuľka 34: Názory rodičov na nízku zaškolenosť rómskych detí

	Rodičia, ktorí nemajú deti v MŠ		Rodičia, ktorí majú deti v MŠ	
Myslím si, že v materských školách je málo rómskych detí preto, lebo	N	%	N	%
sa o nich ich mamy radšej postarajú doma	39	20,53%	24	17,52
materská škola je ďaleko	19	10,00%	13	9,49%
rómske deti v materských školách nechcú učiteľky	10	5,26%	13	9,49%
rómske deti v materských školách nechcú nerómski/bieli rodičia	23	12,11%	19	13,87%
materské školy sú príliš drahé a Rómovia sú chudobní	73	38,42%	33	24,09%
v materských školách je málo miest a detí je veľa	26	13,68%	34	24,82%
iné	-	-	1	0,73%
Spolu	190	100%	137	100%

Zdroj: vlastné spracovanie

Prvé priečky v poradovníku bariér v dostupnosti predprimárneho vzdelávania sa príliš nemenia ani v otázke „Aké sú dôvody, pre ktoré nie je vaše

dieťa/deti v materskej škole." Otázku sme položili iba rodičom, ktoré deti v MŠ nemajú, najväčší počet respondentov označil možnosť „materská škola je príliš drahá“ (48, 32,43%), druhý najvyšší počet volieb získala možnosť „mám ich radšej doma“ (39; 26,35%), ďalej „materská škola je príliš ďaleko“ (24; 16,22%) a „v materskej škole je málo miesta, moje dieťa by sa tam nedostalo“ (19; 12,84%).

Tabuľka 35: Dôvody, pre ktoré rodičia dieťa/deti do MŠ nezapísali

Aké sú dôvody, pre ktoré nie je vaše dieťa/deti v materskej škole	N	%
mám ich radšej doma	39	26,35%
materská škola je príliš ďaleko	24	16,22%
materská škola je príliš drahá	48	32,43%
v materskej škole je málo miesta, moje dieťa by sa tam nedostalo	19	12,84%
moje dieťa nie je v našej materskej škole vítané, necítilo by sa tam dobre	14	9,46%
Iné (strach z MŠ, nie sú v hmotnej núdzi))	4	2,70%
Spolu	148	100,00%

V rozhovoroch sme sa ich pýtali, čo by sa muselo zmeniť, aby svoje deti do materskej školy zapísali.

Zníženie finančnej náročnosti alebo zlepšenie finančnej situácie rodiny

„Keby nebolo treba toľko platiť a učiteľky by sa pekne správali k všetkým deťom, možno by som dala deti do MŠ.“ „Keby bolo viac financií, tak by som isto dal dieťa do škôlky.“ „Ja som vdova so siedmimi deťmi a nemám peniaze, aby som s deťmi chodila na autobus do škôlky.“ „Na jedného chlapca som v materskej škole platila 15 euro. Nedalo sa to.“ Podobne ako v dotazníkovom prieskume a tiež v rozhovoroch s ostatnými aktérmi, aj u rodičov najviac zaznievali sťažnosti na finančnú náročnosť predprimárneho vzdelávania. Aj

relatívne nízke poplatky, napr. ak sú rodičia v hmotnej núdzi, môžu byť pre rodiny v extrémnej chudobe alebo viacdtné rodiny neprekonateľnou prekážkou. Viacerí rodičia nám povedali, že dieťa zo školy „odhlásili“, pretože ju nezvládali platiť.

Aj pre rodičov sú dôležitou témou skryté náklady: príspevok ZRPŠ (dva sociálni pracovníci referujú, že ich samosprávy poplatky za MŠ pre rodiny bez zamestnania znížili o polovicu), na obuv, ošatenie, hygienu, posteľnú bielizeň, pyžamo, výlety alebo dochádzanie do MŠ. *„Aby sme mali viac peňazí. Mohli by deti chodiť do škôlky, dostať jedlo, oblečenie (uterák, pyžamo, papuče), my nemáme z čoho kúpiť.“*

Prísne a selektívne nastavenú podporu výchovy k stravovaniu kriticky hodnotili aj rodičia. V dotazníku sa stotožnili s výrokom *„Bolo by spravodlivé, keby všetky deti mali stravu v MŠ zadarmo. Vyriešilo by to veľa problémov chudobných rodín,“* (AM = 1,18, Med = 1, SD = 0,55, Min = 1, Max = 5) podobne pozitívne sa rodičia vyjadrili aj k výrokom: *„Pomohlo by, keby mali deti v materskej škole nárok na stravu zadarmo,“* (AM = 1,17, Med = 1, SD = 0,66, Min = 1, Max = 5) a *„V okolí je veľa chudobných detí, ktoré nemajú v materskej škole stravu zadarmo len preto, že ich rodičia nie sú v hmotnej núdzi,“* (AM = 2,02, Med = 1, SD = 1,41, Min = 1, Max = 5).

Približne polovica našich respondentov z dotazníkového prieskumu spadá medzi poberateľov dávok v hmotnej núdzi, výrok *„Keby moje dieťa nemalo v materskej škole stravu zadarmo, nemohlo by do MŠ chodiť,“* dosiahol na 5 stupňovej škále priemernú hodnotu 2,36 (Med = 2, SD = 1,35, Min = 1, Max = 5), čiže súhlas rodičov s týmto vyjadrením nie je tak výrazný v porovnaní s predchádzajúcimi. Výrok bol však orientovaný na percepciu situácie, v ktorej sa pravdepodobne významná časť respondentov nenachádza, jednak preto, že nárok na dotáciu spĺňajú a zároveň preto, že časť materských škôl v blízkosti marginalizovaných komunit v obciach, v ktorých sme rodičov oslovili, funguje v poldennej prevádzke.

Kapacita materských škôl

„Chcela som, aby bol v škôlke, ale nezobrali ho.“ „Chodia tam aj rómske deti, ale majú málo miesta. Tak čakám, kým bude fungovať nová MŠ.“ „Ja by som chcela, aby v materskej škole bolo viac miest aj pre ostatné deti. Dala by som tam aj naše tretie dieťa.“ „Aj keby bolo treba platiť, dala by som svoje dieťa do MŠ, keby ho zobrali.“

Zaujímavé je, že o chýbajúcich miestach pre ich deti hovorili aj rodičia z niekoľkých obcí, v ktorých sa ostatní aktéri (zástupcovia samosprávy aj MŠ) zhodli na tom, že kapacity materskej školy postačujú pokryť aktuálny dopyt alebo aspoň riaditeľky MŠ nevideli problém v kapacite. Už sme spomenuli, že viaceré riaditeľky materských škôl hodnotili kapacity len vo vzťahu k podaným žiadostiam, čo môže byť skresľujúce, pretože rodičia a sociálni pracovníci vysvetľujú, že pre časť rómskych rodičov sú ústne podané správy o preplnenosti školy dôvodom na nepodanie žiadosti o prijatie dieťaťa (so žiadosťou sú spojené výdavky na lekárske potvrdenie). Príkladom je obec 01 v okrese 01 Košického kraja. Podľa miestneho aktivistu, sociálnych pracovníkov a vedúcej školského odboru prejde predprimárnym vzdelávaním menej ako polovica detí, všetci rodičia, ktorých sme oslovili udávali ako primárny dôvod neprítomnosti ich detí v MŠ slabé kapacity a riaditeľka materskej školy hovorí: *„Do našej materskej školy sa môžu zapísať všetky deti, ktoré spĺňajú podmienky, zatiaľ sme ani jedného neodmietli. Všetky deti boli prijaté.“*

V obciach s väčšími marginalizovanými komunitami (často sú na okraji alebo v priestorovej segregácii od obce) býva materská škola určená pre deti z MRK v jej blízkosti a druhá MŠ v obci. Na chýbajúce kapacity sa riaditeľky, zástupcovia samospráv často odvolávali práve v súvislosti s týmito školami. Pre časť navštívených obcí platí, že aj keď v komunite sú rodičia, ktorí majú záujem o prijatie dieťaťa do MŠ (napr. čakajú na uvoľnenie miesta), v materskej škole v obci deti z MRK nie sú. Vysvetlení sa núka niekoľko, materské školy v obci sú finančne náročné, rodičia majú často reálne obavy z odmietnutia dieťaťa v „nerómskej“ škole, komunita je segregovaná a do MŠ majú ďaleko, v obci je zaužívané, že deti z MRK do etnicky zmiešanej školy „nepatria“ a rodičia to chtiac-nechtiac akceptujú.

Geografická vzdialenosť materskej školy

Najmä ak ide o segregované rómske komunity alebo komunity na okraji obce, relevanciu má aj umiestnenie materskej školy. Ak škola nie je v blízkosti komunity, potreba dochádzania komplikuje dostupnosť predprimárneho vzdelávania pre deti z nej, no ak je materská škola umiestnená v komunite alebo v jej blízkosti, stretávajú sa v nej výlučne rómske deti z chudobného prostredia. Prevaha rodičov vníma etnickú segregáciu detí ako nespravodlivú, rodičovské hlasy zastávajúce etnicky homogénne triedy alebo školy, sú ojedinelé. Rodičia, ktorých deti navštevujú etnicky zmiešané MŠ považujú za prínosné, že sa ich deti stretávajú s Nerómami napr. preto, že je to dobrý základ pre ďalší život v základnej škole.

Na strane druhej, preferujú materskú školu v blízkosti bydliska, oceňujú, ak je MŠ blízko a vzdialenosť považujú za jeden z dôvodov, prečo rómske deti z MRK v materských školách nie sú. „Najlepšie by bolo, keby sme mali škôlku tu na druhej strane cesty. Je tam budova a primátor tam chcel školu aj škôlku. Tam by sme deti dali, lebo je to blízko.“ „Škôlka je blízko a to je lepšie, ako keby mal chodiť autobusom.“

110

2.5 Podpora a nedostatky v oblasti financovania a riadenia a administratívy

V tejto podkapitole sa snažíme popísať zistenia o financovaní, administratívnom zaťažení a niektorých špecifikách riadenia súvisiacich so zaškolením detí z najviac ohrozených skupín (sociálne znevýhodňujúce prostredie, zvlášť marginalizované rómske komunity) v materskej škole. Prezentované zistenia sa týkajú na jednej strane zamestnancov materských škôl (ako odberateľov služieb subjektov a inštitúcií verejnej správy) a zároveň zástupcov práve týchto subjektov a inštitúcií (ako poskytovateľov služieb). Na strane druhej sú to zistenia týkajúce sa zákonných zástupcov/rodičov detí definovanej cieľovej skupiny.

Riadenie a financovanie MŠ

Pokiaľ chceme nahliadnuť do zložitého systému financovania materských škôl ako jedného z typov škôl a školských zariadení, musíme najprv porozumieť systému ich riadenia od národnej po lokálnu úroveň. So zámerom porozumieť jednotlivým úrovňam riadenia priamo súvisí najmä fakt, kto je zriaďovateľom materskej školy. Podľa §19 odseku 2 zákona 596/2003 o štátnej správe v školstve a školskej samospráve zriaďovateľom škôl a školských zariadení môžu byť obec, samosprávny kraj, okresný úrad v sídle kraja, štátom uznaná cirkev alebo náboženská spoločnosť a iná právnická osoba. Najčastejším zriaďovateľom materských škôl v SR sú obce (dediny i mestá), ďalej poznáme najmä tzv. súkromné materské školy a cirkevné materské školy. V krajine je i niekoľko desiatok materských škôl zriadených okresnými úradmi v sídle kraja – to sú však výhradne špeciálne materské školy. Prehľady o zriaďovateľoch materských škôl (podľa kľúča – štátne, súkromné, cirkevné) je možné vyhľadať na stránkach Centra vedecko-technických informácií v sekcii - Informácie o školstve, štatistické ročenky –materské školy⁴¹.

Podstatným faktom je, že prevažná väčšina materských škôl nie je právnickou osobou a teda ich rozpočet má v plnej miere pod kontrolou ich zriaďovateľ, ako sme už naznačili, väčšinou obec. Nejde len o rozpočet, resp. financovanie prevádzky existujúcich materských škôl, s predprimárnym vzdelávaním súvisi viacero dôležitých rozhodnutí, ktoré sú v plnej miere na pleciach zriaďovateľov (v lepšom prípade môžu do rozhodovacieho procesu vstupovať ďalšie subjekty – napr. samotné materské školy, iné služby, atď.). Očakávania sú veľké, ich rozhodnutia by mali byť v súlade s princípmi dostupnosti, rovnosti v príležitostiach, desegregácie, atď. a je veľmi otáznne, či sa školy a ich zriaďovatelia pri týchto náročných úlohách majú o koho oprieť.

Vzhľadom k zameraniu tejto správy sa nebudeme podrobnejšie venovať pôsobnosti a úlohám jednotlivých aktérov na vyššej ako lokálnej úrovni (ide buď o veľmi špecifické úlohy, napr. kontrola hygienických štandardov, pedagogicko-

⁴¹ K 15.9. 2018 je na Slovensku 2748 štátnych materských škôl, 164 súkromných a 89 cirkevných – bližšie pozri údaje za 2018/2019 https://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/statistiky/statisticka-rocenka-publikacia/statisticka-rocenka-materske-skoly.html?page_id=9602.

poradenská činnosť v konkrétnych prípadoch alebo „len“ vedenie štatistík), dôležitým zistením však je, že na regionálnej úrovni (okresná, ale aj krajská) absentuje subjekt s kompetenciami k riadeniu predprimárneho vzdelávania (napr. riadenie vo vťahu k dostupnosti MŠ alebo eliminácii segregácie, atď.) Je to dôsledkom nastavenia celého systému riadenia vzdelávania, ako sme už spomenuli v úvode tejto kapitoly, väčšina kompetencií je na obciach.

Komplexnejšia podpora zrejme chýba aj zamestnancom materských škôl, až 69,84 % učiteliek súhlasilo s výrokom „MŠ sú podporované iba finančne, všetko ostatné ostáva na pleciach vedúcich a pedagogických zamestnancoch“. Viac ako pätina (22,63%) sa vyjadrila k výroku neutrálne. Výsledné skóre na 5 stupňovej škále tak dosiahlo priemernú (AM) hodnotu 1,84 (Med = 1, SD = 1,04, Min = 1, Max = 5). S tým istým výrokom vyjadrilo súhlas 68,75 % z opýtaných riaditeľiek, presná pätina (20,00 %) z nich sa vyjadrila k výroku neutrálne. Výsledné skóre na 5 stupňovej škále tak dosiahlo priemernú (AM) hodnotu 1,96 (Med = 2, SD = 1,14, Min = 1, Max = 5).

Ďalšie zistenia hovoria nasledovné: podľa riaditeľiek v MŠ výrazne absentuje metodická (54,88 %) a personálna (52,14 %) pomoc. Vedúci pedagogickí zamestnanci MŠ majú pocit, že výrazne absentuje aj technicko – hospodárska (47,89 %) a pomoc organizačno – právna (39,75 %). Uvedené zistenie považujeme za výraznú výzvu pre verejnú správu, pretože absencia systémového prvku, na ktorý by sa školy mohli v prípade potreby obrátiť, je z nášho dotazníkového zisťovania evidentná.

Na strane zriaďovateľov sme v rámci realizovaných rozhovorov zaznamenali viaceré výpovede v zmysle, že materské školy a explicitne riaditeľky materských škôl si poradia aj samé, otázka metodickej, personálnej, alebo inej odbornej podpory a pomoci smerom k materským školám sa v ich výpovediach objavuje len sporadicky a keď, tak vo všeobecnej rovine. Mnohí starostovia, či zástupcovia úradov na regionálnej úrovni v rozhovoroch reagovali podobným spôsobom: „Mesto nemá žiadne problémy s materskou školou,“ (KE, okres , obec 1).

Na základe našich zistení sa však zdá, že dané výroky sú skôr dobrou reprezentáciou zľahčovania situácie predstaviteľmi obcí, resp. úzko zameraného

zmýšľania v kontexte prevádzky existujúcich MŠ, bez akcentácie reálnych potrieb v lokalitách, napr. na základe vekových analýz detskej populácie alebo existencie segregovaného vzdelávania. Vysvetlením môže byť aj prenášanie zodpovednosti na zamestnancov MŠ, ktoré je vo viacerých navštívených obciach prítomné.

Na viacerých miestach v správe konštatujeme, že koordinovaná, systematická a premyslená podpora a pomoc materským školám na regionálnej úrovni jednoducho chýba.

Z hľadiska manažmentu materských škôl možno posudzovať aj samotný fakt neprítomnosti chudobných rómskych detí v MŠ a existencie segregovaných materských škôl. Osobitnou otázkou je, kto je nositeľom myšlienok desegregácie, inklúzie a dostupnosti predprimárneho vzdelávania pre zraniteľné deti a kto má reálne kompetencie nepriaznivú situáciu zmeniť. Verejná (aj politická) diskusia v ostatných týždňoch a mesiacoch naznačuje, že najviac snahy vyvíja Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity, ktorý však nemá priamu pôsobnosť na systém vzdelávania, takže ostáva v úlohe podporovateľa, poradcu, prípadne nositeľa inovácií. Ministerstvo školstva ostáva zatiaľ skôr na deklaratívnej úrovni, napr. v diskusii o zmene legislatívy v súvislosti s povinnosťou predprimárneho vzdelávania sa aktivizovalo len málo. Ďalší aktéri v regiónoch (napr. ZMOS) sa v spomenutej diskusii prezentovali skôr z pozície kritikov.

Väčšinou ako najzávažnejší problém starostovia a úradníci (v podstate v zhode s výpoveďami oslovených riaditeľiek, učieliek, sociálnych pracovníkov i samotných rodičov) pomenúvajú financovanie materských škôl, častým problémom sú tiež kapacity materských škôl v súvislosti s nastávajúcimi legislatívnymi zmenami. Situácia je samozrejme odlišná v mestách a v obciach, zvlášť v menších.

V téme financovania sú obsiahnuté tri dôležité súčasti:

1. Financovanie "prevádzky" existujúcich MŠ.
2. Financovanie predprimárneho vzdelávania detí zo zraniteľných skupín – napr. prostredníctvom dotácií na stravovanie a školské pomôcky (venujeme sa mu v iných častiach správy).
3. Financovanie nového rozširovania kapacít predprimárneho vzdelávania v obciach (najmä v súvislosti s novou legislatívou).

Ako presne sú teda materské školy financované a kto má aké právomoci sa pokúsime čo najstručnejšie zhrnúť v nasledujúcich riadkoch⁴². Existujú štyri zdroje financovanie materských škôl a v tomto prípade je jedno, kto je ich zriaďovateľom:

- Príjmy z podielových daní.
- Štátny rozpočet (tento zdroj príjmu sa týka detí, ktoré majú jeden rok pred plnením povinnej školskej dochádzky a detí, ktoré žijú v domácnosti, kde sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi, prípadne príjem tejto rodiny je pod hranicou životného minima).⁴³
- Príspevok zákonných zástupcov (ktorý môže mať rôznu výšku, pretože o nej rozhoduje zriaďovateľ).
- Rozpočet zriaďovateľa materskej školy (zdôrazníme, že skutočne existujú zriaďovatelia, zvlášť obce, ktoré zo svojho rozpočtu prispievajú na chod materských škôl v ich pôsobnosti).

Výška jednotlivých zložiek možného príjmu materských škôl má svoje prísne a zdôrazníme, že komplikované pravidlá⁴⁴. Čo sa týka príjmu z podielových daní, podstatné je, že obce musia min. 88 % zo sumy, ktorú obdržia z ministerstva financií podľa počtu detí v materských školách skutočne aj poskytnúť materským školám v ich pôsobnosti. Existujú obce, kde z tejto sumy materským školám poskytnú nie predpísaných min. 88 %, ale plnú výšku tejto sumy. V tejto súvislosti je dôležité upozorniť na ďalšiu dôležitú informáciu. Výška sumy na jedno dieťa zapísané v materskej škole z podielových daní veľmi úzko súvisí s celkovým počtom detí v materskej škole. Najvyššia je táto suma na dieťa v materskej škole s počtom detí do 10. So zvyšujúcim sa počtom detí mierne klesá, až sa ustáli na fixnom čísle/výslednej sume na jedno dieťa, a to

⁴² V texte vychádzame z príslušných záväzných noriem a predpisov. Aktuálny a podrobný prehľad systému financovania s mnohými zaujímavými postrehmi uvádza Vargová, M. (2019) <https://dennikn.sk/blog/1533738/ake-drahe-su-nam-nase-deti-alebo-financovanie-materskych-skol-na-slovensku/>.

⁴³ O tomto zdroji príjmov materských škôl píšeme zvlášť podrobnejšie nižšie v texte.

⁴⁴ Podrobne aj s konkrétnymi príkladmi o nich píše Vargová v spomínanom texte. Informácie sú prístupné aj na stránkach MŠVVaŠ SR, napr. <https://www.minedu.sk/prispevok-na-vychovu-a-vzdelavanie-pre-ms/> alebo <https://www.minedu.sk/priloha-c-4-financovanie-originalnych-kompetencii-v-skolstve/>.

v materských školách s počtom detí nad 25. Hovoríme o tzv. školských originálnych kompetenciách obcí.

Pokiaľ hovoríme o príjme zo štátneho rozpočtu, ten sa týka len dvoch spomenutých kategórií detí v materských školách. Ide o deti, ktoré navštevujú materskú školu rok pred plnením školskej dochádzky a deti z rodín, kde sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi. Dôležité je, že tieto finančné prostriedky majú prísne vymedzené možnosti využitia, sú účelovo viazané. Ministerstvo školstva aj pravidelne zverejňuje prehľady, koľko financií jednotlivé materské školy v rámci tejto položky dostali⁴⁵.

Ďalší možný príjem financií pre materské školy je príspevok od zákonných zástupcov. Výška tohto príspevku je plne v kompetencii zriaďovateľa, teda v prevažnej väčšine materských škôl na Slovensku obcí, ktoré ho určujú v príslušnom všeobecne záväznom nariadení. V prípade tzv. súkromných alebo cirkevných materských škôl je to, samozrejme, príslušný zriaďovateľ.

Z tohto stručného prehľadu je jednoznačné, že riaditeľka materskej školy by mala mať skutočne vynikajúci prehľad v uvedených skutočnostiach, ak chce spolu so zriaďovateľom vecne a efektívne komunikovať o otázkach financovania materskej školy.

Dôležitým zdrojom príjmov pre zriaďovateľov materských škôl je aj finančná podpora, ktorá súvisí so zapojením sa do rôznych projektov. V aktuálnej situácii je to napr. intenzívne využívaná možnosť získania finančného príspevku v súvislosti so zvyšovaním kapacít materských škôl, ako aj možnosť zapojiť sa do národných projektov zavádzajúcich inkluzívne modely vzdelávania. Badať to aj na plánoch samospráv s rozširovaním alebo vytváraním nových kapacít MŠ (viaceré obce už školy stavajú, rekonštruujú). Problematickejšie už sú opravy budov bez potreby rozšíriť počet miest, napr. v jednom z okresov hovorí zástupca Regionálneho úradu verejného zdravia: *„Sú viaceré prípady v rámci okresu, kde je v MŠ vylučovanie formaldehydu a tieto by som mal zavrieť. Bohužiaľ to nemôžem urobiť, tak im len z roka na rok predlžujeme povolenie k činnosti.“*

⁴⁵ Presné informácie o výške sumy zo štátneho rozpočtu pre jednotlivé materské školy je možné pozrieť na <https://www.minedu.sk/prispevok-na-vychovu-a-vzdelavanie-pre-ms/>.

Veľká časť zástupcov samospráv nemá s financovaním prevádzky materských škôl výraznejšie problémy, neplatí to však pre obce so školami pre deti z MRK, v ktorých počtom neprevládajú deti s nárokom na spomínanú podporu zo štátneho rozpočtu pre deti z rodín, kde sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi - tá sa totiž netýka iba stravovania, ale aj školských pomôcok. Viac ako polovica riaditeľiek v našom dotazníkovom prieskume súhlasí s výrokom „*Deti z chudobných rodín potrebujú vyšší normatív,*“ – aj keď tento výsledok je potrebné interpretovať v kontexte ich odpovedí na otázku o počte rómskych detí z chudobných rodín v ich školách, ktoré vypovedajú o tom, že s takýmito deťmi sa aktuálne pracuje iba v 20-tich percentách MŠ, za ktoré boli dotazníky vyplňované.

Vedúce pedagogické zamestnankyne škôl by tiež prijali, ak by sa štát viac angažoval v oblasti financovania MŠ – s výrokom: „*Financovanie MŠ by malo prejsť z obcí na štát,*“ súhlasilo 70,37% respondentiek, neutrálnych odpovedí sme zaznamenali len v 17,28% prípadoch a negatívnych len 12,34%. Dané výpovede podľa nás odkazujú na vyššie opísaný zložitý systém tzv. originálnych kompetencií obcí súvisiaci s financovaním práve materských škôl.

116

Je nesporné, že v rámci vymedzených kompetencií musí riaditeľka materskej školy obsiahnuť veľké množstvo administratívy. Kľúčovými záväznými normami, ktoré vymedzujú jej povinnosti z tohto aspektu, sú najmä zákon č. 245/2008 Z. z., zákon č. 596/2003 Z. z. a vyhláška č. 306/2008 Z. z. Medzi tieto kompetencie patria napr.:

1. Definovanie podmienok týkajúcich sa prijímania detí do materskej školy (aj v súčinnosti s pedagogickou radou materskej školy), pričom sa uprednostňujú napr. deti s dovŕšeným piatym rokom veku, alebo deti s odloženou povinnou dochádzkou a iné.
2. Definovanie podmienok výchovy a vzdelávania dieťaťa v materskej škole, napr. v súvislosti so zaradením dieťaťa so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, kde môže i navrhovať zákonnému zástupcovi aj iný spôsob vzdelávania. Taktiež môže rozhodovať o formách výchovy a vzdelávania, ako napr. tzv. adaptačnom pobyte, či prítomnosti

zákonného zástupcu priamo počas výchovno-vzdelávacieho procesu, alebo i prevádzke materskej školy (poldenná, celodenná a pod.).

3. Stanovenie výšky poplatku, tzv. čiastočnú úhradu výdavkov za pobyt v materskej škole (v súčinnosti so zriaďovateľom), prípadne po schválení v pedagogickej rade materskej školy stanovenie tzv. dobrovoľného príspevku pre materskú školu.
4. Vedenie a kontrolu vedenia dokumentácie materskej školy, jej registratúru a to s dodržaním ochrany osobných údajov, na ktorých spracúvanie má materská škola právo.

Okrem uvedených kompetencií, v súvislosti s vedením „štandardnej“ dokumentácie vymedzenej v príslušných ustanoveniach spomenutých dvoch zákonov a vyhlášky, má i ďalšie povinnosti súvisiace s vedením dokumentácie (priamo súvisiacej s deťmi ohrozenými chudobou) podľa zákona č. 544/2010 Z. z. o dotáciách v pôsobnosti Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny. Téma dotácií sa venujeme aj na inom mieste v správe, avšak z aspektu (ne)spravodlivosti prerozdelenia dotácií. Na tomto mieste sa venujeme výhradne administratívnej záťaži spojenej s dotáciou na podporu výchovy k plneniu školských povinností dieťaťa ohrozeného sociálnym vylúčením a dotáciu na podporu výchovy k stravovacím návykom dieťaťa (podľa § 4 uvedeného zákona), na ktoré má materská škola právo, ak doloží dokumentáciu potvrdzujúcu definované podmienky. Zjednodušene povedané, na dotácie na pomôcky a dotácie na stravu má právo materská požiadať na dieťa, deti, ktoré spĺňajú jednu z uvedených podmienok:

- sú v poslednom ročníku pred nástupom na základnú školu;
- žije/ú v domácnosti, ktorej sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi, alebo posledných 6 mesiacov pred podaním žiadosti o dotáciu nepresiahol príjem výšku životného minima;
- navštevujú materskú školu, kde je najmenej 50% detí z domácností, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi.

O uvedené dotácie môže podľa príslušného zákona požiadať zriaďovateľ, obec, občianske združenie a v odôvodnených prípadoch materská škola (§ 4, odsek (4), písmená a, b, c, d). Prax je v prevažnej väčšine prípadov taká, že

všetky podklady pripraví materská škola, teda riaditeľka materskej školy. Predpokladá to však, že od zákonných zástupcov získa potvrdenia o pomoci v hmotnej núdzi a zriaďovateľ materskej školy (najčastejšie obec) požiadala príslušný Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny o spomínané dotácie. Toto je potrebné zrealizovať min. raz ročne, v stanovenom termíne do 10. januára. Zoznam detí, ktoré spĺňajú dané kritériá na dotácie sa aktualizuje v septembri, prípadne kedykoľvek počas roka, ak nastali nejaké zmeny. Výpovede v individuálnych rozhovoroch naznačujú, že práve táto skutočnosť je zdrojom preťaženia a neistoty. „Musím vedieť, ktoré dieťa patrí a ktoré nepatrí do hmotnej núdze,“ (PO, okres 1, obec 2, riaditeľka). „Celú administratívu si riadim sama, potrebovala by som pomoc,“ (PO, okres 1, obec 3, riaditeľka). Tie, ktoré nemajú skúsenosť s deťmi z rodín najviac ohrozených chudobou prirodzene v týchto záležitostiach nemajú prehľad. „Neviem ako to funguje, či to musia hlásiť alebo dokladovať. Do MŠ chodia deti tých (rómskych) rodičov, ktorí nie sú chudobní,“ (KE, okres 3, obec 2, riaditeľka).

Na druhej strane sú riaditeľky materských škôl (ne)priamo nútené i k ďalším, v prevažnej miere administratívnym úkonom. „Vekové analýzy detí si robí riaditeľka materskej školy,“ (PO, okres 1, obec 3, záznam anketára). To je však skôr výnimka, prevažujúca skúsenosť vypovedá o operatívnom riešení situácie v exponovaných termínoch. „Momentálne nie je zhotovená analýza počtu detí v daných vekových skupinách, túto analýzu vykonávame priebežne vždy pred zápsmi do MŠ a ZŠ,“ (KE, okres 2, obec 2, starosta). Prípadne sa zástupcovia subjektov verejnej správy vyjadrujú v zmysle, že MŠ všetko zvládajú samé a neidentifikujú žiadne vonkajšie ani interné bariéry v prístupe detí z chudobných rodín do materských škôl. Ak materské školy nejaký problém majú, riešia si to na úrovni MŠ, nie na úrovni zriaďovateľa. „Mesto nemá žiadne problémy s materskou školou,“ (KE, okres 1, obec 1, zamestnankyňa úradu).

Dotazníkové šetrenie ďalej potvrdzuje, že riaditeľky materských škôl vnímajú ako problematické nastavenie systému spomenutých dotácií (pomôcky, strava) pre deti z rodín v hmotnej núdzi. S výrokom: „Podpora stravovania a školských pomôcok iba pre deti v hmotnej núdzi má negatívne dôsledky pre ostatné chudobné deti a aj MŠ,“ súhlasilo až 72,50% riaditeľiek v porovnaní s

50,79% učiteliek. Samotné riaditeľky si dokonca uvedomujú niektoré absurdity spojené s administratívnymi povinnosťami na strane rodičov: *„Povinnosť rodiča opakovane dokladovať životné podmienky dieťaťa a rodiny je prekážkou dostupnosti predprimárneho vzdelávania pre deti zo sociálne znevýhodneného prostredia“*. Aj túto prekážku sme identifikovali i v našich analýzach, preto sme ju vložili aj do kvantitatívnej časti zisťovania. S výrokom súhlasilo viac ako polovica (55,00%) opýtaných. Štvrtina (26,30%) respondentov sa vyjadrilo neutrálne. Umelé byrokratické prekážky, ktoré štát vytvára chudobným rodinám spôsobujú problémy aj manažmentu MŠ. Potvrďuje to aj priemerné skóre AM = 2,43 a Med = 2 (SD = 1,35, Min = 1, Max = 5).

Ďalšou systémovou prekážkou, s ktorou sme všetci konfrontovaní, je požadovanie dokladov od tých, ktorí nimi disponujú. V našom prípade sa podobne štát správa rovnako. Napríklad doklad o poberaní dávok v hmotnej núdzi vyžaduje organizácia, ktorá ho vydáva (ÚPSVaR). Zisťovali sme, či tieto prekážky spôsobujú problémy aj manažmentu MŠ. Zisťovali sme ich postoj k výroku: *„Štát žiada od rodičov doklady, ktorými sám disponuje“*. Výsledok nás, žiaľ, neprekvapil. Až 81,25 % respondentov s výrokom súhlasilo a nesúhlas vyjadrilo iba zanedbateľných 3,60% respondentov. Uvedenú absurditu potvrdzuje aj priemerné skóre a konzistentné odpovede respondentov (AM = 1,63, Med = 1, SD = 0,92, Min = 1, Max = 4).

Zákonní zástupca/rodič preto, aby dieťa mohlo nastúpiť do materskej školy, musí zvládnuť niekoľko administratívnych úkonov. Ukazuje sa, že pre niektorých to problém nie je, niektorí to zvládajú s pomocou tretej osoby a pre niektorých to môže byť neprekonateľná bariéra a v konečnom dôsledku dôvod neprítomnosti dieťaťa v materskej škole. Takýto rodičia potrebujú podporu v administratívnej oblasti, tiež výpovede sociálnych pracovníkov ukazujú, že vo viacerých navštívených lokalitách môžu mať rodičia nesprávne informácie o administratívnej a finančnej záťaži spojenej s MŠ, ktoré ich odrádzajú od podania žiadosti. V prípade, že v obci nepôsobia sociálne služby (terénna sociálna práca, komunitné centrum), je len na rozhodnutí zamestnanov materských škôl a zriaďovateľa, či rodičom poskytnú poradenstvo a podporu.

V tejto súvislosti zrejme svoju rolu zohrávajú aj negatívne postoje spájané s chudobou a vylúčenými komunitami, ktoré tiež môžu byť založené na nesprávnych informáciách o obyvateľoch rómskych komunít. Mnohí z respondentov prisudzujú rodičom z marginalizovaných rómskych komunít zovšeobecnené prívlastky. *„Rodičia si nemyslia, že materská škola je taká dôležitá a nerobia si z toho ťažkú hlavu,”* (KE, okres 1, obec 1, riaditeľka). *„Ak by sme mali dostatok sociálnych pracovníkov, dal by sa vyriešiť problém s lenivosťou rómskych rodičov,”* (KE, okres 1, obec 3, riaditeľka). Často sa objavuje tvrdenie o zameraní rodičov práve na finančnú stránku veci. *„Každý rád prijme dotáciu od štátu, preto s tým nemajú problém,”* (KE, okres 1, obec 3, učiteľka). Prikláňame sa k názoru, že podobné výpovede pravdepodobne reprezentujú interpretácie konania rodičov, ktorí sa správajú v súlade so stratégiami prežitia v situácii dlhodobej deprivácie a odkázanosti na život v chudobe. Otázkou je, či možno aktívne vyhľadávanie a presvedčanie rodičov nechať na pleciach materských škôl.

Na prvý pohľad pozitívne pôsobia vyjadrenia týkajúce sa schopnosti na strane rodičov zariadiť si a vybaviť všetky potrebné doklady a dokumenty. Mnohí respondenti prehlasujú, že rodičia si dokážu všetko vybaviť sami. *„Rodičia si tieto veci a doklady dokážu vybaviť sami,”* (KE, okres 1, obec 1, riaditeľka). *„Vybaviť si potrebné papiere na úradoch nie je pre Rómov ťažké,”* (KE, okres 1, obec 3, riaditeľka). *„Rómovia s papiermi nemajú problémy,”* (KE, okres 1, obec 2, riaditeľka). *„Nemyslím si, že by to bol pre našich rodičov problém,”* (PO, okres 1, obec 1, riaditeľka). Tento typ výpovedí potvrdzujú vo svojich vyjadreniach aj niektorí rodičia. *„Dátumy zápisu sú vylepené na dverách škôlky. Vyplnili sme prihlášku aj rodný list a odniesli sme naspäť do škôlky,”* (KE, okres 1, obec 1, HN, resp. E3). *„S dokladmi mi nepomáhal nikto a zvládla som to sama,”* (PO, okres 2, obec 1, resp. A1). Respondent potreboval pre zápis do materskej školy vyplnenú prihlášku, rodný list a tak isto aj potvrdenie od lekára. Respondent všetko zvládol sám bez pomoci nejakého sociálneho či komunitného pracovníka. *„Všetky doklady som vedel vybaviť sám,”* (PO, okres 2, obec 2, resp. E4). Podobne reagovali aj mnohí komunitní pracovníci a terénni sociálni pracovníci. *„Podľa mňa to nie je pre rodičov zaťažujúce, oni si musia ísť pre potvrdenie o*

hmotnej núdzi, inak by nedostávali stravu lacnejšie," (PO, okres 2, obce 1,2,3, komunitný pracovník). „Rodičia si vedia zariadiť potrebné dokumenty sami," (KE, okres 1, obce 1,2,3, komunitný pracovník).

Viacerí rodičia síce vypovedajú v zmysle, že vybaviť si všetky potrebné náležitosti nie je problém a dokážu to sami, ale vo výpovedi zároveň priznávajú pomoc tretej osoby. Najčastejšie sú to práve zamestnanci materskej školy. *„Pomáhali mi aj učiteľky aj pani asistentky, aj keď som to vedela," (KE, okres 1, obec 2, resp. G1). „Nemala som s tým problém, všetko som vybavila bez problémov. Pomohli mi v škôlke," (KE, okres 2, obec, 2, resp. B1). „Pani riaditeľka nám všetko vysvetlila a ja som to potom vybavila. Aj v škole som vybavila všetko sama," (KE, okres 2, obec 3, resp. J2). „Riaditeľka nám dala papiere a vysvetlila čo máme urobiť, všetko sme vybavili," (KE, okres 2, obec 4, HN, resp. M2). Samozrejme, často sú nápomocní zamestnanci komunitných centier, alebo terénni sociálni pracovníci. „Pomáhame im vypísať potrebné doklady a žiadosť. Často to nedotiahnu do konca, tak s nimi ideme aj po úradoch, aby to odniesli až do MŠ," (KE, okres 2, obce 1,4, terénny sociálny pracovník). „Občas im sociálny pedagóg pomáha s vyplňaním tlačív, ale neviem, či je to hmotná núdza alebo rôzne žiadosti na sociálku," (KE, okres 2, obec 2, učiteľka). Alebo pomôže rodinný príslušník, či iná blízka osoba. „Kedy je zápis som a dozvedela z miestneho rozhlasu a od sestry, aké doklady treba dokladať," (KE, okres 1, obec 1, HN, resp. E2). „Nemali sme s tým problém, všetko vybavila babka bez problémov. Pomohli jej v škôlke," (KE, okres 2, obec 1, HN, resp. I1).*

Administratívne úkony súvisiace s dochádzkou do materskej školy, prípadne s dokladovaním pomoci v hmotnej núdzi majú rodičia, ako sme ukázali, tendenciu považovať za nenáročné. Niektorí však nedokážu bližšie opísať a „nespomínajú" si na to, čo všetko museli priniesť a vybaviť, prípadne sa odvolávajú na pomoc tretej osoby (často práve zamestnancov MŠ). V každom prípade, pri nástupe do materskej školy musia zvládnuť min. nasledovné:

1. Získať, vyplniť a v danom termíne odovzdať prihlášku dieťaťa do materskej školy (musia osobne navštíviť materskú školu, prípadne si prihlášku stiahnuť z webovej stránky materskej školy).

2. Priložiť potvrdenie od všeobecného lekára – pediatra o zdravotnom stave dieťaťa (povinná súčasť prihlášky do materskej školy). Prípadne ďalších špecialistov, pokiaľ sa jedná o dieťa s nejakým typom zdravotného, či iného znevýhodnenia, alebo podozrením na takéto znevýhodnenie. V tomto prípade skôr alebo neskôr bude materská škola požadovať správu z odborného (určite psychologického a špeciálnopedagogického, prípadne ďalších) vyšetrenia, ktoré musí zákonný zástupca s dieťaťom absolvovať na niektorom so školských zariadení výchovného poradenstva a prevencie.
3. V prípade, že ide o rodinu ohrozenú chudobou, mal by zákonný zástupca získať a doložiť posúdenie svojho príjmu a majetku (ak ide o rodinu s jedným rodičom a dieťaťom/deťmi), resp. získať a doložiť posúdenie príjmu a majetku všetkých členov domácnosti (ak ide o rodinu s oboma rodičmi). Dané posúdenie vykoná príslušný Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny, ktoré sídli v každom okresnom meste Slovenskej republiky. V prípade, že príjmy rodiny nedosahujú predpísanú výšku životného minima, úrad prizná žiadateľovi právo na pomoc v hmotnej núdzi. Táto sa skladá zo základnej dávky v hmotnej núdzi a prípadne ďalších príspevkov, ak rodina/zákonný zástupca spĺňa stanovené kritériá (podrobne v zákone č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a zákone č. 601/2003 Z. z. o životnom minime).

Tieto procesy určite nie sú jednoduché, čo dokladajú vyššie uvedené výpovede respondentov. Napr. aj riaditeľiek MŠ, ktoré opisujú neprimeranú administratívnu záťaž. Zvlášť ak ide o materskú školu, kde majú zvýšený počet detí z marginalizovaných rómskych komunít a medzi nimi aj prijímateľov pomoci v hmotnej núdzi.

Problematickým sa javí, že niektorí zamestnanci MŠ, ale i sociálni pracovníci podceňujú náročnosť týchto úkonov a v rozpore s tzv. aktivizujúcim prístupom v pomáhajúcich profesiách, očakávajú, že ich rodičia sami oslovia s otázkami, prosbou o pomoc. *„Pre rodičov nie je problém vybaviť si potrebné doklady, zatiaľ za nami nik s takouto požiadavkou neprišiel,”* (PO, okres 1, obec 2). *„Niekdedy musí na nich riaditeľka tlačiť, aby stihli dátum odovzdania dokumentov,”* (KE, okres 1, obec 3, učiteľka). Pritom sa ukazuje, že rodičia o svojich povinnostiach často ani netušia, niekedy dokonca veria dezinformáciám

(ako napr. „keď dám dieťa do MŠ, prídem o príspevok v hmotnej núdzi“ a pod.). „Myslím si, že za nízkou účasťou rómskych detí v MŠ je strach, že prídu o peniaze, keď dajú dieťa do MŠ,“ (KE, okres 2, obec 2, asistentka).

Ďalšie problémy ilustrujúce potrebu podpory a pomoci v oblasti riadenia a financovania

Segregované vzdelávanie rómskych detí

Alarmujúcim faktom je pretrvávajúce a dokonca rozširujúce sa segregované vzdelávanie rómskych detí, zvlášť z marginalizovaných rómskych komunít. Z pohľadu riadenia predškolského vzdelávania je tento aspekt asi najväčšou výzvou pre verejnú správu. Je viac než isté, že samotné riaditeľky MŠ, učiteľky, terénni sociálni pracovníci, ktokoľvek osamotený, má len mizivú šancu vyrovnať sa s týmto fenoménom. Je a bude naivné očakávať, že si s týmto fenoménom osamotené riaditeľky, alebo ktokoľvek iný (aj s dobrými úmyslami) poradí bez významnej podpory a pomoci z úrovne štátu. Tlak verejnosti je silný a bez odborných kapacít a výraznej spoločenskej a politickej podpory je šanca na zmenu a úspech minimálna. Veľkou výzvou súčasnosti, ale najmä blízkej budúcnosti, zvlášť s plánovaným zavedením povinnej predškolskej dochádzky je a bude:

1. Odliv detí z majority z niektorých materských škôl.
2. Odmietanie spoločného vzdelávania rodičmi detí slovenského pôvodu, nerómski rodičia odmietajú dávať deti do „zmiešaných“ materských škôl, ak ich navštevuje vyšší podiel rómskych detí a zvlášť deti z MRK.
3. Rozširovanie počtu segregovaných materských škôl, prípadne segregovaných tried v materských školách (samozrejme najmä v blízkosti segregovaných komunít – pozitívne vnímané Rómami i príslušníkmi majority, avšak určite problematické riešenie, ktoré je a bude v rozpore so záväznými dokumentami a normami).

Jazyková bariéra

Jedným z nespochybniteľných faktorov, ktoré ovplyvňujú adaptáciu dieťaťa v materskej škole a neskôr jeho školskú úspešnosť, je jazyková bariéra. V dotazníkovom šetrení neprekvapujú zistenia ohľadom miery súhlasu učiteliek MŠ (63 respondentov) a riaditeľiek MŠ (83 respondentov) s výrokom: „Skutočnosť, že niektoré deti neovládajú vyučovací jazyk, prináša komplikácie.“ S týmto výrokom súhlasili takmer tri štvrtiny našich respondentov v oboch oslovených skupinách – učiteliek materských škôl (74,60%) a riaditeľiek materských škôl (73,75%). Môžeme uvažovať nad tým, že ak dieťa neovláda vyučovací jazyk materskej školy (najčastejšie slovenský, v menšej miere maďarský – podľa lokality), významnú rolu vo vzťahu k tejto skutočnosti zohráva miera, alebo úroveň ovládania vyučovacieho jazyka materskej školy rodičmi a najbližším okolím tohto dieťaťa. Túto úvahu nepriamo potvrdzujú výpovede z hĺbkových rozhovorov, v ktorých respondenti v súlade so zisteniami z dotazníkov naznačujú výhody prítomnosti, resp. spolupráce s osobou, ktorá jazyk danej rómskej komunity ovláda. „MŠ sa nachádza priamo pri ZŠ a táto zamestnáva cez UPSVaR Rómku, ktorá ochotne pomáha aj pre potreby MŠ,“ (KE, okres 2, obec 2, riaditeľka MŠ). Ako potvrdzuje prax, nemusí to byť vždy pedagogický alebo odborný zamestnanec a môže byť práve pre poznanie komunity a jazyka komunity nápomocný. „Materská škola je s poldennou výchovou. V materskej škole pracuje jedná rómska asistentka. Rómovia pracujú aj na pozícií upratovačky, a údržbára,“ (PO, okres 1, obec 1). Riaditeľka danej materskej školy pokračuje: „Spolu s našou upratovačkou navštevujeme Rómov,“ (PO, okres 1, obec 1, riaditeľka MŠ). Táto istá riaditeľka v ďalšej výpovedi naznačila i jeden z dôvodov „nevyhnutnej“ segregácie (k ďalším sa v texte ešte vrátíme): „Snažíme sa, aby deti boli v rovnakých triedach so svojimi kamarátmi, aby sme zabezpečili pravidelnú dochádzku.“

Aj ďalšie zistenia potvrdzujú skutočnosť, že človek ovládajúci jazyk a zvyky komunity je vítaný a dôležitý. Z dotazníkového šetrenia sa ukázalo, že na nedokončenú vetu „Práca s rómskymi deťmi z chudobných rodín je náročná. Potrebovala by som....“ učiteľky i riaditeľky MŠ odpovedali zhodne a najčastejšie si želali odborných či pedagogických zamestnancov (logopéda, špeciálneho

pedagóga, „asistenta, ktorý ovláda jazyk a zvyky komunity“). Presne v tomto duchu sme zaznamenali výpovede aj v hĺbkových rozhovoroch s riaditeľkami a učiteľkami MŠ. „Každá MŠ s rómskymi deťmi by mala mať rómskeho asistenta,“ (KE, okres 1, obec 3, učiteľka MŠ). „Najväčšie problémy sú jazyk, dochádzka, hygiena a nezaujem rodičov o dianie v MŠ,“ (KE, okres 2, obec 2, PZ MŠ). „Najväčším problémom sú jazyk, zaostalosť, nízke sebavedomie detí a nepravidelná dochádzka.“ Asistentka z tej istej MŠ: „Sociálny pedagóg je Róm z obce a pracuje na ZŠ s MŠ...“ (KE, okres 3, obec 2, PZ MŠ). „Prekážkou je aj jazyk,“ (PO, okres 1, obec 1, PZ MŠ). „Problémom je aj znalosť jazyka“ (PO, okres 2, obec 1, PZ MŠ).

Rovnakým spôsobom sa vyjadrovali aj terénni sociálni pracovníci a zamestnanci komunitných centier na fokusových skupinách, ktorých sa zúčastnilo vyše 30 ľudí z 25-tich rôznych miest a obcí z 10-tich okresov oboch krajov (košický, prešovský). Všetci vyjadrili súhlas s tým, že pri vstupe do MŠ majú mnohé deti problém s porozumením slovenskému jazyku a v MŠ chýba personál so znalosťou rómskeho jazyka: „Deti sa potom v škole necítia dobre,“ čo môže byť jedným z dôvodov neprítomnosti týchto detí v MŠ. „Nie je tam asistentka, nemá kto preložiť a potom plače a rodič ho nechá doma.“

Vzájomná spolupráca a koordinácia

Vzájomná spolupráca a koordinácia medzi všetkými zúčastnenými a tzv. aktivizujúci prístup v systéme pomoci a podpory môže mať rôzne podoby, ak sa však ukazujú nejaké príklady dobrej praxe, prípadne pozitívne skúsenosti, väčšinou súvisia s nevyhnutnosťou koordinácie spolupráce materských škôl, zriaďovateľa, komunitného centra, prípadne ďalších možných partnerov. „Hmotnú núdzu rieši obec s ÚPSVaR-om. Oni (materská škola) len dostanú zoznam detí a podľa neho zakúpia napr. pomôcky 2 x ročne,“ (KE, okres 2, obec 2, záznam anketára podľa výpovede riaditeľky). „Naši terénni pracovníci pomáhajú rodičom ukázať, kde je potrebné, ktorý papier podpísať,“ (PO, okres 2, obec 2, riaditeľka). „V rámci spolupráce s materskou školou navštevujeme v individuálnych prípadoch rómske rodiny,“ (PO, okres 2, obce 1,2,3, terénny pracovník).

Podobných príkladov dobrej praxe je však neporovnateľne menej, ako tých negatívnych. O vzájomnej spolupráci tak môžeme hovoriť skôr výnimočne, pokiaľ však takáto spolupráca funguje, z výpovedí vyplýva, že väčšinou smeruje k už spomenutému riešeniu kapacít materských škôl a to primárne prostredníctvom aktuálnych grantových výziev: „Obec má spracované analýzy vekových skupín detí a v blízkej budúcnosti plánuje zapojenie sa do národných projektov na výstavbu nových priestorov materskej školy s rozšírením tried na 4," (PO, okres 1, obec 2). Tieto aktivity vznikajú často práve z iniciatívy samotných riaditeľiek MŠ, zaznamenali sme však aj situácie, keď má mesto/obec vlastné personálne kapacity na riešenie projektov: „Máme vlastných projektantov, ktorí píšú projekty na získanie rôznych finančných prostriedkov," (PO, okres 1, obec 2).

Okrem stravy dotovanej štátom predpokladáme, že zavedenie povinného predprimárneho vzdelávania pre všetky 5 ročné deti spôsobí najväčší nárast detí v materských školách v tejto vekovej kategórii v regiónoch a zvlášť v niektorých obciach s vysokým zastúpením marginalizovaných rómskych komunít. V kapitole 1.2 sme doložili štatistické údaje o miere zaškolenosti v jednotlivých exponovaných okresoch. Táto skutočnosť si vyžiada posilnenie a podporu profesionálov pracujúcich buď priamo v materských školách, alebo s nimi úzko spolupracujúcich. „Spolupracujem s terénnym sociálnym pracovníkom a odborným zamestnancom, čo nám pomáha. Keď budú v budúcnosti obеды pre deti zadarmo, mohlo by chodiť do MŠ viac aj rómskych detí z chudobnejších rodín z osady. Možno aspoň na poldennú starostlivosť," (KE, okres 3, obec 2, učiteľka).

Najzávažnejším problémom sa však javí práve spomenutá koordinácia spolupráce všetkých potencionálnych partnerov, ktorých v správe na viacerých miestach spomíname. Systém riadenia v našom štáte je charakterizovaný aj veľkým rezortizmom. Každý jeden rezort (školsťvo, zdravotníctvo, sociálna oblasť) má svoju presne stanovenú agendu a zaujíma sa len o problémy v rámci svojich presne stanovených mantinelov. „Mantinelový" systém „hore", ale spôsobuje problémy „dole". Materské školy a vôbec celý systém vzdelávania a starostlivosti v ranom detstve nevynímajú. Napriek tomu, že materské školy (o tie nám v správe ide prioritne) organizačne spadajú pod Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, ich problémy a problémy detí a ich rodičov

spadajú pod mnohé ministerstvá. Daný fakt si jednoznačne uvedomujú i riaditeľky materských škôl. Spýtali sme sa ich, či súhlasia s výrokom: *„Chýbajúca medzirezortná spolupráca pri financovaní MŠ prináša negatívne dôsledky na efektívne fungovanie MŠ“*. Odpoveď tých, ktorí denne riešia tieto problémy, potvrdil náš predpoklad. S výrokom nesúhlasilo iba 5,00 % respondentov. 95,00 % vníma rezortizmus ako prekážku pri efektívnom fungovaní MŠ. Náš výrok získal priemer v pozitívnej škále v hodnote $AM = 2,01$ a $Med = 2$ ($SD = 1,00$, $Min = 1$, $Max = 5$).

Úlohy komunitných centier a terénnej sociálnej práce

Primárnou cieľovou skupinou komunitných centier sú prevažne sociálne vylúčené skupiny obyvateľstva, jednotlivci ako aj celé rodiny. Odborná činnosť sa v komunitných centrách realizuje s cieľom zvýšenia školskej úspešnosti detí a mládeže zo sociálne vylúčených rómskych lokalít a tým rozšírenia ich možností na slobodný výber životnej cesty a na budúce uplatnenie sa v spoločnosti. Ako sme ukázali v kapitole 1.1, systém služieb sociálnej práce môže mať rôzne formy. Je zaujímavé, ako rôznorodo sú tieto služby vnímané. Najmä rodičia zo segregovaných komunit si činnosť komunitných centier pochvaľujú. Respondentka takto zdôvodňuje, prečo vníma komunitné centrum ako pomoc a prečo je rada, že tam deti môžu chodiť: *„Aby sa niečo naučili, a aby získali vzdelanie do základnej školy,“* (KE, okres 1, obec 1, B32). Ďalší, skoro identický príklad: *„Ja som do materskej školy nechodila. Syn chodil do komunitného centra, veľa sa tam naučil. Potom už v škole vedel farby, aj čísla (určiť počet predmetov) aj hovoriť. Ale ja neviem, čo robia v škôlke,“* (KE, okres 2, obec 4, B65). Niektorí komunitné centrá vnímajú ako finančne vhodnejšiu alternatívu v porovnaní s materskou školou. *„Nemáme peniaze, ja som ešte na materskej a som sama. Nech chodia do komunitného, tam im je dobre a je to v osade,“* (KE, okres 2, obec 1, B50).

Komunitné centrá a terénni sociálni pracovníci sa zameriavajú v prevažnej miere práve na tých obyvateľov, ktorí sa ocitli v nepriaznivej sociálnej situácii a potrebujú pomoc a podporu. Druhou rovinou je pôsobiť v najviac ohrozených komunitách, či u najviac ohrozených jedincov alebo rodín preventívne, a to

s primárnym zámerom znižovať rizikové faktory. Svoje aktivity však väčšinou odmietajú vnímať ako náhradu materských škôl. „KC nemôže suplovať materskú školu,“ (KE, okres 1, obce 1,2,3, komunitný pracovník). „Komunitné centrum nemôže nahrádzať materskú školu, môže s materskou školou len spolupracovať. KC je pre všetky vekové skupiny,“ (PO, okres 1, obce 1,2,3, komunitný pracovník v obci). Dôvodom sú organizačné záležitosti. „KC by mohlo nahrádzať materskú školu, ak by si prispôsobilo pracovnú dobu,“ (KE, okres 1, obce 1,2,3, terénny sociálny pracovník). Najmä však skladba zamestnancov a absencia pedagogických zamestnancov v komunitných centrách. „KC nemôžu nahrádzať materské školy nemajú vo svojich tímoch pedagogických zamestnancov,“ (PO, okres 2, obce 1,2,3, terénna sociálna pracovníčka). Riešením môže byť napr. doplnenie si vzdelania. „V komunitnom centre sme mali v rámci projektu deti predškolského veku. Ja som si doplnila vzdelanie pre MŠ. Deti tu chodili s radosťou, naučili sa základné návyky a napriek tomu ich zaradili do nultého ročníka,“ (KE, okres 2, obce 1,4, terénny sociálny pracovník). Prípadne je komunitné centrum akýmsi východiskom z núdze. „V našom komunitnom centre sme realizovali program , určený deťom v predškolskom veku. Deti z osady chodili pravidelne. MŠ neprejavila o spoluprácu záujem, lebo oni majú detí dosť a deti z osady k ním aj tak nechcú prísť. Starosta nechcel zriadiť druhú MŠ v osade, Rómovia si ju žiadajú. Veľmi by to pomohlo,“ (KE, okres 2, obce 1,4, terénny sociálny pracovník).

2.6 Podpora a nedostatky v oblasti personálno-metodickej

Spolupráca pedagogických a odborných zamestnancov, administratívna záťaž

Oslovení respondenti (pedagogickí a odborní zamestnanci MŠ a ZŠ) ocenili predovšetkým personálnu podporu v podobe pedagogických asistentov a odborných zamestnancov. Z vyjadrení respondentov vyplynulo, že podpora a vzájomná spolupráca pedagógov a odborných zamestnancov v materských a základných školách sa ukazuje ako výrazný prvok na ceste k inkluzívnemu

vzdelávaníu. Ako nevýhodu označili chýbajúcu premyslenú stratégiu sprístupňovania kvalitného vzdelávania pre všetky deti a žiakov aj mimo národných projektov.

Tabuľka 36: Počet pedagogických asistentov a odborných zamestnancov v materských a základných školách

KRAJ	OKRES	OBEC	MATERSKÁ ŠKOLA						ZÁKLADNÁ ŠKOLA					
			N						N					
			P A	Š Š P	Š L	SP	ŠP s	NP ŠOV	P A	ŠŠ P	Š L	S P	ŠP s	NP ŠOV
KOŠICKÝ	01KE	01	0	1	1	0	0	nie	5	0	0	0	1	áno
		02	0	0	0	0	0	nie	-	-	-	-	-	-
		03	0	1	1	0	0	nie	4	0	0	2	0	áno
		04	-	-	-	-	-	-	4	1	0	0	0	áno
	02 KE	01	-	-	-	-	-	-	8	1	1	2	0	áno
		02	1	0	0	0	0	áno	4	2	0	2	0	áno
		04	-	-	-	-	-	-	8	1	0	0	1	áno
	03 KE	01	-	-	-	-	-	-	4	2	0	1	0	áno
		02	1	1	0	1	0	áno	3	2	0	1	0	áno
		03	-	-	-	-	-	-	2	3	0	0	0	áno
PREŠOVSKÝ	01 PO	01	1	1	0	0	0	nie	5	2	0	1	0	áno
		02	1	0	0	0	0	nie	4	0	1	0	0	áno
		03	1	0	0	0	0	nie	1	1	0	0	0	nie
	02 PO	01	1	0	0	0	0	nie	1	0	0	1	0	áno
		02	2	0	0	0	0	nie	2	0	0	0	0	áno
		03	0	1	1	0	0	nie	-	-	-	-	-	-

Zdroj: vlastné spracovanie

Legenda

N – celkový počet

PA – pedagogický asistent

ŠŠP – školský špeciálny pedagóg

ŠL – školský logopéd

SP – sociálny pedagóg

ŠPs – školský psychológ

NP ŠOV – národný projekt Škola otvorená všetkým

Vyjadrenia respondentov:

- „*Máme hlavu v smútku, keď skončí Šovka, čo budeme robiť, ako to zvládneme,*“ (vedúci pedagogický zamestnanec ZŠ, 02 KE, 02);
- „*Možnosť lepšieho vzdelávania vidíme v pomoci asistentov a odborných zamestnancov, ako aj terénnych sociálnych pracovníkov. Na podporu inkluzívneho vzdelávania je nevyhnutná participácia inkluzívneho tímu – PA a OZ, terénny sociálny pracovník. Naším návrhom je jednoznačne prítomnosť inkluzívneho tímu na škole. Bez nich sa inklúzia robiť nedá. Zo strany štátu nie je dostatočná podpora inklúzie. Pretože nebyť národných projektov /PRINED, ŠOV/ tak na školách nemáme asistentov ani odborných zamestnancov. V rámci kontinuálneho vzdelávania zvyšovať odbornosť pedagogických zamestnancov v oblasti práce s integrovanými žiakmi,*“ (vedúci pedagogický zamestnanec ZŠ, 02 KE, 02);
- „*Je potrebná spolupráca – vytvorenie inkluzívneho podporného tímu, ktorý by pracoval nielen so žiakom, ale i s rodičom,*“ (vedúci pedagogický zamestnanec ZŠ, 02 KE, 04);
- „*Základná škola by potrebovala viac rómskych asistentov a rovnako aj projekty na prehĺbenie inklúzie. Štát nepodporuje dostatočne inklúziu,*“ (vedúci pedagogický zamestnanec ZŠ, 01 PO, 01).

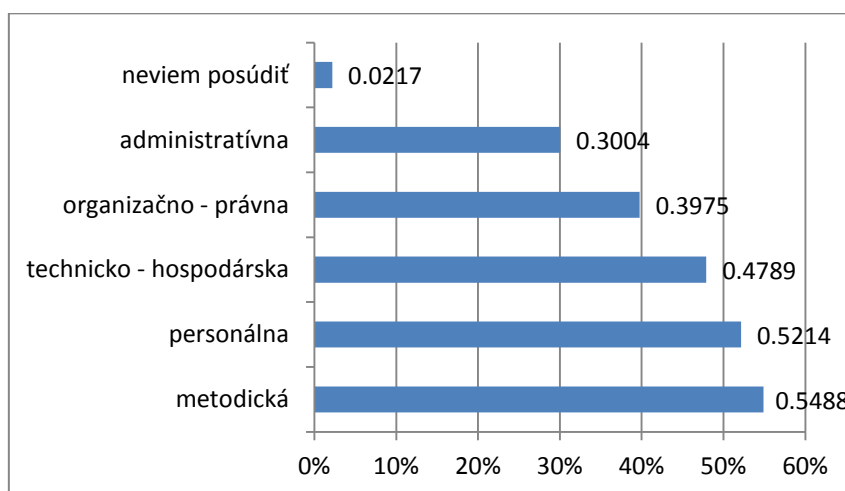
130

Zisťovali sme, akú pomoc na regionálnej úrovni by pedagogickí zamestnanci privítali. Na jednej strane pozitívne vyznievajú zistenia v dotazníku v súvislosti s nedokončenou vetou o zdrojoch pomoci, kde sa často objavuje odpoveď „metodická podpora“, za všetky len jedna odpoveď: „*Pomoc, aby som pochopila ich zmýšľanie a tradície*“. V skoro dokonalej zhode si učiteľky i riaditeľky MŠ pri položke s možnosťou výberu odpovedí vybrali najmä pomoc metodickú a personálnu. Uvedené môže naznačovať ochotu a otvorenosť prijať pomoc a podporu. Na druhej strane je dôležité vnímať aktuálnu situáciu a pripravované zavedenie povinného predprimárneho vzdelávania pre všetky deti vo veku 5 rokov. Môžeme očakávať, že táto agenda so zavedením spomenutého opatrenia ešte narastie. Je v zásade logické, že jediný značný rozdiel v percentuálnom podiele výberu z ponúknutých možností medzi riaditeľkami a učiteľkami (v dotazníkovom šetrení) sa týka pomoci v oblasti administratívnej, čo výstižne

charakterizuje i tento výrok: „Ja ako učiteľka s tým nemám starosti, ide to mimo mňa. V MŠ dostávajú školské a hygienické potreby,“ (KE, okres 3, obec 2, učiteľka) a nižšie potvrdzuje grafické znázornenie výberu možností v danej položke.

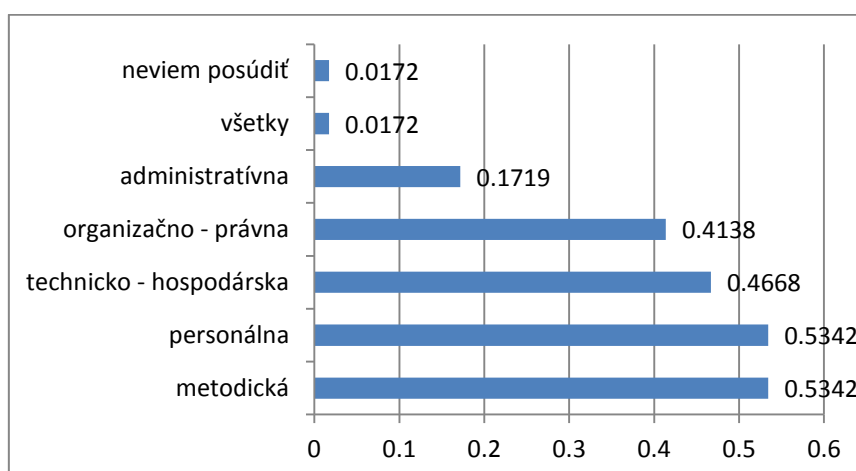
Obrázok 4: Aká pomoc chýba vedúcich pedagogickým zamestnancom v MŠ (možnosť výberu viacerých odpovedí)

131

Zdroj: vlastné spracovanie

Obrázok 5: Aká pomoc chýba pedagogickým zamestnancom v MŠ (možnosť výberu viacerých odpovedí)

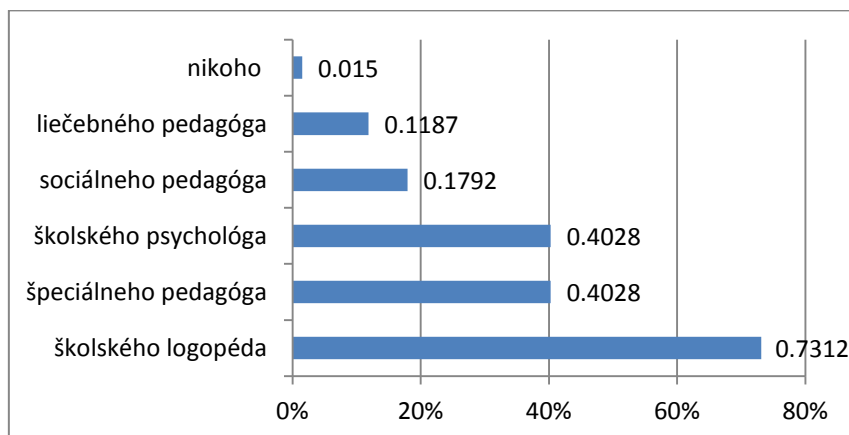

Zdroj: vlastné spracovanie

Zistili sme, že napriek podpore národných projektov v 2/3 (presne 66,67%) MŠ nie je žiaden odborný zamestnanec. Manažment MŠ sa tak musí spoliehať len na svojich pedagogických zamestnancov. Vo zvyšnej tretine najčastejšie pomáha školský logopéd (12,35%) a školský psychológ a špeciálny pedagóg (8,64%). Po týchto (očakávaných) výsledkoch nás samozrejme zaujímalo, „koho by naši vedúci pedagogickí zamestnanci potrebovali“ (v prípade neobmedzených finančných zdrojov). Zistili sme, že najviac by potrebovali školského logopéda. Takmer $\frac{3}{4}$ z opýtaných (73,12%) uviedlo, že túto profesiu potrebujú vo svojej MŠ. Rovnakým podielom (40,28%) sa objavila potreba špeciálneho pedagóga a školského psychológa. V menšej miere sa objavila profesia sociálneho pedagóga (17,92%) a liečebného pedagóga (11,87%).

Obrázok 6: Koho pomoc z odborných zamestnancov by vedúci pedagogickí zamestnanci v MŠ privítali

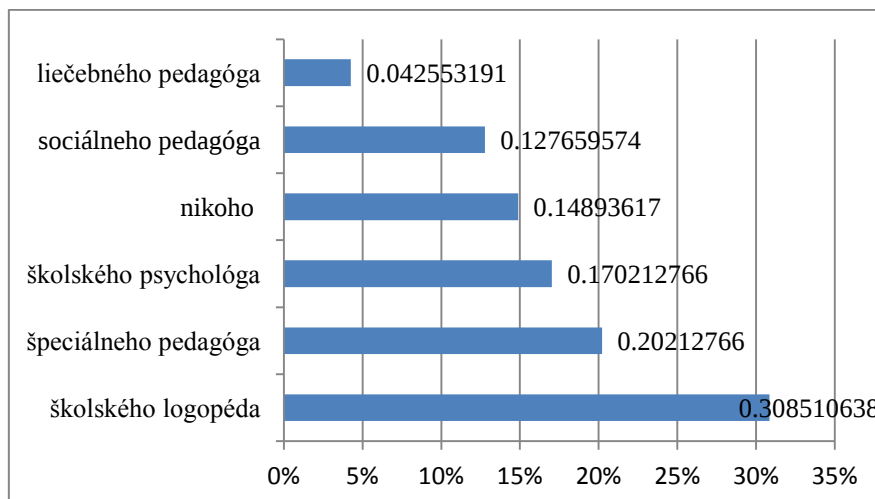

Zdroj: vlastné spracovanie

Na identickú položku odlišne reagovali oslovené učiteľky. Z výsledkov je zrejmé, že by privítali najmä školského logopéda (30,85%). Z ponúknutých odpovedí si vybrali ešte špeciálneho pedagóga (20,21%) a školského psychológa (17,02%). Bolo pre nás prekvapením, že až 14,89% z respondentov nepotrebuje žiadnu pomoc odborného zamestnanca.

Obrázok 7: Koho pomoc z odborných zamestnancov by pedagogickí zamestnanci v MŠ privítali

Zdroj: vlastné spracovanie

Naša ďalšia otázka prirodzene viedla k zisteniu, kto pomáha našim pedagogickým zamestnancom v MŠ. Ako sme predpokladali, 57,14% učiteliek v MŠ nemá k dispozícii žiadnych odborných zamestnancov, prípadne asistenta učiteľa. Z uvedených zistení vyplýva niekoľko kľúčových výziev pre verejnú správu.

133

Ďalšie vzdelávanie pedagogických a odborných zamestnancov materských a základných škôl

Kvalita školy je priamo závislá na profesijnom rozvoji a napredovaní pedagogických a odborných zamestnancov, teda na celoživotnom (priebežnom) vzdelávaní sa. Manažment materských a základných škôl v rozhovoroch deklaroval podporu všetkých foriem vzdelávania pedagogických a odborných zamestnancov. Pedagogickí zamestnanci materských škôl vyjadrili potrebu vzdelávať sa v metodicknej oblasti.

Z rozhovorov s riaditeľmi obidvoch typov škôl v rámci kvalitatívneho výskumu vyplynulo, že pedagogických zamestnancov motivuje ďalej sa vzdelávať záujem o danú oblasť, zvýšenie platu a potreba kreditov pre atestácie. Zvýšenie plátov z dôvodu kariérneho postupu (atestácie) alebo kreditov (kreditového

príplatku) obmedzilo možnosť riaditeľov využívať motivačnú časť hodnotenia učiteľov – osobný príplatok (keďže zdrojov viac nie je). Smerovanie k autoregulačnému modelu založenom na predpoklade, že každý pedagóg má takú mieru vnútornej motivácie, že je schopný sám kompetentne rozhodovať o svojich vzdelávacích potrebách a cestách ich uspokojenia, naráža na rezignáciu a týka sa len menšieho počtu vysoko a trvalo motivovaných zamestnancov.

Pedagogickí a odborní zamestnanci preferujú akreditované vzdelávacie programy pred neakreditovanými. Ďalšie vzdelávanie pedagogických zamestnancov môžu v regionálnom školstve realizovať rôzne inštitúcie. Najväčším poskytovateľom je Metodicko-pedagogické centrum (MPC), ktoré má v súčasnom systéme zvýhodnené postavenie medzi ostatnými poskytovateľmi, a to vďaka jeho priamemu financovaniu zo štátneho rozpočtu. Dotácie z verejných zdrojov sú nekoordinovane smerované rezortným poskytovateľom – priamo riadeným organizáciám, čiastočne cez normatív školám, ale nie ich objednávateľom – pedagogickým a odborným zamestnancom.

Z rozhovorov ďalej vyplynulo, že základné školy už majú v rámci implementácie národného projektu Škola otvorená všetkým skúsenosť s ďalším vzdelávaním pedagogických a odborných zamestnancov priamo na pôde školy. Riaditelia v rozhovoroch oceňovali plánovanie, ponuku programov a žiadne náklady spojené s týmto vzdelávaním. Okrem logistických výhod, oceňovali aj skutočnosť, že takéto vzdelávacie akcie sa obsahovo zameriavali na špecifické podmienky a potreby samotnej školy a ich žiakov. Vedenie škôl pri vzdelávacích programoch realizovaných na pôde ich školy najviac oceňovalo, že škola nemusela hradiť náklady spojené s dopravou pre svojich učiteľov a zabezpečovať suplovanie. Vzdelávanie sa realizovalo väčšinou počas prázdnin, víkendov alebo v popoludňajších hodinách.

Nulté ročníky

Všetci oslovení riaditelia základných škôl a niektorí komunitní pracovníci vítajú nulté ročníky a vnímajú ich ako veľký prínos pre žiakov zo SZP. Podľa výpovedí vedúcich zamestnancov základných škôl, ktorí sa zúčastnili

kvalitatívneho zberu dát, niektorí rodičia prichádzajú už na zápis s požiadavkou, aby ich dieťa nastúpilo do nultého ročníka.

Nulté ročníky sa stali hlavným nástrojom verejnej politiky práve pre vzdelávanie rómskych detí z najchudobnejších a segregovaných komunít, a to napriek tomu, že dodnes nebol zrealizovaný dlhodobý pedagogický výskum, ktorý by potvrdil ich pozitívny vplyv na neskoršiu vzdelávaciu dráhu a následné uplatnenie sa v živote. Zriaďujú sa hlavne v okresoch, kde je najslabšia účasť detí na predškolskom vzdelávaní a znížená dostupnosť materských škôl. Niektorí učitelia si však myslia, že pripraví deti na školu lepšie ako materská škola.

Vyjadrenia respondentov:

- „Pomáhame deťom s domácou prípravou, deti nemajú potrebné vedomosti, v škole sa nič nenaučili. Podobne je to v materských školách. Deti povinne musia prejsť nultým ročníkom i keď sú veľmi šikovné,“ (komunitná pracovníčka 02 KE);
- „Podľa môjho názoru, každé dieťa, ktoré pochádza zo sociálne slabších rodín, by malo absolvovať nultý ročník,“ (vedúci pedagogický zamestnanec ZŠ, 01 KE, 03).

Povinné predprimárne vzdelávanie

Stále sa prehľbujúci proces nielen sociálnej, ale s tým bezprostredne súvisiacej kultúrnej marginalizácie a izolácie nezanedbateľnej časti rómskych komunít ďalej zvyšuje prah úspešného vstupu detí z týchto komunít do inštitucionálneho vzdelávacieho systému. Podľa vyjadrení respondentov príčinami problémov v absencii prístupu k predprimárnemu vzdelávaniu detí z marginalizovaných rómskych komunít sú samotní Rómovia, ich etnické kultúrne odlišnosti a sociálny systém. Účastníci neidentifikovali žiadne vnútorné príčiny problémov v danej problematike zo strany inštitúcií, ktoré zastupovali.

Systémová uzavretosť a nízka interkultúrna citlivosť školského vzdelávania sa prejavuje hlavne v tom, ako sme na to už poukázali, že problém zlyhávania rómskych žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia vidí škola v prvom rade v ich „nepripravenosti“ požiadavkám školy ako jeden z dominantných znakov ich etnickej príslušnosti. Niet pochýb, že etnická príslušnosť každého človeka je

jedným z determinantov jeho osobnosti. V tomto prípade však pravdepodobne nie je až tak dominantná, za akú sa v prípade týchto žiakov považuje, výnimkou tých prípadov, kedy žiak nerozumie vyučovaciemu jazyku školy, lebo ovláda iba lokálny rómsky dialekt.

Problémom detí zo znevýhodneného sociálneho prostredia v materskej (a aj v základnej škole) je, že škola komunikuje im cudzím jazykových kódom, čo týmto deťom spôsobuje značné problémy porozumieť tomu, čo sa v škole učí a ako sa to učí, a zároveň im nedáva možnosť plnohodnotnej participácie na procese vyučovania. Tento problém v princípe nevyviera z toho, že hovoria inou rečou (v našom prípade rómsky), ale z toho, že ich jazykový kód, ktorý si osvojili v domácom prostredí, sociálne a kultúrne tak odlišnom od prostredia školy, im neumožňuje rozvíjať myšlienkové procesy forsírované školou. Preto, ak hovoríme o potrebe systémovej otvorenosti a zvyšovaní interkultúrnej citlivosti školského vzdelávania vo vzťahu k rómskym žiakom zo sociálne znevýhodneného prostredia, myslíme tým v prvom rade poznať, rešpektovať a vychádzať v ich rozvoji v procese školskej výchovy a vzdelávania z ich primárneho habitusu a odlišného jazykového kódu. Preto je viac než čokoľvek iné potrebné zabezpečiť, aby si títo žiaci začali osvojovať sekundárny habitus a budovať tak svoj potenciálny kultúrny kapitál už v relatívne mladom veku, s čím súvisí ich účasť v inštitucionálnom preprimárnom vzdelávaní (materská škola).

Je preto oprávnené uvažovať o zmenách v oblasti ich predškolského vzdelávania tak, aby dokázalo prostredníctvom vnútornej diferenciacie zabezpečiť vyrovnávací vzdelávací priestor týmto deťom nielen na začiatku, ale vlastne v priebehu celého obdobia ich predškolského obdobia. Zároveň väčšinová spoločnosť potrebuje najsť efektívne spôsoby prenikania osvetových a vzdelávacích inštitúcií do sociálneho priestoru marginalizovaných rómskych komunit tak, aby zainteresovali nielen deti, ale čo najviac príslušníkov všetkých generácií, či si vyžiada nemalé materiálne a personálne investície.

Vyjadrenia respondentov:

- *„Zaškolenie detí zo SZP v predškolskom veku je potrebné. Deti nadobudnú základné zručnosti, ľahšie prekonajú jazykovú bariéru, čo uľahčí ich vstup do prvého ročníka. Väčšina detí bez predškolskej prípravy*

vo vyučovacom procese zlyháva a dosahuje nedostatočné výsledky," (vedúci pedagogický zamestnanec ZŠ, 01 PO, 01);

- *„Deti ktoré navštevovali predškolské vzdelanie sú zvyknuté na denný režim a tým pádom nemajú problém s dochádzkou, no deti ktoré predškolské zariadenie nenavštevovali väčšinou problém s dochádzkou majú,"* (vedúci pedagogický zamestnanec ZŠ, 02 PO, 02);
- *„Riešenie vidím v sankcionovaní a povinnej MŠ od dvoch rokov (pre rómske deti) a vyššej miere komunitnej práce s rodinami,"* (pedagogický zamestnanec MŠ, 01 PO, 01);
- *„Zákonu sa tešíme. Ja by som uvítala povinnú školskú dochádzku od 3 rokov,"* (pedagogický zamestnanec MŠ, 01 PO, 01);
- *„Dôvodom prečo je v materských školách málo rómskych deti je aj strach rodičov z neúspechu ich detí. Problémom je aj znalosť jazyka,"* (pedagogický asistent MŠ, 02 PO, 01)

Komunitní pracovníci a terénni sociální pracovníci

137

Tabuľka 37: Počet respondentov rozhovoru – komunitní a terénni sociální pracovníci

okres	počet respondentov	komunitní pracovníci	terénni sociální pracovníci
01 KE	5	3	2
02 KE	5	3	2
03 KE	5	1	4
01 PO	5	2	3
02 PO	5	3	2
Spolu	25	12	13

Zdroj: vlastné spracovanie

V každom so sledovaných okresov boli kľúčovými aktérmi/inštitúcie, s ktorými komunitní a terénni sociální pracovníci spolupracujú: rodičia, deti/žiaci, obec/mesto a materská/základná škola. Ako naznačujú skúsenosti respondentov v skúmaných lokalitách, nadväzovanie a udržiavanie dobrých vzťahov s týmito osobami a inštitúciami, ako aj ich ochota a záujem spolupracovať a vytvárať pre ich prácu podporné prostredie a zázemie, determinujú celkové postavenie

respondentov v lokalite. Ich prostredníctvom sa môže práca respondentov uľahčiť a na druhej strane môžu byť zásadnými prekážkami úspechu.

Skúsenosti respondentov so spoluprácou s materskou školou sa rôznia a zasahujú celú škálu vzťahov od nadštandardných po negatívne. Tieto vzťahy závisia od postojov predstaviteľov obce/mesta, ich vnímania prínosu práce respondentov pre obec, ich postavenie v hierarchii stanovených priorít, ako aj od ďalších faktorov často individuálneho rázu. Potreba spolupráce respondentov s materskými školami vyplýva zo zamerania ich – obidve skupiny majú vo svojej náplni prácu s deťmi predškolského veku. S materskými školami spolupracujú respondenti na príprave detí na vstup do predškolskej triedy materskej školy len občas, viac sa venujú spoločným mimoškolským akciám pre rodičov a deti.

Primárnou cieľovou skupinou komunitných centier sú prevažne sociálne vylúčené skupiny obyvateľstva, jednotlivci ako aj celé rodiny. Odborná činnosť sa v komunitných centrách realizuje s cieľom zvýšenia školskej úspešnosti detí a mládeže zo sociálne vylúčených rómskych lokalít a tým rozšírenia ich možností na slobodný výber životnej cesty a na budúce uplatnenie sa v spoločnosti; je poskytované terénou formou v prirodzenom prostredí klienta alebo ambulantnou formou v priestoroch komunitného centra. Respondenti uvádzali v rôznych lokalitách rozličné skúsenosti práce v komunitných centrách. Napríklad v obci v KE okrese, je marginalizovaná rómska komunita vzdialená od komunitného centra 15 km. Respondenti v tejto lokalite už niekoľkokrát oslovovali starostu obce s návrhom riešenia problému. Stretnutia sa skončili neúspechom. Nádej vkladajú do nového starostu.

Pomoc pri príprave na školskú dochádzku a vyučovanie sa v komunitných centrách môže realizovať prostredníctvom aktivít, ktoré sa uskutočňujú v predškolských kluboch a programov včasnej starostlivosti - sú určené deťom a rodičom dieťaťa vo veku od 0 do 6 rokov, ktorého vývin je ohrozený v dôsledku nepriaznivej sociálnej situácie. Služba je zameraná na podporu rodiny a podporu vývoja dieťaťa s ohľadom na jeho špecifické potreby (rozvoj grafomotorických schopností, rozvoj kognitívnych a jazykových kompetencií, rozvoj pamäte, pozornosti).

Respondenti uvádzali, že sa rodinám a deťom vo veku 0-4 roky systematicky nevenujú. Ak, tak len v ojedinelých prípadoch. Odporúčame, aby sa komunitní a terénni sociálni pracovníci viac zameriavali na podporu rodín zameranú na ranú starostlivosť detí aj v otázke vzdelávania. Inšpirovať by sa mohli existujúcimi programami podpory vzdelávania detí z vylúčených rómskych lokalít. Príklady dobrej praxe ukazujú, že v rámci programov sú na lokálnej úrovni eliminované bariéry v prístupe ku vzdelávaniu, ako na strane detí a ich rodín, tak aj na strane základných škôl a zvyšujú sa tak šance detí na úspech v systéme formálneho vzdelávania.

Zámerom predškolských klubov v komunitných centrách je prostredníctvom pravidelných aktivít pripraviť deti z nepodnetného prostredia, ktoré sa z rôznych dôvodov (najmä kapacitných a finančných) nezúčastňujú na výučbe v bežnej materskej škole, pre vstup do bežnej základnej školy, odovzdať im zručnosti, vedomosti a návyky, nevyhnutné k zvládnutiu nárokov základnej školy. Hoci podpora komunitných centier na Slovensku dostáva systémový rozmer, ani jeden z respondentov si nemyslí, že môžu nahradiť materské školy.

Vo vyjadreniach oslovených respondentov úplne absentuje spolupráca s vysokými školami pedagogického zamerania. Je potrebné zamýšľať sa nad koordinovanou spoluprácou, ktorej výsledkom by mohla byť napr. aj dobrovoľnícka činnosť študentov Pedagogickej fakulty PU v Prešove. Je nepochybné, že úspech inkluzívneho vzdelávania je postavený aj na schopnosti systému poskytnúť jednotlivcovi čo najskoršiu a čo najkomplexnejšiu podporu. Samozrejým predpokladom je tiež rozvoj mechanizmov ranej a skorej starostlivosti a dôsledné uplatňovanie multidisciplinárneho prístupu. Ten je obzvlášť dôležitý tam, kde je nevyhnutné prepájať podporné prvky z oblasti pedagogickej, psychologickkej, sociálnej, medicínskej a ďalších.

ZDROJE

Aktualizovaný zoznam adries CPPPaP a ČŠPP. Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie. <http://www.vudpap.sk/adresar-cpppap/>

European Commission. 2014. Proposal for key principles of a Quality Framework for Early Childhood Education and Care. Report of the Working Group on Early Childhood Education and Care under the auspices of the European Commission.

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2017. Inclusive Early Childhood Education: New Insights and Tools – Contributions from a European Study. (M. Kyriazopoulou, P. Bartolo, E. Björck-Åkesson, C. Giné and F. Bellour, eds.). Odense, Denmark

Evropská agentura pro rozvoj speciálního vzdělávání, 2010. Raná péče – hlavní koncepční závěry.

Evropská agentura pro rozvoj speciálního vzdělávání. 2010. Raná péče – Pokrok a vývoj 2005–2010, Odense, Dánsko: Evropská agentura pro rozvoj speciálního vzdělávání. ISBN: 978-87-7110-057-0

140

FRIČOVÁ, M., MATEJ, V., TICHÁ, E. 2018. Správa o stave včasnej intervencie na Slovensku. Asociácia poskytovateľov a podporovateľov včasnej intervencie. <https://asociaciavi.sk/>

International standard classification of education, ISCED 2011. UNESCO Institut for Statistics. ISBN 978-92-9189-123-8

MIŠKOLCI, J. 2015. Hľadanie expertného konsenzu o najúčinnnejších politikách na inklúziu rómskych detí vo vzdelávaní na Slovensku. Pedagogika, roč. 6, číslo 4.

Národné priority rozvoja sociálnych služieb na roky 2015 – 2020. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny.

Národný program rozvoja výchovy a vzdelávania. Kvalitné a dostupné vzdelanie pre Slovensko. NPRVV 2018 – 2027. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

Quality Matters in Early Childhood Education and Care: Slovak Republic 2012. OECD 2012. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky pre slovenský preklad.

ROSINSKÝ, R., MATULAYOVÁ, T., RUSNÁKOVÁ, J. 2015. Evaluačná správa Národný projekt Komunitné centrá. Implementačná agentúra Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky.

Startingstrong. EarlyChildhoodEducation and Care, OECD 2001. https://read.oecd-ilibrary.org/education/starting-strong_9789264192829-en#page201

StartingStrong. Key OECD indicators on EarlyChildhoodEducation and Care, OECD 2017. https://read.oecd-ilibrary.org/education/starting-strong-2017_9789264276116-en#page172

141

Strategický rámec starostlivosti o zdravie pre roky 2013 – 2030. Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky.

Zákon 448/2008 o sociálnych službách. <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/448/20190101>

Zákon č. 245/2008 o výchove a vzdelávaní. <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/245/20190102>

Bilancie obyvateľstva SR podľa veku. Štatistický úrad Slovenskej republiky. Dostupné na <http://datacube.statistics.sk/>

European Commission (2017). Education and Training Monitor 2017. Luxembourg: Publications Office of the EU.

Prehľad materských škôl. Dostupné na http://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/publikacie-casopisy.../zistovanie-kvalifikovanosti/prehľad-materskych-skol.html?page_id=9579

Málo materských škôl, veľa prekážok na ceste k nim. Projekt To dá rozum. Tlačová správa. Dostupné na <https://todarozum.sk/aktualita/210-malo-materskych-skol-vela-prekazok-na-cesta-k-nim/>

MUŠINKA, A., ŠKOBLA, D., HURRE, J., MATLOVIČOVÁ, K., KLING, J. 2014. Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013, Bratislava: UNDP.

Prijímanie detí na predprimárne vzdelávanie v materskej škole Materiál MŠVVaŠ SR 2016-8139/442:1-10A0

BORECKÝ, D. 2000. Program sociálneho a ekonomického rozvoje obce (PSERO). Kandidátska dizertčná práca, PdF Masarykovi Univerzity, Brno, s.168

VANHOVE, N. 1999. Regional Policy: a European Approach, theory and practice. Aldershot: Ashgate, 636 s.

142

KLAMÁR, R.. Plánovanie rozvoja regiónov na lokálnej úrovni v nových podmienkach demokracie (na príklade vidieckeho mikroregiónu). Dostupné tu: <https://www.unipo.sk/public/media/13200/Pl%C3%A1novanie%20rozvoja%20regi%C3%B3nov%20na%20lokalnej%20%C3%BArovni%20v%20nov%C3%BDch%20podmienkach%20demokracie.pdf>

TÖRÖKOVÁ, M. 1997. Strategické plánovanie. The J. Hopkins University Institute for Policy Studies, Baltimore, Maryland, s.30

EUROPEAN COMMISSION, 2018. Education and Training Monitor 2018. [online]. Luxembourg: Publications Office of the European union. [cit. 28. 5. 2019]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/education/resources-and-tools/document-library_en

EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS (FRA), 2018. Druhý prieskum Európskej únie týkajúci sa menšín a diskriminácie. Rómovia – vybrané

výsledky. [online]. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie. 47 s. [cit. 28. 5. 2019]. Dostupné na internete: <https://publications.europa.eu/sk/publication-detail/-/publication/d1e36336-3168-11e8-b5fe-01aa75ed71a1>

HERICH, J., KOVÁČ, M. 2018. Vývojové tendencie ukazovateľov materských, základných a stredných škôl. [online]. Bratislava: CVTI. 38 s. [cit. 28. 5. 2019]. Dostupné na internete: http://www.cvtisr.sk/buxus/docs/JH/Vyvojove_tendencie_4-18_1.pdf

MŠVVaŠ SR, 2017. Analýza situácie – kapacity materských škôl. Bratislava: MŠVVaŠ SR. 24 s.

MŠVVaŠ SR, 2017. Analýza zaškolenosti detí v materských školách – aktualizované. [online]. Bratislava: MŠVVaŠ SR. 22. s. [cit. 28. 5. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.minedu.sk/analyza-zaskolenosti-deti-v-materskych-skolach-aktualizovane/>

RUSNÁKOVÁ, J., ROSINSKÝ, R. 2018. Predprimárne vzdelávanie detí z marginalizovaných rómskych komunít. In Rochovská, Šilonová (eds.) Podpora inklúzie v predprimárnom a primárnom vzdelávaní. Zborník vedeckých štúdií. Ružomberok: KU, 2018.

VANČÍKOVÁ, K. a kol. 2017. Inklúzia Rómov od raného detstva+. Slovenská republika. Bratislava: 2017. 99 s. ISBN 978-80-89571-16-1.

Názov: *Analýza vstupného monitoringu a hodnotenia cieľov, obsahu a aktivít realizovaných verejných politík vzhľadom k prístupnosti predprimárneho vzdelávania detí zo sociálne znevýhodneného prostredia*

Vydavateľ: *Občianske združenie Tobiáš*

Autori: *ThDr. Martin Kahanec, PhD.*
doc. PaedDr. Alica Petrasová, PhD.
Mgr. Mária Rosinská
PhDr. Július Rusnák
doc. PhDr. Jurina Rusnáková, PhD.
Mgr. Robert Sabo, PhD.

Recenzenti: *Prof. PaedDr. Alena Doušková, PhD.*
PhDr. Miroslava Čerešníková, PhD.

144

Rok vydania: *2019*

Vydanie *prvé*

Rozsah: *144 strán*

ISBN: *978-80-570-1391-4*

EAN: *9788057013914*

TOBIÁŠ
Občianske združenie

